

1550

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ 395 ΜΕΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ

ΜΕΧΡΙ

ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(395-1453 μ. Χ.)

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ

εις τὸν διαγωνισμὸν τῶν διδακτικῶν βιβλίων
κατὰ τὸν Νόμον ΓΣΑ'.

Ἡ μόνη ἐγκεκριμένη καὶ ὑποχρε-
ωτικῶς εἰσαγομένη διὰ τὸ σχολι-
κὸν ἔτος 1918-1919 συμφώνως
πρὸς τὸν νόμον 1332 τοῦ 1918.

9/12/20

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐκδοτῆς Ἰωάννης Δ. Κολλαροῦ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

44 — Ἐν ὁδῷ Σταδίου — 44

1918

395

Τιμὴται δρχ.

λεπ. 80)

(Βιβλιοθήκην

243

Ἀρχ. Συμπλ. ἀποφάσεως 31607

Ἀρχειοθ. βιβλιοθήκας

1918

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΥ 395 ΜΕΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ

ΜΕΧΡΙ

ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΑΛΩΣΕΩΣ

ΤΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

(395-1453 μ. Χ.)

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΙΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ

εις τὸν διαγωνισμόν τῶν διδακτικῶν βιβλίων
κατὰ τὸν Νόμον ΓΣΑ'.

Ἡ μόνη ἐγκεκριμένη καὶ ὑποχρε-
ωτικῶς εἰσαγομένη διὰ τὸ σχολι-
κὸν ἔτος 1918-1919 συμφώνως
πρὸς τὸν νόμον 1332 τοῦ 1918.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐκδοτῆς Ἰωάννης Δ. Κολλαροῦ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

44 — Ἐν ὁδῷ Σταδίου — 44

1918

3,95
λεπ. 80
Τιμᾶται δρχ.
242
(Βιβλιοσέλιον
Ἐγκριτ. ἀποφάσεως
ἀριθ. 10. ἀδείας κυκλοφορίας
18. Ἰανουαρίου 1919)

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ Βιβλιοπω-
λείου τῆς « Ἐοτίας ».

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΑΥΓΗΣ", ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΕΛ
ΑΠΟ ΤΟΥ 395

ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟΥ ΙΩΝ ΙΟΥΡΚΩΝ
(395 - 1453 μ. Χ.)

ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΛΟΙΠΗΣ
ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

1. *Ιστορική σημασία τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους.
"Όνομα καὶ ἔκτασις αὐτοῦ.*

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐν ὧσφ τὸ πάλαι ἀπετέλει ἐλευθέρας πολιτείας, διέπρεψεν ὡς οὐδὲν ἄλλο εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν καὶ ὠφέλησε τὴν ἀνθρωπότητα διὰ μεγάλων παραδειγμάτων ἠθικῆς ἀξίας καὶ πνευματικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ὑπετάγη τῷ 146 πρὸ Χριστοῦ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐξηκολούθει διὰ τῆς ἐπιστήμης νὰ διδάσκη τοὺς ἄρχοντας του καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς γῆς. Οὐκ ὀλίγην δὲ βοήθειαν παρέσχεν ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς. Κατὰ δὲ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὠφέλησε τὴν Εὐρώπην ἐπίσης διὰ τῆς διατηρήσεως καὶ καλλιουργείας καὶ μεταδόσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν γραμμάτων καὶ διὰ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων κατὰ λαῶν ἀπολιτίστων. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐγένετο δυνατὸν διὰ τοῦ

ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ὠφέλησε μεγάλως τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Ἑλληνισμόν καὶ δι' αὐτῶν τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸν Χριστιανισμόν ὠφέλησε, διότι ἔπαυσε τοὺς κατ' αὐτοῦ διωγμοὺς καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὸν παντιοτρόπως· ἔκτοτε ἔρχεται ἡ ἐλευθέρα ἀνάπτυξις τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Τὸν δὲ Ἑλληνισμόν ὠφέλησε διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς ἑδρας τοῦ κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἣτις ἔφερε τὴν βαθμιαίαν ἐξελληνίσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν δημιουργίαν ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἦδῃ πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ Διοκλητιανὸς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην πρὸς καλυτέραν φρούρησιν τῆς Ἀνατολῆς, προσβαλλομένης ἀπὸ βορρᾶ μὲν ὑπὸ τῶν Γόθων, ἀπ' ἀνατολῶν δὲ ὑπὸ τῶν Περσῶν, νὰ ἐδρεύσῃ αὐτὸς ἐν Νικομηδείᾳ κυβερνῶν τὴν Δύσιν διὰ συναρχόντων. Ὁ δὲ Μ. Κωνσταντῖνος, ὅτε ἐγνώρισεν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον ἦτο πολυπληθέστερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ τὴν στρατιωτικὴν καὶ ἐμπορικὴν σημασίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐδίστασε νὰ μεταφέρῃ τὴν ἑδρὰν τοῦ ὅλου κράτους ὀριστικῶς εἰς αὐτήν. Ἡ μετάθεσις αὕτη προεκάλεσε τὴν παρρηκμὴν τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον βαθμηδὸν περιῆλθεν εἰς Γερμανικὰς φυλάς, καὶ ἀντιθέτως τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ ὁποίου τὸν βίον παρέτεινεν ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη καὶ κατέστησεν ὠφελιμώτατον εἰς τὸν τότε κόσμον διὰ λαμπροῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος διηρόθη μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ (364 μ. Χ.) εἰς δύο, τὸ Δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ τὸ Ἀνατολικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος, τὰ ὁποῖα ἐνωθέντα πάλιν ὀλίγον χρόνον ἐπὶ τοῦ Μ. Θεοδοσίου παρέμειναν ἀπὸ τοῦ 395 μ. Χ. εἰς τὸ διηνεκὲς διηρημένα. Ἀλλὰ τὸ ἀποσπασθὲν Ἀνατολικὸν κράτος ἦτο καὶ ἐθεωρεῖτο συνέχεια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ καὶ μετεχειρίζετο ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν Λατινικὴν, ὅπως καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν νομοθεσίαν· οἱ κάτοικοι τοῦ ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι, ἦτοι *ὑπήκοοι* τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὁ δὲ

βασιλεύς του διετήρησε καὶ μετὰ τὴν ἐξελληνίσειν, μέχρι τοῦ 1453, τὸν τίτλον «πιστὸς βασιλεύς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων». Τὸ δὲ ὄνομα **Ἕλλην** εἶχε τότε θρησκευτικὴν σημασίαν καὶ ἐδήλου τὸν ἐθνικόν, τὸν μὴ Χριστιανόν, ὅχι δὲ τὸν ὑπήκοον τοῦ κράτους οὔτε τὸν κάτοικον τῆς Ἑλλάδος, ὅστις ἐλέγετο Ἑλλαδικός. Μόλις μετὰ τὸ 1204, ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας, ἤρχισε τὸ ὄνομα Ἕλλην νὰ ἀντικαθιστᾷ σποραδικῶς τὸν **Ῥωμαίων** καὶ μόλις ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐγένετο γενικὴ χρῆσις αὐτοῦ.

Ἄλλὰ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος, καίτοι ὠνομάζετο ἐπίσημος Ῥωμαϊκόν, ἐξηλληνίσθη βαθμηδόν, διότι Ἕλληνες κατὰ μέγα μέρος ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνατολῆς καὶ Ἑλληνικὴ ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς οἰκογενείας, τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καθόλου.

Αἱ δὲ χῶραι, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, τὸ λαχόν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μ. Θεοδοσίου Ἀρκάδιον, ἦσαν αἱ ἐξῆς: Ἡ Ἑλληνικὴ Χερσόνησος ὁλόκληρος ἀπὸ Δανουβίου μέχρι Ταϊνάρου, ὀριζομένη ἐκ δυσμῶν ὑπὸ γραμμῆς, δικηούσης ἀπὸ Σιγγιδίνου (Βελιγραδίου) μέχρι τῶν παραλίων τοῦ σημερινοῦ Μαυροβουνίου· ἐν Ἀφρικῇ ἡ Αἴγυπτος μετὰ τῆς Κυρηναϊκῆς· ἐν Ἀσίᾳ ἡ Παλαιστίνη μετὰ τῆς Πετραίας Ἀραβίας, ἡ Συρία, ἡ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τῆς Κολχικῆς καὶ μέρους τῆς Ἀρμενίας καὶ Μεσοποταμίας μέχρι τῆς πόλεως Ἀμίδης. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν χωρῶν τούτων ἀνήρχετο τῷ 395 κατὰ τινὰς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἀγγλοῦ Foord εἰς 65,000,000 κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων τριάκοντα δύο ἑκατομμύρια κατώκουν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἡ δυναστεία τοῦ Θεοδοσίου. 1. Ἀρκάδιος.

Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἐπανέστησαν οἱ ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου ἐγκαταστάντες ἐν τῇ Κάτῳ Μοισίᾳ, τῇ ἔπειτα Βουλγαρίᾳ, Βησιγόθιοι

καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ νεκροῦ μὲν, ἀλλ' ἰκανωτάτου Ἀλαρίχου, εἰσώρμησαν εἰς τὴν Θράκην λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες αὐτήν. Ἀπὸ τῆς Θράκης διηυθύνθη ταχέως ὁ Ἀλάριχος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν συνεννοήσει, φαίνεται, μετὰ τοῦ πανούργου συμβούλου τοῦ Ἀρκαδίου, τοῦ Γαλάτου Ῥουφίνου. Οἱ Ἀρειανοὶ Βησιγότθοι ἐμίσουν μὲν καὶ τοὺς λοιποὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐθνικῶν συμπληροῦντες τρόπον τινὰ τὰς κατ' αὐτῶν διατάξεις τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀρκαδίου. Ἡ Ἑλλάς ὑπέστη μεγάλην καταστροφὴν, φονευθέντος καὶ τοῦ τελευταίου ἱεροφάντου τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων. Ἀλλὰ τὰς Ἀθήνας ἐσεβάσθη καὶ ὁ Ἀλάριχος ἀρκεσθεὶς εἰς χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐν Πελοποννήσῳ ἐπήνεγκον οἱ Βησιγότθοι μείζονας καταστροφάς, κυρίως ὅπου εὗρισκον ἀγίστασιν.

Ἀπήλλαξε δὲ τὴν Πελοπόννησον τῶν Βησιγόθθων ὁ γενναῖος σύμβουλος τοῦ ἐν τῇ Δύσει αὐτοκράτορος Ὀνωρίου Στελίχων, ὅστις ἐζήτηε νὰ προσαρτήσῃ τὴν Πελοπόννησον εἰς τὸ Δυτικὸν κράτος. Ὁ Στελίχων προσέβαλε τόσον ἐπιτυχῶς τοὺς Βησιγόθθους παρὰ τὴν Φολόην, ὥστε ὁ Ἀλάριχος μόλις ἠδυνήθη νὰ σωθῆ φυγῶν διὰ τοῦ Ῥίου εἰς Αἰτωλίαν καὶ Ἡπειρον. Οἱ σύμβουλοι ὁμῶς τοῦ Ἀρκαδίου, φθονοῦντες καὶ φοβούμενοι τὸν Στελίχων, ὑπεστήριξαν τὸν Ἀλάριχον καὶ διώρισαν αὐτὸν διοικητὴν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἧτοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικῶν χωρῶν πλὴν τῆς Θράκης καὶ κάτω Μοισίας. Ἐν Ἰλλυρίᾳ δὲ παρεσκευασθεὶς στρατιωτικῶς ὁ Ἀλάριχος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Στελίχωνος ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἤκμασεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ μέγιστος καὶ πολυγραφώτατος ρήτωρ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο αὐστηροτάτων ἠθῶν καὶ ἀτρομῆτου θάρρους ἀνὴρ καὶ ἐμασπίγωνε διὰ τοῦ θερμοτάτου κηρύγματός του τὰ σφάλματα τοῦ κλήρου, τὴν διαφθορὰν τῶν πλουσίων καὶ αὐτῆς τῆς αὐλῆς τὴν τρυφήν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐθεώρησεν ἑαυτὴν προσβαλλομένην ἢ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία καὶ ἐζήτηε πάντα τρόπον νὰ ἀπαλλαγῆ αὐτοῦ. Καὶ ἠδυνήθη μὲν κατόπιν πολλῶν προσπαθειῶν νὰ ἐξορίσῃ τὸν Χρυσόστομον, ἀλλὰ

τὸ πλῆθος τόσον ἐλάτρευε τὸν χρηστότατον καὶ φιλόανθρωπον κήρυκά του, ὥστε ἡ αὐτὴ ἡναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξορίας. Τὸ ἀτρόμητον ἐν τούτοις θάρρος τοῦ Χρυσοστόμου προεκάλεσε καὶ δευτέραν ἐξορίαν αὐτοῦ εἰς Κουκουσὸν τῆς Μικρῆς Ἀρμενίας, ἔνθα μεταβαίνων ἀπέθανεν ἐκ τῶν κόπων τῆς ὁδοιπορίας ὁ μέγας ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἀνὴρ. Μετὰ τινα ἔτη ἐκομίσθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ ὀστέα τοῦ λατρευτοῦ ἀνδρός καὶ κατετέθησαν ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἤγμασε καὶ ἄλλος σοφὸς ἀνὴρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ φιλόπατρις Συνέσιος. Ὁ Συνέσιος ἐγεννήθη ἐν Κυρήνῃ τῆς Ἀφρικῆς, ὑπῆρξε δὲ μαθητὴς τῆς περιφήμου ἑλληνίδος φιλοσόφου Ὑπατίας ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ. Βραδύτερον ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἐγένετο μάλιστα ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τοῦ λατρεύοντος αὐτὸν λαοῦ. Ἠγάπησε δὲ τὸ ποιμνιὸν του ὡς ἀληθῆς πατὴρ καὶ παρυσκεύαζεν αὐτὸ ὡς γνήσιος Ἕλλην νὰ ὑπερασπίσῃ ἐνόπλιος τὸν Ἑλληνισμόν τῆς Κυρηναϊκῆς κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων βαρβάρων γειτόνων καταρθώσας νὰ σώσῃ τὴν Πτολεμαίδα. Ὁ Συνέσιος συνέδεσε τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς ἀναμνήσεις μετὰ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

2. Θεοδοσίος Β' ὁ Μικρὸς (408-450).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ὀκταετής τὴν ἡλικίαν Θεοδοσίος, ἐπικληθεὶς Μικρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πάππον του Θεοδοσίον τὸν Μέγαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπετρόπευε τὸν Θεοδοσίον ὁ σπουδαῖος πολιτικὸς ἀνὴρ Ἀνθέμιος, ἔπειτα δ' ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἡ εὐφυῆς καὶ φιλόδοξος ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία, ὥστε δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ Θεοδοσίος ἔμεινε μόνον κατ' ὄνομα βασιλεὺς ἀσχολούμενος μᾶλλον εἰς τὰ γράμματα, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ κυνήγια παρά εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας. Ἐδωκε δ' ἡ Πουλχερία σύζυγον εἰς τὸν Θεοδοσίον τὴν σοφὴν θυγατέρα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου Ἀθηναΐδα, ἣτις ἐδαπτίσθη καὶ μετωνομάσθη Εὐδοκία. Ἡ πρώτη αὕτη Ἑλληνὶς αὐτοκράτειρα εἰσήγαγεν εἰς τὰ ἀνά-

κτορα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἴδρυσιν πανεπιστημίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοῦ Πάνδιδακτηρίου, ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ φιλολογία, ἑκατέρωθεν ὑπὸ δεκαπέντε καθηγητῶν. Ἀρχεται δ' οὕτω νὰ θεωρῆται ἡ Λατινικὴ, ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους, ἴση πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν, τὴν γλῶσσαν τῆς οἰκογενείας, τῶν γραμμάτων, τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐκ τῶν πρώτων ἔργων τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ἡ εὐρυνσις τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως καὶ ἡ οἰκοδομὴ τῶν περιφρήμων τειχῶν, ἅτινα ἐπισκευαζόμενα κατὰ καιροὺς ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν πάντοτε τελεσφόρως μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὰ τείχη ταῦτα, τῶν ὁποίων μέρος σφάζεται μέχρι σήμερον, κατεσκευάσθησαν κλιμακιδῶν εἰς πέντε τμήματα πλάτους ἐξήκοντα περίπου μέτρων καὶ ὕψους εἴκοσι μετὰ πλήθους πύργων.

Ἐπιφανέστατον ἔργον ὑπῆρξε καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐκδοθέντων νόμων καὶ ἡ σύνταξις τοῦ Θεοδοσιακοῦ λεγομένου κώδικος. Ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης συνεκλήθη ἐν Ἐφέσῳ ἡ Γ' οἰκουμένη Σύνοδος (431) καὶ κατέδικασεν τὸν ἐκ Γερμανικῆς τῆς Συρίας Νεστόριον, ὅστις ἐτάρασσε τὰς θρησκευτικὰς συνειδήσεις μὴ παραδεχόμενος τὴν Παρθένον Μαρίαν ὡς μητέρα Θεοῦ καὶ ἐπομένως ἀρνούμενος τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ, ὅπως κατ' ἄλλον τύπον ἔπραττε καὶ ὁ Ἄρειος.

Σπουδαῖον καὶ εὐτυχὲς γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ἡ εἰρηνικὴ διανομὴ τῆς Ἀρμενίας μεταξὺ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων. Τότε ἐκτίσθη παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου καὶ ὠχυρώθη ἡ Θεοδοσιούπολις, τὸ σημερινὸν Ἐρζερούμ. Εἰς τὸ ἐξῆς οἱ Ἀρμένιοι ἔρχονται εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας στενωτέρας καὶ καταλαμβάνουσι συχνάκις θέσεις μεγάλας ἐν τῷ κράτει. Τὰς σχέσεις ταύτας καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἠκόλυσε μεγάλως ἡ ἐφεύρεσις τῆς Ἀρμενικῆς γραφῆς ὀπὸ τοῦ Ἀρμενίου Μεσρόβ καὶ μετὰφρασις ὑπ' αὐτοῦ τῶν Ἑλληνικῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς τὴν Ἀρμενικὴν.

Ἡ ἀδυναμία τῆς γυναικείας κυβερνήσεως ἐδείχθη κατὰ τὴν

φοβερὰν ἐπιδρομὴν τῶν Οὐννων ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα, ὅστις ἐνίκησε τρεῖς τὰ αὐτοκρατορικά στρατεύματα καὶ ἠρήμωσεν ἐβδομήκοντα πόλεις πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως. Τὴν νικηφόρον καὶ ἐξολοθρευτικὴν πορείαν τοῦ Ἀττίλα ἐσταμάτησαν τὰ νεωστὶ οἰκοδομηθέντα τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ τὴν εἰρήνην ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγοράσῃ ἡ ἀσθενὴς κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου διὰ πληρωμῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἐπτὰ περίπου ἑκατομμυρίων δραχμῶν, προσέτι δὲ φόρου ἐτησίου καὶ παραχωρήσεως εἰς τοὺς Οὐννους τῆς βορείου Βουλγαρίας καὶ Σερβίας.

3. Τὸ κράτος τῶν Οὐννων.

Οἱ Οὐννοι ἦσαν μογγολικὸς λαὸς καὶ εἶχον τὸ μὲν ἀνάστη-μα βραχύ, τὴν δὲ ρίνα πλατεῖαν, τοὺς ὀφθαλμοὺς μικροὺς καὶ ἐν γένει τὸ ἐξωτερικὸν δυσειδὲς καὶ ἀπεχθές. Διῆγον δὲ βίον νομαδικὸν οἰκοῦντες ἐφ' ἀμαξῶν, ἔτρωγον ρίζας δένδρων καὶ κρέας ὠμὸν καὶ ἐνεδύοντο δέρματα αἰγῶν. Ἐπολέμου ἐφιπποὶ πάντοτε ἐπιτιθέμενοι μὲ ἀκάθεκτον ὄρην καὶ αἰμοχαρῶς φονεύοντες τοὺς προστυγχάνοντας. Εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐνεποίησαν φοβερὰν ἐντύπωσιν οἱ ὠμοὶ οὗτοι Μογγόλοι, ὅπως βραδύτερον οἱ συγγενεῖς των Τοῦρκοι καὶ Βούλγαροι.

Τῷ 375 διέβησαν οἱ Οὐννοι τὸν Βόλγαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν σημερινὴν Ῥωσίαν ἀπωθήσαντες τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς τῶν Ἀλκων καὶ Γότθων νοτιώτερον καὶ δυτικώτερον. Ἡ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐννων μετακίνησις τῶν λαῶν ἐν Εὐρώπῃ εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν. Δὲν ἐγκατέστησαν δ' οἱ Οὐννοι ἐν Ῥωσίᾳ, ἀλλὰ προχωροῦντες ἀδιαλείπτως ἠδυνήθησαν νὰ δημιουργήσωσι βραδύτερον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀττίλα μέγα κράτος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Ῥουμανίας καὶ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Ἀδρίας. Τῷ 450 συνέλαβεν ὁ Ἀττίλας τὸ σχέδιον νὰ ὑποτάξῃ τὸ δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος. Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον προεχώρησεν, ἀντὶ νὰ στραφῇ κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν, διὰ τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Γαλιτίαν, ἵνα καταστρέψῃ τὸ κράτος τῶν Βησιγότθων καὶ ἐνωθῇ μετὰ τῶν Βανδάλων. Μετὰ πεντακοσίων χιλιάδων στρατοῦ, ἐν τῷ

ὁποῖω ὑπῆρχον καὶ Σλαῦοι καὶ Γερμανοί, διέβη τὸν Ῥῆνον φέρων πανταχοῦ τὴν καταστροφὴν. Ἐν τοῖς Καταλάννικοις πεδίοις, τοῖς σημερινοῖς Châlons sur Marne τῆς ἐπαρχίας Καμπανίας τῆς Γαλατίας, συνεκρούσθη ὁ Ἀττίλας πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Ἀέτιον, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνεμάχουν οἱ Βησιγόθθοι καὶ ἄλλοι Γερμανικοὶ λαοί. Ἡ μάχη ὑπῆρξε φοβερὰ (451), ἡ μεγίστη ἕως τότε τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἠττήθη δὲ κατ' αὐτὴν ὁ Ἀττίλας πρὸ πάντων διὰ τῆς γενναιότητος τῶν Βησιγόθθων, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ, ὁ δὲ διάδοχός του ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἡρωϊσμοῦ. Λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ περὶ τὰς 200,000 μχητῶν. Ὁ Ἀττίλας ἠνυχάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ῥῆνον καὶ ἐπανέλθῃ εἰς Οὐγγαρίαν.

Ὅτε δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰσέβαλεν εἰς Ἰταλίαν, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκυληίας φεύγοντες τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἀττίλα κατέφυγον εἰς τὰ βορείως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου δυσπρόσιτα νησίδια καὶ ἔκτισαν τὴν ἔπειτα περίφημον καταστᾶσαν Ἐνετῖαν. Ὁ Ἀττίλας προεχώρησε μέχρι Ῥώμης, ἀλλὰ χρεῖματα λαθῶν ὑπήκουσεν εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Πάππ καὶ δὲν ἐκυρίευσεν τὴν αἰωνίαν πόλιν. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐνυμφεύθη ὠραίαν Γερμανίδα, ἣτις ἐφόνευσεν αὐτὸν τῷ 453 τὴν πρώτην νύκτα τοῦ γάμου ἐκδικουμένη διὰ τὰς ἐρημώσεις τῆς Γερμανίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα διελύθη τὸ ἀπέραντον Οὐννικὸν κράτος, τῶν υἱῶν του μὴ δυναθέντων νὰ συγκρατήσωσι τοῦτο. Ἐρήμωσις καὶ φόνος ὑπῆρξε τὸ κύριον ἔργον τῆς πρώτης μογγολικῆς ἐπιδρομῆς, ὅπως καὶ ἄλλων ἔπειτα μογγολικῶν φυλῶν.

4. Πουλχερία καὶ Μαρκιανὸς (450-457).

Ἀποθανόντος τοῦ Θεοδοσίου Β', ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Πουλχερία, ἣτις συνεζεύχθη τότε καὶ προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Μαρκιανόν, ἵνα δυναθῇ νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος ἀσφαλέστερον. Ὁ Μαρκιανὸς ἐκυβέρνησε πράγματι οὐ μόνον μετὰ συνέσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τόλμης. Ὅτε πράγματι οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀττίλα ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Βυζαντια-

κοῦ κράτους τὸν ἐτήσιον φόρον, τὸν ὅποιον ὑπεχρεώθη νὰ πληρῶνῃ ὁ Θεοδοσίος, ὁ Μαρκιανὸς ἀπήντησεν ὑπερηφάνως ὅτι χρυσὸν ἔχει μόνον διὰ τοὺς φίλους, διὰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς σίδηρον. Ὁ Ἀττίλας ἐξεμάνη διὰ τοῦτο κατὰ τοῦ Μαρκιανοῦ, ἀλλ' ἐτοιμαζόμενος εἰς τὴν κατὰ τῆς Δύσεως ἐκστρατείαν, ἀφῆκεν ἀνενόχλητον τὸ Βυζαντιακὸν κράτος.

Ὁ Μαρκιανὸς συνεκάλεσεν ἐν Χαλκηδόνι τὴν Δ' Οἰκουμένην Σύνοδον κατὰ τοῦ Εὐτυχοῦς, παραδεχομένου μίαν μόνον φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ, τὴν θεῖαν. Ἡ σύνοδος κατεδίκασε τῷ 451 τὴν αἵρεσιν τῶν Εὐτυχιανῶν ἢ Μονοφυσιτῶν καὶ ἐδογματίσεν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι θεάνθρωπος, ἐπομένως ἔχει δύο φύσεις ἀσυγχύτως ἡνωμένας. Οἱ Μονοφυσῖται ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἐπέμενον εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν καὶ ἠνώχλων συχνὰ τὸ κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΠΟ ΛΕΟΝΤΟΣ Α' ΜΕΧΡΙ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Α'

1. Λέων Α' (457-474).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ ἐν Σηλυβρία τῆς Θράκης χιλιάρχος Λέων τῆ βοηθείᾳ τοῦ πανισχύρου Ἀσπαρος, ἀρχηγοῦ τῆς ἐκ Γότθων αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Πρῶτος δ' ὁ Λέων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἡ ἀνάρρησις ἐγένετο μόνον ὑπὸ τοῦ στρατοῦ.

Ὁ Λέων Α' θέλων ν' ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας τοῦ Ἀσπαρος καὶ τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Γότθων συνεκρότησεν ἰθαγενῆ στρατὸν ἐκ τῶν γενναίων Ἰσχυρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ζήνωνος, εἰς τὸν ὅποιον ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀρσιάδην. Διὰ τῶν Ἰσχυρῶν κατελύθη πράγματι ἡ δύναμις τῶν Γότθων καὶ τοῦ Ἀσπαρος, ὅστις εἰς τὸ ἐξῆς κατέστη ἐπίβουλος εἰς τὸ κράτος.

Ὁ Λέων Α' ἔστειλε μεγάλην στρατιάν κατὰ τοῦ ἐν Ἀφρικῇ πειρατικῆς κράτους τῶν Βανδήλων, οἵτινες ἐλεηλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Βασιλίσκον αυτοκρατορικός στόλος ἐκ χιλίων πλοίων μετὰ ἑκατὸν χιλιάδων μηχανητῶν ἀπέτυχε καθ' ὅλοκληράν, διότι οἱ Βανδήλοι ὑπὸ τὸν τολμηρὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν Γιζέριχον ἐπετέθησαν μετὰ πυρπολικῶν πλοίων καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου βοηθούμενοὶ κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τοῦ Βυζαντιτικοῦ στόλου. Τῆς ἀποτυχίσε συναίτιος ἐθεωρήθη καὶ ὁ Ἀσπαρ, ὁ συμβουλευσας εἰς τὸν Βασιλίσκον νὰ παράσχη εἰς τοὺς Βανδήλους τὴν ζητηθεῖσαν ἀνακωχὴν, ἥτις ἐπέστρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσι κάλλιον καὶ ἐκλέξωσι τὸν χρόνον τῆς ἐπιθέσεως αὐτοί. Διὰ ταῦτα ἐφρονεῦθη ὁ Ἀσπαρ ὑπὸ τοῦ Λέοντος, ὅστις ἐπεκλήθη τότε Μακέλλης, ἦτοι σφαγεύς.

2. Λέων Β'. Ζήνων (474—491).

Ἀποθνήσκοντος τοῦ Λέοντος Α', ὁ θρόνος περιῆλθεν εἰς τὸν Λέοντα Β' τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Ζήνωνος καὶ τῆς Ἀριάδνης. Ὁ Λέων Β', προσέλαβε συμβασιλέα τὸν πατέρα του, ὅστις καὶ τὸν διεδέχθη μετὰ τὸν θάνατόν του, συμβάνατα μετὰ δέκα μῆνας.

Ὁ Ζήνων προσεπάθησε νὰ συμφιλιώσῃ διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ αὐτοῦ τοὺς Μονοφυσίτας μετὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλ' ἀπέτυχεν, ἢ δ' ἀνάμειξις του εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα προεκάλεσε τὰς πρώτας ἔριδας μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἦτο αὐστηρῶς ὀρθόδοξος καὶ ἀπεδοκίμασε τὴν διαλλακτικὴν κώτην τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Μονοφυσίτας. Ἡ ἀνάρμοστος ἀνάμειξις τοῦ Πάπα εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας προεκάλεσε τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν διπτύχων τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου Α'. Σημειωτέον δ' ὅτι εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ὑπήγετο τότε καὶ ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῆς Μακεδονίας.

Ἐπὶ τοῦ Ζήνωνος ἐπέδραμον καὶ ἐδήλωσαν τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους οἱ Ὀστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θεοδώριχον, ἀλλ' ἔπειτα ἐπέισθησαν διὰ τῶν δεξιῶν διπλωματικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους νὰ στραφῶσιν εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα κατέλυσαν

τὸ κράτος τοῦ Ὀδοάχρου. Φυγόντων τῶν Ὀστρογόθων ἐξ Ἀνατολῆς, ἠνείχθη ἡ πρὸς νότον ὁδὸς εἰς τοὺς Σλαύους καὶ Βουλγάρους, οἵτινες πρῶτον νῦν φαίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν.

3. Τὸ Δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου Α' μέχρι τοῦ 476.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ εἰσβολὴ τῶν Οὐννων εἰς Εὐρώπην προεκάλεσε μεγάλην μετακίνησιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἰδίᾳ τῶν Γερμανικῶν, ἐξ ὧν οἱ Σουῆβοι, Βανδῆλοι, Βουργούνδιοι καὶ Ἄλανοι εἰσέβαλον τῷ 405 ἐπὶ Ὀνωρίου εἰς Ἰταλίαν. Ὁ γενναῖος Στελίχων, ὁ γαμβρὸς τοῦ Θεοδοσίου, ἐνίκησε τοὺς βαρβάρους τούτους εἰς τὰ στενὰ τῶν Φαισουλῶν καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑπερβῶσι τὰς Ἄλπεις καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς Γαλατίαν. Καὶ οἱ μὲν Βουργούνδιοι ἐγκατέστησαν ὀριστικῶς ἐνταῦθα καὶ ἴδρυσαν τὸ Βουργουνδιακὸν κράτος μεταξύ Ῥοδανοῦ καὶ Ἰόρα, οἱ δὲ Σουῆβοι, Βανδῆλοι καὶ Ἄλανοι διέβησαν τὰ Πυρηναιῖα καὶ κατῆλθον εἰς Ἰσπανίαν. Οἱ Βανδῆλοι διεπέρασαν ὀλίγα ἔτη ὕστερον εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῶν διετηρήθη καὶ ἐν τῇ σημερινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἰσπανίας Ἀνδαλουσίᾳ.

Συγχρόνως περίπου ἰδρύθησαν τὰ κράτη τῶν Φράγκων ἐν τῇ παραρρηνείῳ Γαλατίᾳ καὶ τῶν Ἀλαμανῶν ἐν τῇ σημερινῇ Ἀλσατίᾳ. Βραδύτερον κατελήφθη καὶ ἡ Βρεττανία ὑπὸ Γερμανικῶν λαῶν, ὅτε οἱ Κελτοί, οἱ κάτοικοι τῆς Βρεττανίας, ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τῶν ληστρικῶν κατοίκων τῆς Σκωτίας, προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς Ἄγγλους καὶ Σάξονας ἐκ Γερμανίας. Οὗτοι διέβησαν τῷ 449 εἰς Βρεττανίαν καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν κατενίκησαν τοὺς Σκώτους, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου ἐξωλόθρευσαν καὶ μέγα μέρος τῶν προσκαλεσάντων αὐτοὺς Βρεττανῶν καὶ κατέλαβον τὴν χώραν. Τότε πολλοὶ Βρεττανοὶ φεύγοντες τὸ ξίφος τῶν Ἀγγλοσαξόνων κατέφυγον εἰς Γαλλίαν, εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Βρεττανίαν, τὴν σημερινὴν Bretagne, ἐνθα ὀμιλεῖται ἀκόμη καὶ σήμερον κελτικὴ τις διάλεκτος. Οἱ Κέλται ἐκαλοῦντο καὶ Γάλλοι καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο διατήρηε ἀκόμη ἡ ἐπαρχία Οὐαλλία (= Γαλλία) τῆς Μεγάλης Βρεττανίας.

Ἄνωτέρω εἶπομεν ὅτι ὁ Ἀλάριχος ὁρμώμενος ἐκ τῆς Ἰλλυρίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἔνθα ὅμως ἐνίκηθη καὶ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Στελίχωνος. Ἄλλ' ὅτε βραδύτερον ὁ Στελίχων μετὰ τὴν ἐν Φαισούλικις νίκην διαβληθεὶς εἰς τὸν νοθρὸν Ὀνωρίον, ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτοῦ, εἰσέβαλεν ὁ Ἀλάριχος ἐκ νέου εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ τὴν μὲν Ῥαβένναν δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ ἕνεκα τῶν περικυκλούντων αὐτὴν ἐλῶν, ἀλλὰ τὴν ἄλλοτε ὑπερήφανον Ῥώμην κατέλαβεν εὐκόλως καὶ παρέδωκεν εἰς λεηλασίαν τῷ 409 μὴ φεισθεὶς αὐτῆς, ὡς ἐφείσθη τῶν Ἀθηνῶν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Εἶναι δ' αὕτη ἡ ἔλωσις τῆς Ῥώμης ἡ δευτέρα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, γενομένην τῷ 390 π. Χ. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἀλώσεως τῆς Ῥώμης ἀπέθανεν ὁ Ἀλάριχος, ἐνῶ ἐδῆου τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλαρίχου συμφιλωθεὶς μετὰ τοῦ Ὀνωρίου ὑπερέβη τὰς Ἄλπεις καὶ κατέλαβε τὴν μεσημερινὴν Γαλλίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τολῶσαν ἀγνωρισθεὶς ὡς νόμιμος αὐτόθι κύριος ὑπὸ τοῦ Ὀνωρίου. Ἐκεῖθεν ἐξέτειναν τὰς κτήσεις αὐτῶν οἱ Βησιγόθθοι καὶ εἰς Ἰσπανίαν.

Οἱ δ' ἐν Ἰσπανίᾳ Βανδῆλοι πολεμούμενοι ὑπὸ τῶν Βησιγόθθων διέβησαν εἰς Ἀφρικὴν καὶ ὑπὸ τὸν φοβερὸν αὐτῶν ἀρχηγὸν Γιζέριχον κατέλαβον τὴν Μαυριτανίαν καὶ Νουμιδίαν καὶ ἔκτισαν τῷ 429 τὴν νέαν Καρχηδόνα, ἧτις κατέστη ταχέως ὁρμητῆριον φοβερῶν πειρατικῶν ἐκδρομῶν. Βραδύτερον, τῷ 455, ἔπλευσαν οἱ Βανδῆλοι εἰς Ἰταλίαν, κληθέντες ὑπὸ τῆς βασιλείσσης Εὐδοξίας ἐναντίον τοῦ Πετρωνίου Μαξίμου, φονέως τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ' καὶ σφετεριστοῦ τοῦ θρόνου. Κατέλαβον δ' οἱ Βανδῆλοι ἀμαχητὶ τὴν Ῥώμην καὶ παρέδωκαν αὐτὴν εἰς πολυήμερον φοβερὰν καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν. Οὐδεὶς ἠδυνήθη νάντικρούσῃ τοὺς Βανδῆλους μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἡρώϊκου Ἀετίου, τοῦ νικητοῦ τῶν Οὐννων, ὑπὸ Οὐαλεντιανοῦ τοῦ Γ'. Οἱ δὲ Βανδῆλοι, ἀφοῦ ἠρόμωσαν ἀνενόχλητοι τὴν πόλιν καὶ ἀπήγαγον μέγα πλῆθος αἰχμαλώτων καὶ λαφύρων, ἀπέπλευσαν εἰς Ἀφρικὴν καὶ ἐξηκολούθησαν τὰς πειρατικὰς τῶν θαλασσοπορίας. Ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ συμπεριφορᾶς τῶν Βανδῆλων ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ λέξις

βανδαλισμός, δηλοῦσα πρᾶξιν βάρβαρον καὶ φθοράν καλλιτεχνημάτων.

Ἐν ᾧ Γερμανικαὶ πολιτεῖαι ἐδημιουργοῦντο καὶ ἐστερεοῦντο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ ἀρχαίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ δύναμις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἠλαττοῦτο ὁσημέρῃ περισσότερον. Γερμανοὶ στρατηγοὶ ἢ σύμβουλοι διηύθυνον τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ἄνευ θελήσεως τελευταίους αὐτοκράτορας τῆς Δύσεως, ἕως ὅτου ὁ στρατηγὸς τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ τῶν Ἐρούλων Ὀδοάκρος ἐπῆλθε κατὰ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Ῥωμύλου Αὐγουστύλου ἐν Ῥαβέννῃ (476). Ὁ Ῥωμύλος προσῆλθε καὶ ἐγονυπέτησε πρὸ τοῦ Ὀδοάκρου παρακκλῶν νὰ φεισθῆ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, κατέθηκε δὲ πρὸ τῶν ποδῶν του τὴν αὐτοκρατορικὴν πορφύραν καὶ τὰ ἄλλα σήματα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Ὁ Ὀδοάκρος ἐχάρισε τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἄνδρον Ῥωμύλον καὶ κατέλαβε τὴν Ῥαβένναν ἀναγνωρισθεὶς ἔπειτα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς Ζήνωνος ὡς πατρίκιος, ἦτο: ἀνώτατος κυβερνήτης τῆς Ἰταλίας. Κατελύθη δὲ τὸ κράτος τοῦ Ὀδοάκρου τῷ 493 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ὀστρογόθων Θεοδώριχου, ἀναγνωρισθέντος ἐπίσης ὑπὸ τῆς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Θεοδώριχος εἶχεν ἀνατραφῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἦτο δὲ γενναῖος στρατηγὸς καὶ πολιτικός.

Τὸ ἔτος 476 θεωρεῖται γενικῶς τὸ τέλος τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ ἀρχὴ τῆς μεσαιωνικῆς, διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἔπαυσεν ἡ Ῥώμη καὶ ἐν γένει ἡ Ἰταλία νὰ εἶναι ἕδρα Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐκτὸς μὲν τῆς Ἰταλίας εἶχε καταλυθῆ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος πρὸ τοῦ 476, ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ ἀνεγνωρίζετο ἡ νόμιμος κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων τῆς Ἀνατολῆς καὶ μετὰ τὸ 476, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων παρέμεινεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῷ δὲ 800 ἔλαβεν αὐτὸ δι' ὀλίγα ἔτη καὶ Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἀπὸ δὲ τοῦ 96 μέχρι τοῦ 1806 καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας.

4. 'Αναστάσιος Α' (491—518).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήνωνος (491) ἡ 'Αριάδνη ἐξέλεξε ὡς σύζυγον τὸν ἔμπειρον πολιτικὸν 'Αναστάσιον, τὸν ἐπικαλούμενον Δίκωρον, διότι εἶχεν ἓνα ὀφθαλμὸν μέλανα καὶ ἓνα γλαυκόν.

'Επὶ 'Αναστασίου ἔφθασαν μέχρι Θράκης αἱ ἐπιδρομαὶ τῆς τουρανικῆς ἢ τουρκικῆς φυλῆς τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἐπὶ Ζήνωνος (487) εἰσέβαλον εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους ἐκ τῶν πρώτων παρὰ τὸν ποταμὸν Βόλγαν οικήσεων αὐτῶν. Ἴνα δὲ προφυλάξῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν κάλλιον ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἔκτισε τὸ Μέγα ἢ 'Αναστασιανὸν ἐπικληθὲν τεῖχος, ὕπερ διῆκεν ἀπὸ τῶν Δέρκων παρὰ τὸν Εὐξείνιον μέχρι τῆς Σηλυβρίας παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ τοῦ ὁποίου ἔχγη σφίζονται μέχρι σήμερον.

Ὁ 'Αναστάσιος ἐκυβέρνησε τὸ κράτος δικαιοσύνη, ἡλάττωσε δὲ καὶ τοὺς φόρους. Μετόκησε δ' εἰς Θράκην ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας μέγα μέρος τοῦ ὄρειοῦ καὶ ἐπαναστατικοῦ λαοῦ τῶν Ἰσαύρων, οἵτινες ἐν τῇ νέᾳ οικήσει μετεβλήθησαν εἰς καλοὺς γεωργοὺς.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Μονοφυσιτῶν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ 'Αναστασίου, ὅστις ἐπίσης ἠκολούθει τὴν διαλλακτικὴν καὶ συμβιβαστικὴν πολιτικὴν τοῦ Ζήνωνος. Αἱ ἔριδες αὗται κατέληξαν εἰς αἰμακτηρὰς ταραχάς, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπέθανεν ὁ 'Αναστάσιος τῷ 518. μ. Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΠΟ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ Α' ΜΕΧΡΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Ἰουστίνος Α' (518—527).

Ἰουστινιανὸς Α' (527—565).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Αναστασίου κατέλαβε τὸν θρόνον διὰ βοήθειας τοῦ στρατοῦ ὁ ἐξ Ἰλλυρίας διοικητὴς τῆς ἀνακτο-

ρικῆς φρουρᾶς Ἰουστίνου. Οὗτος ἦτο μὲν ἀγράμματος ὅλως, ἀλλὰ συνετός καὶ εὐσεβὴς αὐτοκράτωρ. Διὰ τῆς φειδωλῆς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἀπεταμίευσε πολλὰ χρήματα καὶ ἠυκόλουνεν οὕτω τὴν μεγαλεπήβολον καὶ πολυέξοδον βασιλείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστίνου ἐκλήθη συνάροχων ὁ βοηθὸς καὶ ἀνεψιὸς του Ἰουστινιανὸς Α΄, ὅστις μετὰ τῆς ἐπιμελημένης ἀνατροφῆς συνεδύαζε φυσικὴν ῥώμην καὶ ἐργατικότητα καὶ προαίρεσιν μεγαλοφυῶν. Τὰ μεγάλα πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ ἔργα του ἐπέτελεσε δεχόμενος προθύμως καὶ ἄνευ φθόνου τὴν συνεργασίαν ἀνδρῶν ἐξόχων, τοῦ Βελισαρίου, τοῦ Ναρσῆ, τοῦ Τριβωνιανοῦ, τοῦ Καππαδόκη καὶ ἄλλων.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβε σύζυγον τὴν ὀρχηστρίδα Θεοδώραν, ἥτις ἦτο εὐφροσύνῃ γυνὴ καὶ ὠφέλιμη μεγάλως καὶ τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τὸ κράτος ἐν τῇ λεγομένῃ στάσει τοῦ Νίκα. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ Κωνσταντινουπόλεως, κεκοσμημένῳ ὑπὸ πλήθους ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐτελοῦντο συχνάκις αἱ ἀγαπητόταται εἰς τοὺς κατοίκους ἀρματοδρομίαι. Οἱ ἀγωνιζόμενοι καὶ οἱ θεαταὶ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ διηροῦντο εἰς φατρίκας ἢ δήμους, οἵτινες ἐπωνομάζοντο ἐκ τοῦ χρώματος τῶν στολῶν τῶν ἀρματηλατῶν Βένετοι καὶ Πράσινοι. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν φατριῶν τούτων προσέλαβον διὰ τοῦ χρόνου καὶ πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἀνεμειγύνοντο καὶ εἰς ζητήματα πολιτικά, ὡς συνέβη κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα. Προεκλήθη δ' αὕτη ἡ στάσις κυρίως παρὰ τῶν Πρασίνων κατὰ τινα σύγκρουσιν τῶν φατριῶν ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ καὶ ἔλαβεν ἔκτασιν μενίστην, ὅτε ἡ κυβέρνησις ἐπενέβη πρὸς διάλυσιν αὐτῆς. Μεγάλη πυρκαϊκὰ ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ἐπήνεγκε μεγάλας ζημίας εἰς τὴν πόλιν, κατέστρεψε δὲ καὶ τὸν ἀρχαῖον ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἐνῶ δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπώλεσε τὸ θάρρος του καὶ ἐσκέπτετο περὶ φυγῆς, ἡ τολμηρὰ Θεοδώρα ἔπεισεν αὐτὸν νὰ μείνῃ καὶ νὰ ἀναθέσῃ τὴν κατάπνιξιν τῆς στάσεως εἰς τὸν στρατηγὸν Βελισάριον. Οὗτος περιεκύκλωσε τοὺς στασιαστὰς ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, εἰς ὃν συνῆλθον πρὸς ἀνάγκην εἰς τὸν θρόνον τοῦ κομματικοῦ τῶν φίλου Ἰπατίου, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀναστασίου, καὶ

κατέσφαξε πολλές χιλιάδας ἐξ αὐτῶν (532). Μετὰ τὴν στάσιν τριτοτὴν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγένετο δεσποτικώτατος, οὐδ' ἠνείχετο πλέον τὴν ἐν ταῖς φατρίαις τοῦ ἵπποδρόμου λαϊκὴν θέλησιν.

Ἦδη πρὸ τῆς στάσεως τοῦ Νίκαι οἱ Πέρσαι εἶχον εἰσβάλει εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε κατ' αὐτῶν τὸν Βελισάριον, ὅστις μετὰ μεγάλους ἀμφιρρόπους ἀγῶνας κατώρθωσε νὰ συνάψῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Χοσρόην τὸν Α' τὴν ἐπικληθεῖσαν ἀπέραντον εἰρήνην.

Μετὰ δὲ τὴν στάσιν τοῦ Νίκαι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε τὸν Βελισάριον κατὰ τῶν Βαυδῆλων τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ στόλος καὶ στρατὸς τοῦ Βελισαρίου ἦτο κατὰ πολὺ κατώτερος τοῦ σταλέντος ποτὲ ἐπὶ Λέοντος Α' κατὰ τῶν Βαυδῆλων· ἀλλ' ὁ Βελισάριος μετὰ πολλῆς δεξιότητος ἔλαβε μὲ τὸ μέρος του τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀφρικῆς, οἵτινες ἐμίσουν σφόδρα τοὺς ἀρειανούς Βαυδῆλους, καὶ ἠδυνήθη μὲ ὀλίγον στρατὸν νὰ νικήσῃ ἐν χώρᾳ τόσῳ μεμακρυσμένη γενναϊότητον ἀντίπαλον. Τὸ κράτος τῶν Βαυδῆλων κατελύθη τῷ 534, ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτῶν Γελίμερος, δισέγγονος τοῦ ἐπὶ Λέοντος Α' ἡγεμόνος Γιζερίγου, ἐκόσμησε μετὰ πολυαριθμῶν αἰχμαλώτων καὶ λαφύρων τὸν θρίαμβον τοῦ Βελισαρίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὕτω δ' ἐγένετο ἡ Καρχηδὼν μετὰ τόσας συμφορὰς ἑλληνικὴ καὶ ἔμεινε πρωτεύουσα τῆς ἑλληνικῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα.

Ἴνα ἐξασφαλισθῇ τὸ μέγα κατόρθωμα τοῦ Βελισαρίου, ἡ κατὰκτησις τῆς Ἀφρικῆς, ἔπρεπε νὰ καταληφθῇ καὶ ἡ Ἰταλία, δι' ἧς ἄλλως θὰ ἐγένετο καὶ ἡ ἀνασύστασις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ἐπόθει καὶ ἐπεδίωκε μετὰ ζήλου ὁ Ἰουστινιανός. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐστάλη ὁ δαφνοστεφῆς Βελισάριος, ὅστις μετὰ μεγίστης ταχύτητος κατέλαβε τὴν ἐν πολλοῖς ἑλληνόφωνον ἀκομῆ Σικελίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἔφθασεν εἰς Ῥώμην, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσε, κατόπιν δὲ μετὰ πολλὰς μάχας ἐκυρίεψε καὶ τὴν Ῥαβένναν αἰχμαλωτίσας καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ὀστρογόθων Οὐτίγιν. Εἰς τὸν γενναῖον, μετρίοφρονα καὶ καρτερικώτατον Βελισάριον προσήνεγκαν οἱ Ὀστρογόθοι τὴν βασιλείαν, ἀλλ' οὗτος ἀπέκρουσεν αὐτὴν ὡς πιστὸς στρατιώτης, ἐν

τούτοις κατέστη ὑποπτος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀνεκλήθη ἐξ Ἰταλίας, ἵνα σταλῆ κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες συνεννοηθέντες μετὰ τῶν Ὀστρογόθων εἰσέβαλον πάλιν εἰς τὸ κράτος. Ἡ δυσπιστία τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατεδίωκεν ἔκτοτε τὸν Βελισάριον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ἀφοῦ δ' ὑπηρετήσεν ὁ Βελισάριος ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἄνευ μεγάλων ἐπιτυχιῶν ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐστάλη πάλιν εἰς Ἰταλίαν κατὰ τῶν Ὀστρογόθων, οἵτινες ἐκλέξαντες βασιλέα τὸν Τωτίλαν, ἠτοιμάσθησαν διὰ νέους πολέμους. Ἐπειδὴ δ' ὁ Βελισάριος δὲν ἔλαβεν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἵνα καταλύσῃ τὴν δύναμιν τῶν ἀναθαρρησάντων Ὀστρογόθων, ἐζήτησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε δ' ἐστάλη μὲ ἐπαρκεῖς δυνάμεις ὁ ἀσθενικὸς μὲν τὸ σῶμα, ἀλλὰ δραστηριώτατος στρατηγὸς Ναρσῆς, ὅστις κατέλυσε διὰ παντὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Ὀστρογόθων ἐν Ἰταλίᾳ (555) καὶ ἐθανάτωσε τὸν βασιλέα αὐτῶν Τωτίλαν. Ἡ Ἰταλία προσηρτήθη ὡς ἐξαρχία εἰς τὸ κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ραβένναν, ἥτις ἀπέλυσε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ναοὺς καὶ ἄλλα ἔργα μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, τὰ ὅποια ἐπέδρασαν οὐσιωδῶς ἐν Ἰταλίᾳ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ περίπου χρόνον ἀφῆρθη ἡ ἀνατολικὴ παραλία τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τῶν Βησιγόθων καὶ προσετέθη εἰς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κορδύβην.

Μετ' ὀλίγα ἔτη (562) ἔληξε καὶ ὁ εἰκοσαετῆς περίπου Ἑλληνοπερσικὸς πόλεμος, καθ' ὃν οἱ Πέρσαι ἐπανειλημμένως εἰσέβαλον εἰς τὴν Λαζικὴν παρὰ τὸν Πόντον ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς τὴν Συρίαν, ἔνθα κατέστρεψαν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν μετακομίσαντες τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους αὐτῆς πλησίον τῆς Κτησιφῶντος. Ἡ γενομένη νῦν Ἑλληνοπερσικὴ συνθήκη ἐξησφάλισεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀπέναντι φόρου ἐτησίου τὴν κτῆσιν τῆς Λαζικῆς καὶ τὸ ἐν τῇ Μχύρῃ θαλάσση ἐμπόριον κυρίως μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἀσίας.

Οἱ μακροὶ πόλεμοι κατὰ τῶν Περσῶν καὶ Ὀστρογόθων ἀφῆρσαν τοὺς πολεμιστὰς τῶν βορείων φρουρίων καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Σλαῦους καὶ Βουλγάρους νὰ διαβῶσι τὸν Δανουβίον καὶ

ἐπιχειρήσωσιν ἐπανειλημμένους φοβερὰς δηρώσεις εἰς Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Πολλοὶ δὲ τούτων ἐγκατέστησαν μονίμως ἀπὸ τοῦδε ἐν τῷ κράτει. Μίαν τῶν ἐπιδρομῶν ἀπέκρουσεν ἀπὸ τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους τῷ 559 ὁ Βελισάριος, ὅστις καὶ ἐν τῷ γήρατι προσήνεγκεν οὕτως ὑπηρεσίας μεγάλας εἰς τὴν πατρίδα του.

Πολλὰ καὶ μέγала εἶναι καὶ τὰ εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν πρώτοις ἐπ' αὐτοῦ ἐγένετο ἡ συστηματικὴ συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη ὁ Ἰουστινιάνειος κῶδιξ ὡς συμπλήρωσις τοῦ Θεοδοσιακοῦ. Τὴν συλλογὴν ταύτην καὶ τακτοποίησιν μετὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν σπουδαιότερων νομοδιδασκάλων ἐξετέλεσεν ἐπιτροπεὶα σαφῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐθνικοῦ Τριβωνιανοῦ. Εἶναι δ' οἱ νόμοι οὗτοι γεγραμμένοι λατινιστὶ πλὴν τῶν Νεαρῶν, ἧτοι νέων διατάξεων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες ἐγράφησαν ἑλληνιστί. Μετὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ Ἰουστινιανείου κώδικος ἐξηλείφθησαν σχεδὸν ὅλα τὰ ἔχνη ἀρχαίων θεσμῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ἄπειρα δ' εἶναι τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἅτινα καὶ ἐξήντησαν βεβαίως τὰς οικονομικὰς δυνάμεις τοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦ Δανουβίου μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν ἐσχεδιάσθησαν καὶ ἐν μέρει ἐξετελέσθησαν ὀλόκληροι σειραὶ φρουρίων, ἅτινα βραδύτερον δυστυχῶς παρημελήθησαν, ὡς φαίνεται. Τὸ μεγαλεπήβολον πνεῦμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐμαρτύρουν πλὴν τῶν φρουρίων αἱ κτισθεῖσαι πόλεις καὶ γέφυραι, αἱ ναοὶ καὶ αἱ λουτρῶνες. Ἀλλὰ τὸ κάλλιστον ὅλων τούτων τῶν κτισμάτων εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων Ἀναθεμίου τοῦ Τραλλιανοῦ καὶ Ἰσιδώρου τοῦ Μιλησίου. Ἐγένετο δ' ἐπιβολὴ νέων φόρων, ἵνα ἐξευρεθῶσι τὰ μέσα τῆς δαπάνης τῆς οἰκοδομῆς, ἡ ὁποία διεξήχθη δραστηριώτατα ὑπὸ τὴν καθημερινὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐντὸς ἐξ ἑτῶν ὑπὸ πολλῶν χιλιάδων ἐργατῶν. Ἡ Ἁγία Σοφία ἐκτίσθη ἐκ τοῦ ἀρίστου ὕλικου, κομισθέντος ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ κράτους, εἰς τοῦτο δ' ὀφείλεται, ὡς καὶ εἰς τὴν οἰκοδομικὴν τέχνην, ἡ καλὴ σχετικῶς μέχρι σήμερον διατήρησις αὐτῆς. Τότε δ' ἐλύθη τελειωτικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κατασκευῆς θόλων ἢ τρούλων στηριζομένων ὄχι ἐπὶ κυκλοτεροῦς

οικοδομήματος, ὡς ἐν τῷ ἀρχαίῳ Ῥωμαϊκῷ Πανθέῳ, ἀλλ' ἐπὶ τόξων. Ὁ ναὸς ἔχει μῆκος 241 ποδῶν, πλάτος δὲ 224 καὶ εἶναι ἐπομένως μικρότερος τοῦ Ἀγίου Πέτρου τῆς Ῥώμης. Τὸ ἄπλετον φῶς τοῦ ναοῦ, τὰ λαμπρὰ μωσαϊκὰ, ἑκατοντάς κιόνων ἐκ ποικίλων μαρμάρων, ἡ πολυτέλεια τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων, προσέδωκαν εἰς τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον τοῦ Μεσσιάνου ἰδιαιτέραν αἴγλην. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ Μωαμεθανοὶ ἐμιμήθησαν ἐν τῆς Ἀγίας Σοφίας τοὺς χαμηλοὺς τρούλλους τῶν τεμενῶν αὐτῶν. Μετὰ τὰ ἐθνικὰ γεγονότα καὶ τὰς ἐθνικὰς ἐλπίδας συνεδέθη τόσον πολὺ ὁ ναὸς οὗτος, ὥστε καὶ ἀφοῦ ἐγένετο τζαμίον Μωαμεθανικὸν δὲν ἐξηλείφθη ἐκ τῆς μνήμης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀποτελεῖ καὶ σήμερον τὸ σύμβολον τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος.

Νέαν ὄθησιν ἔλαβε καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε ἐκομίσθη ἐκ Κίνας ὑπὸ δύο Ἑλλήνων μοναχῶν σπόρος μεταξοσκώληκος καὶ ἐκαλλιιεργήθη ἐν τῷ κράτει. Εἰς τὸ ἐξῆς ἡ μεταξουργία δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ μεταφέρῃ μέταξον ἐκ Κίνας, ὅπως πρότερον, ἀλλ' εὗρισκεν αὐτὴν ἄφθονον ἐν τῷ κράτει καὶ ἀπέστειλε πανταχοῦ τὰ πολύτιμα προϊόντά της.

Ὁ Ἰουστινιανὸς θέλων νὰ ἐπιφέρῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότη-
τα, ὅπως ἐπεδίωκε τὴν αὐξήσιν τοῦ κράτους, προσεπάθησε νὰ λύσῃ τὰς ὑπαρχούσας ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν διαφορὰς μεταξὺ τῶν ἀδιαλλάκτων Μονοφυσιτῶν καὶ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ πρὸς τοῦτο συνεκάλεσε τὴν πέμπτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (553). Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Συνόδου ταύτης δὲν κατωρθώθη ἡ συμφιλίωσις, διότι εἰς τὸν Μονοφυσιτισμὸν ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι λαοὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, οἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς θρησκείας κατεπολέμουν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἠσπάζθησαν τὸν Χριστιανισμὸν πολλοὶ βάρβαροι, μάλιστα Οὐννοι. Τὸν κεντίον οἱ ἐθνικοὶ παρηγκνίζοντο μὴ διοριζόμενοι εἰς δημοσίας θέσεις· ἢ ἐν Ἀθήναις Σχολῇ τῶν φιλοσόφων ἔπαυσε νὰ λειτουργῇ, διότι οἱ διδάσκαλοι δὲν ἐμισθοῦντο πλέον, διὸ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν εἰς Περσίαν. Τὴν παιδείαν τοῦ λαοῦ ἀναλαμβάνει ἀπὸ τοῦδε κατὰ τὸ

πλείστον ὁ κληρὸς, ὅπως ἐπίσης τὴν φιλολογοῖαν ἐμπνέει ἡ θρησκεία.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αὐστηρὰ καὶ μεγαλεπήβολος ἐν τε τῷ ἐξωτερικῷ καὶ τῷ ἐσωτερικῷ. Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ μεγάλαὶ δαπάναι ἠνάγκασαν τὸν οἰκονομολόγον τοῦ Ἰουστινιανοῦ Καππαδόκην νὰ ἐπινοήσῃ πολλοὺς φόρους, οἱ ὅποιοι ἐπήνεγκον οἰκονομικὴν ἐξάντλησιν εἰς τὸν τόπον.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέθανεν ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν Βελισάριον τῷ 565, τὰ δὲ κατ' αὐτὸν ἰστορήσεν ὁ ἱστορικός Προκόπιος, γραμματεὺς τοῦ Βελισαρίου.

2. Ἰουστίνος Β' (565—578).

Τὸν Ἰουστινιανὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουστίνος ὁ Β', ὅστις ἦτο μὲν δίκαιος ἀνὴρ, ἀλλ' ἀνεπαρκὴς πρὸς τὰς περιστάσεις. Ἐπὶ τούτου οἱ Λογγοβάρδοι, ἔθνος Γερμανικόν, ἀφοῦ ἀπεδεικνύσαν τὸν ἐπίσης Γερμανικὸν λαὸν τῶν Γηπαίδων, ὑποτάξαντα πρότερον τοὺς Οὐννοὺς τῆς Δακίας καὶ ἐγκαταστάντα ἐν αὐτῇ, κατήλθον καὶ κατέλαβον (568) μέγα μέρος τῆς Ἄνω Ἰταλίας χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζωσι τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ὄνομα τῶν Λογγοβάρδων διετηρήθη ἐν τῇ σημερινῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Ἰταλίας Λομβαρδίᾳ. Ἀπέβη δ' ἡ ἐλάττωσις τῶν Γηπαίδων ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ Βυζαντικὸν κράτος, διότι πύκνυνε τὰς εἰσβολὰς καὶ κατακτήσεις τῶν Ἀβάρων. Ὁ Ἰουστίνος στενοχωρούμενος ὑπὸ τῆς δυσκόλου καταστάσεως τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ κατὰ τὰ τέσσαρα τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του συνάροντα τὸν στρατηγὸν Τιβέριον.

3. Τιβέριος (578—582).

Ἀποθανόντος τοῦ Ἰουστίνου, κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ συνάρχων αὐτοῦ Τιβέριος. Οὗτος ἐξηκολούθει διὰ τοῦ λαμπροῦ στρατηγοῦ Μαυρικίου τὸν ἐπὶ Ἰουστίνου ἀρξάμενον κατὰ Περσῶν πόλεμον συμμάχους ἔχων τοὺς ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ ἐμφανιζομένους Τούρκους, οἵτινες εἶχον σχηματίσει ἰσχυρὸν κράτος ἐν Τουρκεστάν, μεταξύ Σινικῆς καὶ Περσίας. Οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν Περσαρμενίαν καὶ προσχώρουν θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Κτησιφῶντα, ἐνῶ οἱ Τούρ-

κοι ἐξ ἀνατολῶν εἰσέβαλον εἰς τὴν Περσίαν. Κἀτὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μακροῦ τούτου πολέμου ἀπέθανεν ὁ Τιβέριος τῷ 582.

Ἐπὶ τοῦ Τιβερίου ἐγένοντο προσέτι εἰς Θράκην καὶ Μακεδονίαν μεγάλαι ἐπιδρομαὶ τῶν Σλαύων καὶ Ἀβάρων, λαοῦ κατὰ μέγα μέρος Μογγολικοῦ, ἀπωσθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐξ Ἀσίας. Ἄφροῦ δ' ἐνίκησαν οἱ Ἀβάροι τοὺς Γήπαιδας καὶ Σλαυικοὺς τινας λαούς, ὡς τοὺς Κροάτας καὶ Σλαβηνοὺς, ἐδημιούργησαν μέγα κράτος ἐν τῇ σημερινῇ Οὐγγαρῖα καὶ Ρουμανίᾳ.

4. Μαυρίκιος (582—602).

Τὸν Τιβέριον διεδέχθη ὁ ἐκ Καππαδοκίης Μαυρίκιος, χρηστός καὶ γενναῖος στρατηγός, ὅστις ὠνομάσθη ὑπὸ τινῶν ἱστορικῶν πρῶτος Ἑλλήν ἀυτοκράτωρ. Ὁ Μαυρίκιος ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον νικηφόρος καὶ ἐπέβαλεν ἐπί τε εἰς τὸν θρόνον τῆς Περσίας τὸν εὐνοούμενόν του Χοσρόην τὸν Β', ὅστις διέτελεσε φίλος καὶ εὐγνώμων πρὸς αὐτὸν εἰς τὸ ἐξῆς.

Οἱ δ' Ἀβάροι καὶ Σλαῦοι, οἵτινες συχνάκις ἐδήλουν τὰς εὐρωπαϊκάς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, ἐπὶ Μαυρικίου ἔκαμαν πολλὰς ἐπιδρομάς καὶ προεχώρησαν μάλιστα μέχρι Πελοποννήσου, ὅπου κατέλαβον τὴν ὕψικιστον χώραν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἠθέλησε νὰ παραμορφώσῃ μισέλληνα καὶ φαντασιοκόπος Περμανὸς ἱστορικός, ὁ Φαλλμεράυερ, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ Ἑλλάς πάσα ἐξεσλαυίσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ἄλλ' ἀπεδείχθη ὑπ' ἄλλων ἱστορικῶν ὅτι οἱ εἰσβαλόντες Σλαῦοι ἦσαν ὀλίγοι, ἐξηλληνίσθησαν δὲ ταχέως χωρὶς ν' ἀφήσωσι σπουδαῖα ἔχνη τῆς διαβάσεώς των πλὴν ὀλίγων ὀνομάτων τόπων.

Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ ληστρικαὶ αὐταὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαύων ἐπετύγγανον, ἐφ' ὅσον ἡ Κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπασχολημένη μὲ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν δὲν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὰς μεγάλην σημασίαν. Πράγματι δ' ὁ Μαυρίκιος μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πέρσας ἠδυνήθη νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις του παρὰ τὸν Δανούβιον καὶ ἀπωθήσῃ τοὺς Ἀβάρους πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ἄλλ' ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ ὁ στρατός, τοῦ ὁποῦ ὁ μισθὸς εἶχεν ἔλαττωθῆ, ἀπαιδέσας

ἐστασίασε κατὰ τοῦ Μαυρικίου καὶ ἀνηγόρευσε αὐτοκράτορα ἐκκτόνταρχόν τινα Φωκᾶν. Ὁ Μαυρίκιος ἔφυγε τότε εἰς Ἀσίαν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐφρονεύθη ἀνηλεῶς μεθ' ἕλης του τῆς οἰκογενείας.

Ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου ἔλαβεν ὁ φιλανθρωπότατος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ὁ Νηστευτῆς τὸν τιμητικὸν τίτλον οἰκουμενικός, ὅστις προεκάλεσε πάλιν τὴν μῆνιν καὶ τὰ παράπονα τοῦ Πάπᾳ Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου.

5. Φωκᾶς (602—610).

Ἐνῶ ὁ ἀνίκκος Φωκᾶς ἐκυβέρνην τυραννικῶς, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Χοσρόης ὁ Β', θέλων, ὡς ἔλεγε, νὰ τιμωρήσῃ τὸν Φωκᾶν διὰ τὸν φόνον τοῦ εὐεργέτου του Μαυρικίου, εἰσέβαλεν εἰς Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν. Οἱ συνετώτεροι τότε καὶ μᾶλλον φιλοπάτριδες ἄνδρες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔγραψαν πρὸς τὸν ὀνομαστὸν στρατηγὸν Ἡράκλειον, ἔξαρχον τῆς Ἀφρικῆς, νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς σωτηρίαν τοῦ κράτους. Ὁ ἐκ Καππαδοκίας νικητῆς τῶν Περσῶν ἐπὶ Μαυρικίου ἔστειλε τὸν υἱόν του, ἐπίσης Ἡράκλειον ὀνομαζόμενον, ὅστις ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐστέφθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου τῷ 610. Ὁ Φωκᾶς ἐθνακτώθη τότε ἀγρίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

1. Ἡράκλειος (610—641 μ. Χ.).

Καθ' ὃν χρόνον κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ Ἡράκλειος, τὸ κράτος εὐρίσκετο εἰς κακὴν κατάστασιν, διότι χρήματα μὲν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ, ὁ δὲ στρατὸς δὲν ἦτο ὀργανωμένος. Ἐνῶ δ' ἐν Εὐρώπῃ ἠπειλεῖτο τὸ κράτος ὑπὸ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλαβῶν, οἵτινες συνεμάχουν καίπερ ἀνήκοντες εἰς διαφόρους φυλάς, ἐν Ἀσίᾳ οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὸν Χοσρόην Β' εἶχον καταλάβει τὴν Ἀσσυρίαν, Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν καὶ Συρίαν. Ὁ Ἡράκλειος πρὶν ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἔστειλε

πρέσβεις εἰς Ἀντιόχειαν, ὅπου διέτριβε τότε ὁ Χοσρόης, ζητῶν εἰρήνην, ἀφοῦ ἐξέλιπε πλέον ὁ Φωκᾶς, ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ὡς προεφασίζετο ὁ Χοσρόης. Ἄλλ' οἱ μὲν πρέσβεις ἀπεπέμθησαν, ὁ δὲ Περσικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔσφαξε τοὺς κατοίκους, ἠχμκλώπισε δὲ καὶ τὸν Πατριάρχην, τὸν ὁποῖον μετὰ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἔφερεν εἰς Κτησιφώντα. Μετὰ τὴν Παλαιστίνην κατελήφθη καὶ ἡ Αἴγυπτος, ὁ σιτοβολῶν τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους. Ὁ Χοσρόης ἐσκέπτετο πλέον τὴν ὀλοσχερῆ κατὰ λυσιν τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους, ἀφοῦ ὁ στρατὸς του λεηλατῶν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔφθασε μέχρι Χαλκηδόνος, ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἡράκλειος ἐδοκίμασε καὶ ἐκ δευτέρου νὰ συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τὸν Χοσρόην, ἀλλ' οὗτος ἀπήτησεν, ἵνα βασιλεὺς καὶ λαὸς ἀρνηθέντες τὸν Χριστιανισμόν λατρεύσωσι τὸ πῦρ καὶ τὸν ἥλιον.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πραγμάτων ἔφερε τὸν Ἡράκλειον εἰς ἀπελπισίαν. Λέγεται ὅτι ἐσκέπτετο ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀφρικὴν, ἀλλ' ἡ συνείδησις τῆς εὐθύνης καὶ ἡ πολῦτιμος συνδρομὴ τοῦ φιλοπάτριδος πατριάρχου Σεργίου ἔσωσε τότε τὸ κράτος. Κατὰ συμβουλήν λοιπὸν τοῦ Σεργίου ἔλαβεν ὁ Ἡράκλειος τὰ ἱερά σκευῆ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐπορίσθη ἐξ αὐτῶν χρήματα ἔχων ἐν νῶν' ἀποδώσῃ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πλείονα. Ἀφοῦ δ' ὠργάνωσε τὸν στρατὸν, ἐμελέτησε τὰ τῆς ἐκστρατείας καὶ κατώρθωσε νὰ συνάψῃ ἀνεκτὴν συνθήκην πρὸς τὸν Χαγῶνον τῶν Ἀβάρων διὰ νὰ ἔχῃ τὰ νῶτα ἀσφαλῆ, ἡτοιμάσθη τῷ 620 εἰς ἀπόπλουν. Ὁ εὐσεβὴς Ἡράκλειος ἠδυνήθη εὐκόλως νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸν Χριστιανικὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν τὰ κατέχοντα αὐτὸν θρησκευτικὰ συναισθήματα καὶ νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν ληστευσάντων τὸ τίμιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ. Ἀφοῦ προσηυχῆθη ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἐνδεδυμένος ὡς στρατιώτης, μὲ μέλνα πέδιλα, ὄχι ἐρυθρά, παρέλαβε τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπεβιβάσθη εἰς τὸν στόλον, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης. Εἰς δὲ τὸν Πατριάρχην Σέργιον εἶπε

φεύγων: «Εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Θεομητόρας καὶ σοῦ ἀφίημι τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὸν υἱόν μου».

Τὸ στρατιωτικὸν σχέδιον τοῦ Ἡρακλείου ἦτο νὰ μὴ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν ἐν Χαλκηδόνι, ἀλλὰ νὰ προσβάλλῃ αὐτὸν ἐκ τῶν νάτων καὶ νὰ εἰσβάλλῃ, εἰ δυνατόν, εἰς Περσίαν. Μετὰ τοῦ στόλου λοιπὸν ἔφθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Βιθυνίας καὶ ἀποβιβάσθη εἰς ἐκεῖ ἤρχισε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν Περσικῶν φρουρῶν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἠνοῦντο μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἡρακλείου Ἑλληνικαὶ φρουραὶ εὐρισκόμεναι ἀκόμη ἐνισχυοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ τολμηρὰ πορεία τοῦ Ἡρακλείου μέχρι Πόντου καὶ Ἀρμενίας ἠνάγκασε τοὺς Πέρσας νὰ κενώσωσι τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τῆς ἀπειλουμένης Περσίας. Ἐννοεῖται δ' ὅτι διετήρησεν ὁ Ἡράκλειος τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τοῦ πολέμου καὶ κατέστρεψε πλῆθος περσικῶν ναῶν, ὡς καὶ τὴν πατρίδα τοῦ Ζωροάστρου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Περσικῆς θρησκείας· ἀλλ' ὅμως πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἐφέρετο φιλάνθρωπότητα. Ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ εἰς τὰς χώρας τοῦ Καυκάσου ἐγένετο δεκτὸς φιλικώτατα ὑπὸ τῶν Χριστιανικῶν λαῶν τῶν Λαζῶν καὶ Ἰθέρων, τῶν σημερινῶν Γεωργιανῶν. Μετὰ δὲ τῶν ἐξ Ἀσίας ἐλθόντων εἰδωλοκρατῶν Χαζάρων Τούρκων, τῶν κατοικοῦντων πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου, συνωμολόγησεν ὁ Ἡράκλειος διπλωματικώτατα συμμαχίαν ὠφελιμοτάτην.

Ὁ δὲ Χασρῆς κινδυνεύων νὰ ἴδῃ τὸ κράτος του καταλυόμενον, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀλαζῶν νικητῆς, ἐνέτεινε τὰς δυνάμεις του καὶ κατώρθωσε νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου διαφόρους στρατιάς. Ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ Ἄβανοι συμμαχήσαντες πρὸς τοὺς Πέρσας δὲν ἐδυσκολεύθησαν διόλου νὰ παρασπονδήσωσι πρὸς τὸν Ἡράκλειον καὶ ἐπέλθωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Ἡράκλειος εὕρισκετο ἐν Ἀσίᾳ. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν πολιορκηθέντες τῷ 626 κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἐζήτησαν κατὰ πρῶτον νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Χαζᾶνον, ὅστις ὅμως ἀπῆρτησεν ἰταμῶς νὰ φύγῃ μετ' ἐν ὑποκάμισον εἰς Ἀσίαν καὶ ἀφήσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰ δὲ μὴ ἀδύνατον νὰ σωθῶσιν, ἐκτὸς ἂν γίνουσι ἰχθύες. Διεκόπησαν

λοιπόν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἠτοιμάσθησαν εἰς γεναίαν ἄμυναν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Βώνου, ἀφοῦ ἐν πανδήμοις λιτανείαις ἐζητήθη ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων. Εὐτυχῶς ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἠδυνήθη νὰ ποικρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ βαρβαρικοῦ καὶ καταποντίσῃ αὐτόν, τότε δ' ὁ Χαγάνος διέλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπεχώρησεν. Οὕτως ἐσώθη ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ μετ' αὐτῆς τὸ κράτος ὁλόκληρον.

Ἐν τῷ μεταξύ δ' ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμος. Ὁ μεγαλοφυῆς Ἡράκλειος κατώρθωσε μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας πρὸς τὰς στρατιάς τοῦ Χοσρόου νὰ δικλύσῃ αὐτάς καὶ τῷ 627 συνῆψε τὴν κρίσιμον μάχην παρὰ τὴν Νινευί, πλησίον τῶν ἱστορικῶν Γαυγαμήλων. Ἡ νίκη τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε τελεία, οἱ δὲ Πέρσαι ἀπώλεσαν ἐν τῇ μάχῃ πολλοὺς στρατηγούς καὶ πλῆθος σημαίων καὶ λαφύρων. Ἐνῶ δ' ὁ ἀκαταπόνητος Χοσρόης ἔφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Περσίας, ἵνα ἐτοιμάσῃ νέον στρατόν, παρεσκευάσθη ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σιρόου, ὅστις καὶ ἐφόρευσεν αὐτόν. Ὁ Σιρόης συνωμολόγησέ τότε εἰρήνην πρὸς τὸν Ἡράκλειον παρὰ τοὺς εἰς αὐτόν τὰς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του καταληφθείσας χώρας, τοὺς παρ' αὐτῷ αἰχμαλώτους χριστιανούς καὶ τὸ τίμιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Ἡράκλειος ἀνήγγειλε τὴν εἰρήνην εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἀγγέλματος, τὸ ὅποιον ἀνεγνώσθη ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ εἰς τὸν ἀνυπόμονον ἐλληνικὸν λαόν τῆς πρωτεύουσας. Οὕτως ἔληξεν ὁ τελευταῖος ἐλληνοπερσικὸς πόλεμος, παραπλήσιος ἄλλ' ἀνώτερος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀντίβα εἰς Ἰταλίαν καὶ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Κύρου.

Μετὰ τὴν συνωμολόγησιν τῆς εἰρήνης ὁ Ἡράκλειος ἐπέστρεψε (628) διὰ Μικρᾶς Ἀσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τῷ δὲ 629 ἔφερε τὸν τίμιον Σταυρόν εἰς Ἱερουσαλὴμ καὶ ἔστησεν αὐτόν ὁ ἴδιος ἐν Γολγοθᾷ, ὅπου ἵστατο καὶ πρότερον ὑψωθείς τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ δεκάτη τετάρτη Σεπτεμβρίου ἐορτάζεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ὡς ἡμέρα τῆς διπλῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ, διότι καὶ ἡ

ἀγία Ἑλένη κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ὕψωσε τὸν Σταυρὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Δυστυχῶς νέοι ἐχθροὶ ἀπροσδόκητοι ἔμελλον νὰ κολοβώσωσι τὰς μετὰ τῶν ἀγῶνων ἀνακτηθείσας χώρας. Οἱ Ἄραβες μὲ τὸν σφοδρὸν φανατισμὸν ὑπὲρ τῆς νέας μωαμεθανικῆς θρησκείας τῶν ἐπῆλθον καὶ κατέλαβον βαθμηδὸν τὴν Συρίαν νικῆσαντες τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἡρακλείου. Ἐπίσης ἀπεσπάσθησαν καὶ οἱ Γότθοι τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους, οἱ δὲ Σέρβοι καὶ Κροᾶται κατέλαβον τὰς νῦν οἰκίσεις αὐτῶν. Ἡ ἀπώλεια τῶν μεγάλων ἐπαρχιῶν ἐπὶ Ἡρακλείου ἔχει καὶ ἐν παρήγορον σημεῖον, ὅτι καθίστα τὸ κράτος ἑλληνικώτερον, διότι αἱ ἀπολεσθεῖσαι ἐπαρχίαι κατῴκουντο κατὰ μέρος ὑπὸ ἄλλοθεντῶν.

Τῷ 641 ἀπέθνηκεν ὁ ἔξοχος, ἀλλ' ἀτυχῆς περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου. Τὰ ἔργα του ὑμνησεν ὁ ποιητὴς Γεώργιος Πισίδης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ο ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΣΜΟΣ

1. Γένεσις τῆς Μωαμεθανικῆς θρησκείας.

Οἱ Ἄραβες, οἵτινες ἐλέγοντο καὶ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλιταὶ ὡς καταγόμενοι ἐκ τῆς Ἄγαρ, συζύγου τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῶν Ἰσμαήλ, ἦσαν πρὸ τοῦ Μωάμεθ κτισματολόγτροι. Κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ἀράβων ὁ Ἀβραάμ ἴδρυσεν τὸν Κακβάν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐφυλάττετο οὐρανοπετῆς λίθος, τὸ ἱερώτατον σέβασμα τῶν Ἀράβων.

Τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τῶν Ἀράβων μετέβαλε καθ' ὀλοκληρίαν ὁ Μωάμεθ. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Μέκκᾳ τῷ 591, βασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰουστίνου τοῦ Β'. Κατ' ἀρχὰς πτωχὸς ποιμὴν, ἐνυμφεύθη ἔπειτα χήραν πλουσίαν, τῆς ὁποίας τὰς ἐμπορικὰς ἐργασίας ἀνέλαβε καὶ διεξήγαγε μέχρι Συρίας, ἔβη ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν Χριστιανικὴν καὶ Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι

ὁ Μωάμεθ κατελαμβάνετο συχνὰ ὑπὸ κρίσεων νευρικῶν. διὰ τοῦτο δὲ συχνάκις ἐλιποθύμει. Ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶπεν ὅτι εἶδε τὸν ἄγγελον Γαβριήλ, ἔκτοτε δ' ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ὡς προφήτην τοῦ Θεοῦ ἐντεταλμένον νὰ κηρύξῃ νέαν θρησκείαν, τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον δίδαγμα ἦτο, «εἰς μόνος Θεὸς ὑπάρχει καὶ προφήτης αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ». Τὸ κήρυγμα τοῦ Μωάμεθ προσεῖλκυσε μὲν καὶ θερμούς τινας ὀπαδοὺς, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀλῆν, ἐξάδελφον τοῦ Μωάμεθ, καὶ τὸν Ἀβού-Βέκρην, πενθερόν του, ἀλλ' ἢ πόλις Μέκκα περιεφρόνει καὶ ἐχλεύαζεν αὐτόν. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ κατορθώσῃ τι ἐν Μέκκα ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ φύγῃ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Μεδίην, τὸ δ' ἔτος τῆς φυγῆς ἐκείνης (622), καλούμενος Ἐγίρας, ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς Μωαμεθανικῆς χρονολογίας. Ἐν Μεδίῃ ὁ Μωάμεθ ἐγένετο δεκτὸς μετ' ἐνθουσιασμοῦ, οἱ δὲ πιστοὶ Μεδιναῖοι ἐπῆλθον ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ὀδηγούμενοι κατὰ τῶν Μεκκανῶν καὶ μετὰ πολλὰς προσπαθείας ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὄχι μόνον τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν τοῦ Μωάμεθ, τὴν νῦν συνιδρυμένην. Ταχέως ἔπειτα μέγα μέρος τῆς Ἀραβίας ἠσπάσθη τὸν Μωαμεθανισμόν καὶ ἀπετέλεσε συγχρόνως κράτος φιλοπόλεμον. Τῷ 632 ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ ἐν Μεδίῃ.

Τὰ κυριώτατα δὲ σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ, περιεχομένης ἐν τῷ Κορκνίῳ, εἶναι τὰ ἑξῆς: Πᾶς ὀπαδὸς τοῦ Μωάμεθ ὀφείλει νὰ ἐργάζεται ὑπὲρ τῆς θρησκείας του καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη, πίπτων δ' ἐν τῷ πολέμῳ ὑπὲρ αὐτῆς μεταβαίνει εἰς τὸν παράδεισον, ἐνθα ἀπολαύει πλείστων ὑλικῶν ἀμοιβῶν. Ἡ διδασκαλία αὕτη κατέστησε τοὺς Μωαμεθανοὺς φιλοπολέμους καὶ αἰμοχαρεῖς.

Πᾶς πιστὸς ὀφείλει προσέτι: 1) νὰ νηστεύῃ τὰς ἡμέρας τοῦ μηνὸς Ραμαζάν, 2) νὰ προσεύχηται πεντάκις τῆς ἡμέρας, 3) νὰ παρέχῃ ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς πτωχοὺς, 4) νὰ ἀποδημῇ εἰς Μέκκην πρὸς προσκύνησιν τοῦ Κααβᾶ, συμφώνως πρὸς τὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ὁ Μωάμεθ δὲν ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ. Ἀπηγορεύθη πρὸς τούτους ἡ βρωσις χοιρείου κρέατος καὶ ἡ πόσις οἴνου.

2. Κατακτήσεις του Μωαμεθανισμού.

Ὁ Μωάμεθ ιδρύων τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν συνίδρυσε καὶ πολιτείαν καὶ οἱ διάδοχοί του εἶναι πολιτικοὶ κυρίως ἄρχοντες. Οἱ διάδοχοι δ' οὗτοι κλοῦνται Χαλίφαι, ἤτοι τοποτηρηταί, καὶ πρῶτος αὐτῶν εἶναι ὁ πενθερός του Ἄβου-Βέκρης (632-634), ὅστις ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν «ἀπίστων» ἐν Ἀραβίᾳ καὶ νοτίῳ Συρίᾳ, ἔνθα ἐκυριεύθη καὶ ἡ πόλις Γάζα.

Οἱ πτωχοὶ Ἀραβες ἐπέπεσαν μετὰ φανατισμοῦ κατὰ τῆς πλουσίας Συρίας, ἣ δὲ κάμηλος παρείχε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὰς ἐκστρατείας των, διότι ἠδύνατο γὰ τοὺς μεταφέρει ἐν ἀνάγκῃ εἰς ἐκτάσεις ἐρήμους, ἀπροσίτους εἰς τὸν ἐχθρόν. Διάδοχος τοῦ Ἄβου-Βέκρη ὑπῆρξεν ὁ Ὠμάρ (634—644), ὅστις ἐξέπεμψε δύο μεγάλας στρατιάς κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ τῶν Περσῶν.

Ἡ στρατιὰ τῆς Συρίας προεχώρησε βραχδείως καὶ νικήσασα τοὺς στρατηγούς τοῦ Ἡρακλείου κατέλαβε τὴν Δαμασκόν, τὴν Ἱερουσαλήμ (637), τὴν Ἀντιόχειν. Ἡ ἁγία πόλις Ἱερουσαλήμ, ἀφοῦ ἀντέστη γενναίως ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου, παρεδόθη εἰς αὐτὸν τὸν Ὠμάρ, κληθέντα καὶ ἐλθόντα ἐπίτηδες ἐκ Μέννης. Ἐπέτρεψε δὲ ὁ Ὠμάρ τὴν ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν χριστιανῶν, ὡς καὶ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, τὰ δὲ τότε παραχωρηθέντα προνόμια ἐκανόνισαν διὰ πρώτην φορὰν τὰς μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν σχέσεις. Ὁ ἐπιεικὴς δεσποτισμὸς τῶν Ἀράβων συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν εὐκολωτέραν κατάκτησιν τῆς Συρίας, τῆς ὁποίας οἱ Μονοφυσίται κάτοικοι ἐμίσουν τὸ Βυζαντικὸν κράτος. Διὰ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ὁ μὲν μικρότατος Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὁ ἀκμάσας αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἔπειτα ἐξηφανίσθη, οἱ δὲ κάτοικοι ἐλησμόνησαν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Συριακὴν γλῶσσαν καὶ ἐξέμαθον τὴν Ἀραβικὴν, ἣν ὀμιλοῦσι μέχρι σήμερον, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἠλαττώθη, πλείστων κατοίκων προσελθόντων εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν.

Ἡ δ' ἑτέρα στρατιὰ τοῦ Ὠμάρ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σαΐδ ἐνίκησε τοὺς Πέρσας ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Σασ-

σανιδῶν, συγχρόνως δὲ καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ Ζωροάστρου. Τὸ μὲν μέγιστον μέρος τῶν Περσῶν προσῆλθεν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, οἱ δὲ ὀλίγοι, οἱ θέλοντες νὰ σώσωσι τὴν πάτριον πυρολατρείαν, ἠναγκάσθησαν νὰ φύγωσιν εἰς Ἰνδικήν, ὅπου οἱ ἀπόγονοὶ των σφύζονται μέχρι σήμερον καλούμενοι Πάρσοι.

Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ὁμᾶρ κατελήφθη καὶ ἡ Αἴγυπτος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀμρού, τοῦ πορθέσαντος τὴν Γάζαν ἐπὶ Ἀβοῦ-Βέκρη. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐκυριεύθη τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλείου (641) μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν. Εἶχε δ' ἡ Ἀραβικὴ κατάκτησις καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, οἷα καὶ ἐν Συρίᾳ. Πολλοὶ δηλ. τῶν κατοίκων, τῶν Κοπτῶν, ἐγένοντο Μωαμεθανοί, τῶν ὁποίων ἀπόγονοι εἶναι οἱ σημερινοὶ Φελλάχοι τῆς Αἰγύπτου, οἱ δ' ὀλιγώτεροι παρέμειναν χριστιανοὶ Μονοφυσῖται, ἅπαντες δ' ἐξέμαθον τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἐξηφανίσθη ὁ ὑπάρχων αὐτοῖσι Ἑλληνισμός, τῶν Ἑλλήνων (Μελχιτῶν=βασιλικῶν) φυγόντων ἢ ἐξαρβισθέντων.

Ὁ Ὁμᾶρ ἐδολοφονήθη τῷ 644 ὑπὸ τινος Πέρσου, καθ' ἣν ὥραν προσήυετο. Διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Ὁσμάν (644-655), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξηκολούθησαν αἱ ἀραβικαὶ κατακτήσεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς. Κατεσκευάσαν δὲ καὶ στόλον οἱ Ἀραβες διὰ τῆς ξυλείας τοῦ Λιβάνου καὶ ἐπιπλεύσαντες εἰς Κύπρον καὶ Ρόδον ἀφῆρεταν ἀπ' αὐτῆς τὸ κολοσσαῖον χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἡλίου, τὸ κατὰ τὸν εἵσπλον τοῦ λιμένος ἰστάμενον. Τῷ 655 ἐφονεύθη καὶ ὁ Ὁσμάν, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ ἐξάδελφος καὶ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Μωάμεθ Ἀλῆς, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐπανεστάτησεν ὁ διοικητὴς τῆς Δαμασκοῦ Μωαβιᾶς, συγγενῆς τοῦ Ὁσμάν, ἐκ τοῦ ἀρχαίου γένους τῆς Μέκκας Οὐμμεῖα. Μετὰ ἐξαετείς ἐμφυλίους ταραχὰς ὁ Μωαβιᾶς ἐδολοφόνησε τὸν Ἀλῆν καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχὴν (661), γενόμενος ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Οὐμμεϊαδῶν.

3. Οὐμμεϊάδαι (661—750).

Ὁ Μωαβιᾶς μετέθηκε τὴν ἑδρὰν τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους εἰς Δαμασκὸν καὶ κατέστησε τὴν ἀρχὴν κληρονομικὴν, ἐνῶ μέχρι

τουδε ἦτο αἰρετή. Ὁ τολμηρὸς Μωαβιᾶς ὠγειροπόλησε τὴν κατὰ-
κτησιν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρησεν
ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη διὰ μεγάλου στόλου ἕως ματαίως.

Ἀποθνόντος τοῦ Μωαβιᾶ, οἱ πολυπληθεῖς ὀπαδοὶ τοῦ Ἀλῆ
ἠθέλησαν νὰ δώσουν τὸν χαλιφικὸν θρόνον εἰς τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ
Ἀλῆ, οἵτινες ὅμως ἐν μέσῳ τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν ἐφανεύθησαν.
Ὁ θρόνος τῶν υἱῶν τοῦ Ἀλῆ διέσπασε τὸν Μωαμεθανισμόν,
διότι οἱ φυλάττοντες εὐλαβῆ μνήμην τοῦ Ἀλῆ δὲν ἠθέλησαν
ν' ἀναγνώρισουν ἄλλον πλὴν αὐτοῦ νόμιμον Χαλίφην, οὗτοι δ' εἶναι
οἱ κελούμενοι Σεΐται. Οἱ δ' ἀναγνώριζοντες ὅλους τοὺς πρὸ τοῦ
Ἀλῆ χαλίφας, ὀνομάζονται Σουννίται, διότι παραδέχονται καὶ
τὴν σουννα, ἥτοι τὰ παραδοθέντα ἀποφθέγματα καὶ λόγια τοῦ
Μωάμεθ. τὰ μὴ περιεχόμενα ἐν τῷ Κορανίῳ. Σεΐται εἶναι σήμε-
ρον οἱ Πέρσαι, Σουννίται δ' οἱ Τούρκοι, οἱ Ἰνδοὶ καὶ Ἀραβες
Μωαμεθανοί.

Ἡ θρησκευτικὴ διάσπασις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ δὲν ἠλάττωσε
τὴν πολιτικὴν δύναμιν τῶν Οὐμμεϊδῶν, οἵτινες ἐξέτειναν ἔτι
εὐρύτερον τὰς ἀπεράντους ἀραβικὰς κτήσεις. Ἐπὶ τῶν διαδόχων
τοῦ Μωαβιᾶ συνεπληρώθη ἡ κατὰκτησις τῆς βορείου Ἀφρικῆς
μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὀκεανοῦ, ἐκλιπόντος τελείως τοῦ ἄλλοτε
ἀκμαίου Χριστιανισμοῦ αὐτόθι. Τῷ δὲ 711 ὁ στρατηγὸς Ταρῆκ,
τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα διακηρεῖται ἐν τῇ γεωγραφικῇ λέξει Γιβραλ-
τάρ, εἰσῆλασεν εἰς Ἰσπανίαν καὶ ἐν μιᾷ μάχῃ κατέλυσε τὸ κρά-
τος τῶν Βησιγόθων. Τῷ 717—18 ἐπολιόρησεν οἱ Ἀραβες τὸ
δεύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἐπίσης ἀπέτυχον. Ὀλίγα
δ' ἔτη βραδύτερον (732) ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ
Καρόλου Μαρτέλλου καὶ οὕτως ἐσώθη καὶ ἡ λοιπὴ Εὐρώπη ἀπὸ
τῶν ἀραβικῶν κατακτῆσεων.

Τὸ ἀπέραντον κράτος τῶν Οὐμμεϊδῶν ὑπέστη μεγάλην μετα-
βολὴν τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ὕψους αἰῶνος· ἐπανάστασις ἀρξα-
μένη ἐν Περσίᾳ ὑπὸ τὸν Ἀβουαλβῆν, καταγόμενον ἔκ τινος Ἀββᾶ,
συγγενοῦς τοῦ Μωάμεθ, ἐξετάθη μέχρι Συρίας καὶ ἀνέτρεψε τὸν
τελευταῖον Οὐμμεϊδῶν χαλίφην. Οὕτω δ' ὁ Ἀβουαλβῆς ἐγένετο
Χαλίφης Διμυατοῦ καὶ ἰδρυτῆς τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν.

Ἡ δυναστεία τῶν Οὐμμειδῶν κατεδιώχθη ἀπηνῶς, κατασφραγέντων ὅλων σχεδῶν τῶν μελῶν αὐτῆς, ἐνενήκοντα τὸν ἀριθμὸν μόνον εἰς Οὐμμειάδας, ὁ Ἀβδουρχμάν, κατώρθωσε νὰ σωθῆ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν Ἀβασσίδων καὶ ἦλθεν εἰς Ἰσπανίαν, ἔνθα ἀνεγνωρίσθη ὡς χαλίφης. Οὕτως ἐσχηματίσθησαν δύο ἀραβικὰ κράτη, τὸ ἐν μείζον ὑπὸ τοὺς Ἀβασσίδας ἐν Ἀνατολῇ καὶ τὸ ἄλλο ὑπὸ τοὺς Οὐμμειάδας ἐν Ἰσπανίᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Κωνσταντῖνος Γ' Κώνστας.

(641—668).

Τὸν Ἡράκλειον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Γ', βασιλεύσας ὀλίγους μόνον μῆνας, τοῦτον δὲ ὁ υἱὸς του Κώνστας. Ἐπὶ τούτου οἱ Ἀραβες ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ἐν Κύπρῳ, Ῥόδῳ καὶ Μικρῇ Ἀσίᾳ.

Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι κατὰ τὸν ἑβδομον καὶ ὄγδοον αἰῶνα ἀπῆρτησαν τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους εἰς στρατιωτικὰς διοικήσεις, αἵτινες ἐπεκλήθησαν θέματα. Πρῶτοι στρατιωτικοὶ διοικηταὶ ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς οἱ Ἀφρικῆς καὶ Ῥαβέννης, διορισθέντες ἤδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Τὸν θεσμὸν τῶν στρατιωτικῶν διοικητῶν παρὰ τοὺς πολιτικούς εἰσήγαγεν ὁ Ἡράκλειος πρῶτος καὶ ἔπειτα ὁ Κώνστας εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς ἄλλας ἐπαρχίας. Ἐπὶ δὲ τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου συνεπληρώθη τὸ διοικητικὸν τοῦτο σύστημα, τῶν στρατιωτικῶν περιφερειῶν τοῦ κράτους γενομένων συγχρόνως καὶ πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν διοικητῶν (θεματαρχῶν) ἀναλαβόντων καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπαρχίας. Τὸ ρωμαϊκὸν διοικητικὸν σύστημα ἀντικατεστάθη τοιοῦτοτρόπως διὰ τῶν ἐλληνικῶν **θεμάτων**, τὰ ὅποια ἀπέβησαν εἰς τὸ κράτος ὠφελιμώτατα καὶ ἐσταμάτησαν πολλαχοῦ, ὡς ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ, τὰς ξενικὰς ἐπιδροπὰς.

Κ. Ἀμάντου, Ἑλληνικὴ ἱστορία

3

Ἐπὶ Κωνσταντος ἦλθε τὸ Βυζαντικὸν κράτος εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. Ὅτε δηλ. ὁ αὐτοκράτωρ προσεπάθησε νὰ συδιαλλάξῃ τοὺς Μονοθελήτας πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους, ὁ Πάπας ἀυστηρῶς κατέκρινε τὸ διάθημα τοῦτο, διὰ τοῦτο δὲ κατηρέθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Χερσῶνα τῆς Κριμαίας.

Θέλων ὁ Κωνστας νὰ ὀργανώσῃ καὶ ἐνισχύσῃ τὰς αὐτοκρατορικὰς δυνάμεις ἐν τῇ Δύσει μετέβη τῷ 662 διὰ τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου διεχειρίζετο, εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ κατόπιν εἰς Σικελίαν. Ἐκεῖ βραχδύτερον ἐδολοφονήθη, ἀνακηρυχθέντος αὐτοκράτορος Ἀρμενίου τινός.

2. Κωνσταντῖνος Δ΄ Πωγωνᾶτος. (668—685).

Ἐν Κωνσταντινουπόλει διεδέχθη τὸν Κωνσταντα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Δ΄, ὅστις ἔσπευσεν εἰς Σικελίαν, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν Ἀρμένιον σφετεριστὴν τοῦ θρόνου. Κατὰ τὴν ἐπάνοδον ἔλαβε τὸ ἐπίθετον Πωγωνᾶτος, διότι ἔφερε πώγωνα, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἦτο ἀγένειος.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ΄ ἔστειλεν ὁ χαλίφης Μωαβίτις στόλον μέγαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιδιώκων τὴν ὀλοσχερῆ κατάλυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπολιόρχουν δ' οἱ Ἀραβες τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (672—679) ἐπιτιθέμενοι τὸ θέρος καὶ διαχειμάζοντες τὸν χειμῶνα ἐν Κυζίκῳ. Οἱ Ἕλληνες ἠμύοντο γενναίως ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν τειχῶν, ἀλλὰ μόλις κατὰ τὸ ἕβδομον ἔτος ἠδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσι τὸν ἐχθρικὸν στόλον διὰ τελειοποιήσεως τοῦ καλουμένου ὕγρου πυρός τοῦ μηχανικοῦ Καλλινίκου. Τὸ ὕγρον πῦρ ἦτο μείγμα θείου, νίτρου, πίσσης καὶ πετρελαίου καὶ ἐξεσπενδονίζετο κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ἐντὸς χειροβομβίδων διὰ καταπελτῶν ἀπὸ τῶν πυρφόρων καλουμένων πλοίων. Ἡ νίκη δ' αὕτη τῶν Ἑλλήνων περιποίησεν εἰς τὸ κράτος αἴγλην μεγάλην καὶ προεκάλεσε τὸν θαυμασμόν καὶ τὰ συγχαρητήρια πολλῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Τὰ λείψανα τοῦ ἠττηθέντος Ἀραβικοῦ στόλου προσέβαλε κατὰ τὴν ἐπιστροφήν ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Κυβερραιωτῶν, ἦτοι τῆς

Καρίας, Λυκίας και Παμφυλίας και κατέστρεψε σχεδόν καθ' ολοκληρίαν.

— Ὅτε δὲ καὶ οἱ γενναῖοι Χριστιανοὶ τοῦ Λιβάνου ἐπανεστάντησαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ἠναγκάσθη ὁ Μωαβιῆς νὰ συνάψῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθη εἰς πληρωμὴν ἐτησίου φόρου.

Ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' ἐπολιορκήθη καὶ ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους, ἡ ἰσχυρὰ ἐπίσης Θεσσαλονίκη ὑπὸ Σλαύων καὶ Ἀράβων ἴσως ἐν συνεννοήσει πρὸς τοὺς Ἀράβους. Τὰς ἐπιθέσεις ἀπέκρουσαν αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου, ἀποδώσαντες εὐσεβῶς τὴν νίκην εἰς τὸν πολιοῦχον τῆς Θεσσαλονίκης Ἅγιον Δημήτριον.

Ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' ἐγκατέστησαν οἱ Βούλγαροι ἐν τῇ ἀραιῶς οἰκουμένῃ ὑπὸ Σλαύων Κάτω Μοισία πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου. Τὴν ἐγκατάστασιν τῆς τουραδικῆς ταύτης φυλῆς ἐπέτρεψεν ὁ Πωγωνάτος, διότι ἐνόμιζε πιθανῶς ὅτι θὰ ἔχη αὐτοὺς συμμάχους κατὰ τῶν Ἀράβων, τῶν ὁποίων οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἐχθροί. Ἐπειτα δὲν εἶχεν ἀκόμη δειχθῆ ἡ ὠμότης τῆς φυλῆς ταύτης, ἥτις πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Ἀράβους. Ἠσπάσθησαν δ' οἱ βάρβαροι Βούλγαροι τὴν γλῶσσαν τῶν ἐν τῇ χώρῃ Σλαύων, τοὺς ὁποίους ἄλλως ὑπέταξαν εὐκόλως. Τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ θὰ ὑποστῶσιν ἀμφοτέροι, οἷτε Σλαῦοι καὶ οἱ Βούλγαροι, βραδύτερον διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἐπὶ Πωγωνάτου συνεκλήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει (681) ἡ ἕκτη Οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἥτις κατεδίκασε τοὺς Μονοθελίτας καὶ Μονοφυσίτας, ἀφοῦ ἦσαν περιτταὶ πλέον αἱ προσπάθειαι περὶ συνδιαλλαγῆς μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου. Ἡ καταδίκη αὕτη ἐπανάφερε τὴν εἰρήνην μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τὴν διαταραχθεῖσαν ἐπὶ Κωνσταντος ἕνεκα τοῦ Μονοθελητισμοῦ, εἰς τὸ ἐξῆς δ' ὁ Ἑλληνισμὸς χωρισθεὶς τελείως τῶν ἀλλογενῶν αἰρετικῶν συνταυτίζει τὴν τύχην του μετὰ τῆς ἀκραιφνοῦς Ὀρθοδοξίας.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου Ἰουστινιανὸς Β' ἦτο

σκληρός και άκαθέκτου χαρακτήρης βασιλεύς (685-695, 705-711). Έπ' αυτού οι Άραβες κατέλαβον την Καραχιδώνα και την λοιπήν βόρειον Άφρικήν. Άξιον δέ παρατηρήσεως είναι ότι ο Ίουστινιανός μετώπισε πολλούς Σλαύους εις Μικράν Άσίαν, ίνα καταστήσῃ αὐτούς ὀλιγώτερον ἐπικινδύνους ἐν Μακεδονίᾳ. Ἡ σκληρότης τοῦ Ίουστινιανοῦ προεκάλεσε στάσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν καθιρέθη, ἐτμήθη τὴν ῥίνα καὶ ἐξωρίσθη τῷ 695 εἰς Χερσῶνα, τὴν σημερινὴν Σεβαστούπολιν τῆς Ρωσικῆς Κριμαίας. Κατὰ τὸ δεκαετὲς διάστημα τῆς ἐξορίας του ἐδραρίλευσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει δύο αὐτοκράτορες, ὁ γενναῖος Λεόντιος καὶ ὁ Τιβέριος Β'. Ὁ Ίουστινιανός ἐν τούτοις κατώρθωσε τῇ βοηθείᾳ Σλαύων καὶ Βουλγάρων νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ἐνθρονισθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀλλ' ἡ ἀμείλικτος καταδίωξις τῶν ἀντιπάλων του προεκάλεσε νέαν στάσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ἀρμένιος τὴν καταγωγὴν Φιλιππικός, ὅστις διέταξε τὸν φόνον τοῦ Ίουστινιανοῦ. Οὕτως ἀδόξως ἐτελεύτησεν ἡ ἔνδοξος δυνάστεία τοῦ Ἡρακλείου (611—711).

Ἀπὸ δὲ τοῦ 711 μέχρι τοῦ 717 κατέλαβον τὴν βασιλείαν ἀλληλοδιαδόχως οἱ βασιλεῖς Φιλιππικός, Ἀναστάσιος Β' καὶ Θεοδόσιος Γ'. Κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην ἐποχὴν οἱ Ἀραβες προεχώρησαν ἰκανῶς ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ. Εὐτυχῶς ὁ μέγιστος τῶν τότε στρατηγῶν Λέων ὁ Ἰσαυρος ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, οὗτω δὲ ἐσώθη τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Ἀράβων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717—741).

Λέων ὁ Ἰσαυρος ἐγεννήθη ἐν Γερμανικῆί τῆς Συρίας, ἐκλήθη δ' Ἰσαυρος ἀντὶ Σύρου, διότι ἡ οἰκογένειά του κατήγετο ἐξ Ἰσαυρίας τῆς Μικρῆς Ἀσίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Λέοντος ἀποτελεῖ σπουδαῖον σταθμὸν ἐν τῇ ἰστορίᾳ τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους

καὶ εἶναι γεγονός σπουδαῖον καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Ὁ στρατηγικώτατος οὗτος ἀνὴρ ἔσωσε τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἀναδιοργάνωσε στρατόν, οἰκονομικὰ καὶ νομοθεσίαν.

Ἀμέσως κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐγένετο ἡ δευτέρα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ὁ Λέων διηύθυνε τὴν ἄμυναν μετὰ μεγαλοφυΐας καὶ θαυμαστῆς δραστηριότητος. Ἐνῶ δὲ κατὰ ξηρὰν οἱ Ἀραβες ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα ἐκ τοῦ ἐξόχως κακοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους ἐκείνου καὶ οὐδὲν κατώρθων κατὰ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Λέων κατέστρεψε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς τὸν πολυάριθμον ἀραβικὸν στόλον καὶ μυριάδας ἕλας ἐχθρῶν ἔστειλεν εἰς τὸν Ἄδην. Μετὰ ἐν ἀκριβῶς ἔτος ἠναγκάζοντο τὰ ἐλεεινὰ λείψανα τοῦ ἀραβικοῦ στόλου νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Συρίαν, ὅπου πέντε μόνον πλοῖα λέγεται ὅτι ἔφθασαν, ἵν' ἀγγείλωσιν εἰς τὸν χαλίφην τὴν φοβερὰν καταστροφὴν. Οἱ Ἀραβες δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ ἔλθωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Λέων κατὰ τρόπον περίλαμπρον ἔσωσε καὶ τὸν Χριστιανισμὸν τῆς Εὐρώπης.

Μεγάλως προσέσχεν ὁ Λέων εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς νομοθεσίας ἐκδούς ἑλληνιστὶ τὴν Ἐκλογὴν νόμων. Διὰ ταύτης μετερρῦθμισε τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον συμφώνως πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν, ὅστις τὸν γάμον δέχεται ὡς μυστήριον καὶ δυσκόλως παρέχει διαζύγιον, ἐνῶ ἡ προτέρα νομοθεσία, ἡ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν Ῥωμαίων περὶ γάμου. Ἡ γυνὴ δύναται πλέον νὰ κληρονομῇ καὶ νὰ διαχειρίζηται περιουσίας. Ἐπίσης ὁ στρατὸς ὠργανώθη κάλλιον, τὸ δὲ κράτος ἔλαβε συμπεπληρωμένην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀρχαμένην στρατιωτικὴν διοίκησιν τῶν θεμάτων. Καὶ περὶ τῆς ναυτικῆς καὶ γεωργικῆς νομοθεσίας ἐφρόντισε, κατήργησε δὲ προσωρινῶς τοῦλάχιστον τὴν δουλοπαροικίαν καὶ ἐβελτίωσεν ἐν γένει τὴν κατάστασιν τοῦ γεωργοῦ. Καὶ μόνον ἡ βελτίωσις τῆς θέσεως τοῦ δουλοπαροίκου, ὅστις ὡς μόνον ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας του εἶχεν ἕως τότε τροφὴν καὶ κατοικίαν, ἦτο ἱκανὴ ν' αὐξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας.

Τὰς μεγάλας ταύτας πράξεις τοῦ Λέοντος ἡμαῦρωσε τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον κατέστησεν αὐτὸν μισητότατον

εις τούς συγχρόνους. Ὁ Λέων Γ' παρεδέχετο τὴν γνώμην πολλῶν στρατιωτικῶν, πολιτικῶν καὶ ἐπισκόπων ἀκόμη, ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κυρίως, ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων ἔνεκα τῆς ἀμφίθεϊς τοῦ λαοῦ κατήντα εἰδωλολατρεία. Ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων ἀντὶ τοῦ θείου ἔβλαπτε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λέοντος τὸ ὑγιὲς θρησκευτικὸν φρόνημα καὶ ὠδήγει εἰς τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι γεγονός ἐνέβλεπεν εἰς σκέψεις τὸν στρατιωτικὸν ἄνδρα, τὸν κηδόμενον τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους συμφερόντων. Τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν ἐστέρει τὸ κράτος ἀναγκαιοτάτων στρατιωτικῶν καὶ ἀνθρώπων τῆς ἐργασίας, τὰ δὲ ἀσύδοτα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἠλάττωνον τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους. Ἀμέτρητον δ' ἦτο καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐορτῶν ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας. Ὅλα ταῦτα ἤθελεν ὁ Λέων νὰ θεραπεύσῃ, ἀλλ' εἰς τὸ ἔργον ἐχώρησε μετὰ δισταγμοῦ καὶ βαθμηδόν. Καὶ κατ' ἀρχὰς διέταξε τὴν τοποθέτησιν τῶν εἰκόνων εἰς ὑψηλότερον μέρος, ἔπειτα δ' ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν αὐτῶν ἐννοεῖται δ' ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῶν εἰκόνων προεκάλεσε σφοδρὰν ἀντίδρασιν παρὰ τῶν μοναχῶν, οἵτινες καὶ ἐκαλλιτέχουν αὐτάς, καὶ παρὰ τοῦ κατωτέρου λαοῦ μάλιστα τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ μέγιστος δ' ἀντίπαλος τῆς ἀφαιρέσεως τῶν εἰκόνων ἦτο ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ῥήτωρ δεινὸς καὶ συγγραφεὺς σφώτατος. Ἡ ἀντίδρασις ὑπῆρξε σφοδρὰ καὶ ἔβλαψε τὸ κράτος ἐπὶ μακρὸν, διότι τὸ ζήτημα τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων ἀπῆσχόλησεν ἕνα καὶ πλέον αἰῶνα τὸ κράτος καὶ διεζήχθη κυρίως μετὰ τῶν μοναχῶν καὶ στρατοῦ· οἱ στρατιωτικοὶ ἦσαν τὸ πλεῖστον εἰκονομάχοι, οἱ δὲ μοναχοὶ εἰκονολάτραι. Πολλοὶ τῶν εἰκονολατρῶν κατέφυγον εἰς Κἀτω Ἰταλίαν καὶ ὄκουν ἐκ νέου τὴν χώραν ἐκεῖνην, ἥτις καὶ ἄλλοτε ἦτο ἐλληνικὴ.

Ἄλλ' ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν εἰκόνων ἀπὸ τῶν ναῶν ἔσχεν ἐπὶ Λέοντος τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα·

Οἱ **Ἑλλαδικοί**, ἦτοι οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὑποκινούμενοι φαίνονται καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα, εἰς τὸν ὅποιον ἐκκλησιαστικῶς τότε ὑπήγετο καὶ ἡ Ἑλλάς, ἐπανεστήσαν κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ ἐξαπέστειλαν κατ' αὐτοῦ στόλον ἐπιδιώκοντες τὴν

ἐνθρόνισιν τοῦ ἀνακηρυχθέντος ὑπ' αὐτῶν αὐτοκράτορος Κοσμά.
Ὁ Λέων φυσικὰ ἠδυνήθη εὐκόλως διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς νὰ κατα-
στρέψῃ τὸν ἑλληδικὸν στόλον καὶ νὰ καταστείλῃ τελείως τὴν
ἐπικράσασιν. Ἡ παρασκευὴ στόλου ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος
δεικνύει τὴν τότε ἀκμὴν αὐτῆς καὶ ὑπομιμνήσκει τοὺς ἀρχαίους
αὐτῆς πολεμικοὺς χρόνους.

Ἐν δὲ τῇ Ἰταλίᾳ ὁ Πάπας ἀφώρισε τὸν Λέοντα Γ' διὰ τὸ
ζήτημα τῶν εἰκόνων, ἡ δὲ Μέσση Ἰταλία ἐπαναστατήσασα ἠνώθη
μετὰ τῶν Λογγοθάρων, αἵτινες πρὸ πολλοῦ εἶχον καταλάβει τὴν
Ἄνω Ἰταλίαν. Ἑλληνικαὶ λοιπὸν κτήσεις ἐν Ἰταλίᾳ ἀπέμειναν
ἡ Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, αἵτινες καὶ ὑπήχθησαν ὑπὸ τοῦ
Λέοντος εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ τὸ ὅποιον
διετέλεσαν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας. Πρὸς τιμωρίαν τοῦ Πάπα ὁ Λέων
ἀπέσπασε τῆς δικαιοδοσίας του καὶ τὸ Ἰλλυρικόν, ἥτοι τὴν Ἑλ-
λάδα, Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν, οὕτω δ' αἱ ἑλληνικαὶ χώραι ἐνω-
ρὶς ἀπηλλάγησαν διὰ παντός τῆς παπικῆς ἐπιδράσεως.

Τὸ ζήτημα τῶν ἁγίων εἰκόνων ἠμπόδισε τὸν Λέοντα νὰ εἰς-
βάλῃ εἰς τὰς χώρας τῶν Ἀράβων ἀμέσως μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς
πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ δ' Ἀράβες ὠφελοῦμενοι
ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν τοῦ κράτους ἐπῆλθον πολλάκις
κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἕως ὅτου ὁ Λέων ἐκστρατεύσας κατ'
αὐτῶν τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐνίκησεν αὐτοὺς
ἐν Ἀκρινῶν τῆς Φρυγίας καὶ ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς. Τῷ 741 ἀπέ-
θανεν ὁ μεγαλοφυῆς οὗτος βασιλεὺς.

2. Κωνσταντῖνος Ε' (741—775).

Τὸν Λέοντα Γ' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κωνσταντῖνος Ε', εἰς τῶν
γενναϊοτάτων καὶ εὐφροσύνων βασιλέων τοῦ Βυζαντίου. Οὗτος
ἠκολούθησε τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του ἐν τῷ ζήτηματι τῶν
εἰκόνων, ἀλλὰ πολὺ σφοδρότερον ἐκείνου. Τῷ 754 συνεκάλεσε
Σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν ὡς εἰδω-
λολατρείαν, συνέστησε δὲ μόνον τὴν αἵτησιν πρεσβείας παρὰ τῆς
Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων. Σημειωτέον δ' ὅτι ἡ Σύνοδος αὕτη
ἀνευφήμησε τὸν βασιλέα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῶν Βλα-

χερνῶν, ἀφοῦ ἀφηρέθησαν αἱ εἰκόνες ἀπ' αὐτῆς. Τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἐξετέλεσε μετ' αὐστηρότητος ὁ Κωνσταντῖνος τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ ἀντίδροσις τῶν μοναχῶν ἦτο μεγάλη καὶ προεκάλει ἐνίστε ταρχαῖς εἰς τὸ κράτος. Δὲν ἐδίστασε δ' ὁ Κωνσταντῖνος νὰ διαλύσῃ πλείστα μοναστήρια καὶ νὰ τιμωρήσῃ παραδειγματικῶς τοὺς ἀντιδρῶντας μοναχοὺς, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Ἴταλίαν. Τότε ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν μισούντων αὐτὸν μοναχῶν Κοπρώνυμος ὡς μολύνας δῆθεν τὴν κολυμβήθραν, ὅτε ἐβαπτίζετο. Ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 754 ἐβλάψαν μεγάλως τὴν βυζαντικὴν ζωγραφικὴν, διότι πλείστα ψηφιδωτὰ καὶ ἄλλαι εἰκόνες κατεστράφησαν ἐν τοῖς χρόνοις τῶν μεταρρυθμιστικῶν ταρχῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς θρησκευτικῆς δὲν ἠμπόδισε τὸν γενναῖον Κωνσταντῖνον Ε' νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους. Ἐπωφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων ταρχῶν τῶν Ἀράβων, τῶν μεταξὺ Οὐμμεϊάδων καὶ Ἀβασσιδῶν, εἰσέβηκε καὶ κατέλαβε μέρος τῆς ἀπὸ ἑκατὸν καὶ πλεόν ἐτῶν κατεχομένης Συρίας. Τότε δ' ἠλευθέρωσε καὶ τὴν πατρίδα τῶν Ἰσχυρῶν Γερμανίκειαν ἐν τῇ βορείῳ Συρίᾳ, ὡς καὶ τὴν Μελιτηνὴν παρὰ τὸν ἄνω Εὐφράτην, καὶ ἐπανάφερεν εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν πολλοὺς ἐξισλαμισθέντας Χριστιανούς. Καὶ κατὰ θάλασσαν δ' ἐνίκηθησαν οἱ Ἀραβες παρὰ τὴν Κύπρον ἀπολέσαντες ὀλόκληρον στόλον ἐκ χιλίων πλοίων.

Κατὰ δὲ τῶν Βουλγάρων ἐπολέμησεν ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ μεγάλης ἐπιμονῆς ἐκστρατεύσας ὀκτάκις κατ' αὐτῶν. Ἡ σπουδαϊοτάτη νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τὴν Ἀγγιᾶλον (762), δι' ἣν ἐτέλεσε θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐν γένει εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ὑπέστησε μεγάλως τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ ἐταπεινώσε τόσον παραδειγματικῶς τοὺς Βουλγάρους.

Καὶ οἱ Σλαῦοι δ' ἐνήργησαν πλείστας ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ νέος δ' οὗτος σλαυικὸς

πληθυσμός, ἐνίσχυσε τοὺς σφζομένους ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μαυρικίου Σλαύους ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρῃ καὶ ἐκαλλιέργησε καλύτερον τὴν γῆν, ἣτις εἶχε πολλαχού παραμεληθῆ ἕνεκα τῆς ἀρκιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ. Ἄλλ' ἐν Μακεδονίᾳ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ἕνεκα τοῦ πλήθους αὐτῶν καὶ ὡς συμμαχοῦντες συνήθως πρὸς τοὺς Βουλγάρους λίαν ἐπικίνδunami καὶ διὰ τοῦτο ὁ Κωνσταντῖνος μετώκισε περὶ τὰς εἴκοσι μυριάδας αὐτῶν, κυρίως ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Στρυμόνος, εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Τοιοῦτοι μετοικισμοὶ πληθυσμῶν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους ἐγένοντο συχνάκις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων αὐτοκρατόρων.

Ἀπέθανε δ' ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 775 ἀσθενήσας ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ κατὰ τῶν Βουλγάρων.

3. Λέων Δ' ὁ Χάζαρος (775—780).

Τὸν Κωνσταντῖνον Ε' διεδέχθη ὁ υἱὸς του Λέων Δ' ὁ ἐπικληθεὶς Χάζαρος ἐκ τῆς μητρὸς του Εἰρήνης, ἣτις κατήγετο ἐκ χριστιανισθέντων Χαζάρων Τούρκων τῆς Κριμαίας. Εἰρήνη δ' ἐκαλεῖτο καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος, Ἑλληνίς αὕτη ἐξ Ἀθηῶν. Ὁ Λέων Δ' ἦτο χρηστὸς μὲν ἀνὴρ, ἀλλ' ἀσθενοῦς χαρακτηῖρος· διὰ τοῦτο κατώρθωσαν οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ, καίπερ ἀκολουθοῦντος τὴν πολιτικὴν τοῦ πατρὸς του, παραχωρήσεις διαφόρους, ὡς τὴν ἀκύρωσιν ἢ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν ἀποφάσεων τοῦ Κωνσταντῖνου Ε'. Ἡ ἰσχυρὰ φύσις τοῦ Λέοντος Γ' καὶ Κωνσταντῖνου Ε' δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν τῷ Λέοντι Δ', μόνον ὁ ἰκανὸς στρατηγὸς Λαχανοδράκων ἐτίμησε τὴν βασιλείαν τοῦ Λέοντος νικήσας τοὺς Ἀράβας ἐν Συρίᾳ καὶ Μικρῇ Ἀσίᾳ.

4. Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος ΣΤ' (780—803)

Τὸν ἀγγλικὸν διάδοχον τοῦ Λέοντος Δ' Κωνσταντῖνον ΣΤ' ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Ἡ Εἰρήνη θέλουσα ὡς εὐσεβῆς γυνὴ νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς εἰκόνας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν συνεκάλεσε τὴν ἐβδόμην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐν Νικαίᾳ τῷ 787. Ἡ Σύνοδος δ' αὕτη συγκροτηθεῖσα ἀποκλειστικῶς ἐξ

εικονοφίλων άνθεμάτισε τούς συγκροτήσαντας τήν Σύνοδον τοῦ 754 καί ἐθέσπισε τήν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων συγχρόνως δ' ἠρμήνευσε τήν ἔννοιαν τῆς προσκυνήσεως διδάξασα ὅτι ὁ προσκυνῶν εἰκόνα ἀγίου προσκυνεῖ τόν εἰκονιζόμενον ἐν αὐτῇ ἀγίῳ, ὄχι αὐτήν ταύτην τήν εἰκόνα. Ἡ Σύνοδος δ' αὕτη, ἥς πρόϊστατο ὁ ἀπό λαϊκοῦ πατριάρχης γενόμενος Ταράσιος, ἐπωνόμασε καί τήν Εἰρήνην εὐσεβεστάτην βασίλισσαν. Ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων κατέστησεν ἐκ νέου ὁμαλᾶς τὰς σχέσεις τῆς Ἀνατολικῆς καί Δυτικῆς Ἐκκλησίας, αἵτινες εἶχον τραχυνοθῆ ἀπό τοῦ Λέοντος Γ'. Κατέστη δ' ἡ Δυτική Ἐκκλησία ἐπὶ τῆς Εἰρήνης ὅλος ἀνεξάρτητος ἀπό τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους καί συνεδέθη τοῦναντίον πρὸς τούς Φράγκους, τῶν ὁποίων τόν ἡγεμόνα Κάρολον τόν Μέγαν ἔσπεψεν ὁ Πάπας αὐτοκράτορα Ῥωμαίων ἐν Ῥώμῃ τῷ 800 μ. Χ.

Ἀπασχολημένη ἡ Εἰρήνη μὲ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων παρημέλησε τόν στρατόν. Διὰ τοῦτο οἱ Ἀραβες ὑπὸ τὸν περίφημον Χαλίφην Ἀρούν-ελ-Ρασίδ εἰσέβαλον εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καί κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τήν Εἰρήνην τήν πληρωμὴν φόρου ὑποτελείας. Ὁ στρατός δυσηρεστημένος κατὰ τῆς Εἰρήνης καί διὰ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἐστασίασε κατ' αὐτῆς καί ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Κωνσταντῖνον ΣΤ', τὸν υἱόν της. Ἀλλ' ὅτε ἡ φίλαρχος καί ὠμὴ Εἰρήνη κατώρθωσε μετ' ὀλίγα ἔτη νὰ ἐλκύσῃ τήν εὐνοϊαν μέρος τοῦ στρατοῦ, ἐτύφλωσεν ἐν αὐτῷ τῷ δωματίῳ τῆς γεννήσεως, τῆ Πορφύρας, ἀπκνηρώπως τὸν υἱόν της καί ἐφόνευσε πολλοὺς συγγενεῖς τοῦ Λέοντος Δ', ἵνα δυνηθῆ ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἐξῆς νὰ βασιλεύῃ.

Ἡ κατὰ τῆς Εἰρήνης δυσἀρέσκεια κλιζήθη πάλιν, ὅτε ὁ πρὸ ὀλίγου ἀνκνηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ (800) τῶν Ῥωμαίων Κάρολος ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῶν Φράγκων, ἔστειλε πρεσβεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζητῶν νὰναγνωρισθῆ ἐν τῷ νέῳ του ἀξιώματι καί προτείνων γάμον εἰς τήν Εἰρήνην. Καί ἀπεκρούσθη μὲν πρὸ ἐτῶν ἄλλη πρότασις τοῦ Καρόλου περὶ γάμου τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Κωνσταντῖνου ΣΤ', ἀλλὰ τῶρα οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι

τοῦ κράτους ἐφοβήθησαν ὅτι ἡ Εἰρήνη θὰ συνῆπτε τὸν ἐπιβλαβῆ εἰς τὸ κράτος γάμον καὶ συνομόσποντες καθήρσαν τοῦ θρόνου (803), συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Ἐρακλίου, καὶ ἐξώρισαν αὐτὴν εἰς Λέσβον. Συγχρόνως ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν λογοθέτην τῶν γενικῶν, ἦτοι τὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, Νικηφόρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΑΠΟ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Α' ΜΕΧΡΙ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α'

1. Νικηφόρος Α' (803-811).

Ὁ Νικηφόρος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε πρῶτον νὰ τακτοποιήσῃ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τῶν ὁποίων εἶχε μεγάλην πείραν, καὶ νὰυξήσῃ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Τότε δ' ἐφορολόγησε καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καὶ ἐξώρισε τοὺς ἐναντιουμένους εἰς τοῦτο μοναχοὺς. Οἱ κορυφαῖοι δὲ τῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Νικηφόρου ἦσαν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης καὶ οἱ λοιποὶ μοναχοὶ τοῦ μεγάλου μοναστηρίου τοῦ Στουδίου ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὁ γενναῖος Νικηφόρος ὑπῆρξεν ἀτυχὴς εἰς τοὺς μακροὺς πολέμους του. Ὅτε ὁ Ἀρούν-ελ-Ρασίδ' ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον, διότι ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ἀραβὰς τὸν ἐπὶ Εἰρήνης ὀρισθέντα φόρον, ὁ Νικηφόρος ἐπολέμησε μὲν γενναίως καὶ ἐπληρώθη ἔν τινι μάχῃ πρὸς τὸν Ἀρούν-ελ-Ρασίδ', ἀλλ' ἐνίκηθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ φόρον βαρύτερον. Μόνον δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρούν ἀπηλλάγη τὸ Βυζαντιακὸν κράτος τοῦ φόρου τούτου (809).

Εὐτυχὲς γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου εἶναι ἡ καταστροφή τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Σλαύων, οἵτινες ἐπὶ Κωνσταντινου Κοπρωνύμου εἶχον ἐνισχυθῆ ὑπὸ νέων ὁμοφύλων ἐπιδρομέων. Ὅτε δ' οὗτοι, ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ Ἀχχίας ὁρμώμενοι, ἐπῆλθον κατὰ τῶν Πατρῶν, ἀπεκρούσθησαν ἐρρωμένως ὑπὸ τῶν κατοί-

κων τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐξωλοθρεύθησαν. Ἀπέδωσαν δ' οἱ εὐσεβεῖς Ἕλληνας τῶν Πατρῶν τὴν νίκην των εἰς τὸν πολιοῦχον τῆς πόλεως Ἅγιον Ἀνδρέαν, εἰς ὃν ἀφιερῶθησαν πλεῖστα κτήματα τῶν Σλαύων καὶ πάμπολλοι τούτων ὡς δουλοπάροικοι. Ἡ καταστροφή δὲ τῶν Σλαύων ὑπὸ μιᾶς μόνον πόλεως δεικνύει πόσον φανταστικός ἦτο ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Φαλλμεράνερ ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐξεσλαυίσθη. Παράτηρητέον δ' ὅτι οἱ εἰσβαλόντες εἰς Πελοπόννησον Σλαῦοι εἶχον καταλάβει μᾶλλον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, τῶν Ἑλλήνων κατοικούντων πυκνότερον τὰς πόλεις καὶ τὰ παράλια, ἀπὸ τῶν ὁποίων βαθμηδὸν ἐγένετο καὶ ἡ ἀνάκτησις τῶν μεσογείων καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν Σλαύων. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸν ἐξελληνισμὸν ἐβόηθησε καὶ συστηματικὴ ἐργασία ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῶν **στρατιωτικῶν ἀποικιῶν**, τὰς ὁποίας ἄλλως τὸ κράτος συνήθιζε νὰ ἰδρῆ παρὰ τὰ σύνορα. Ἐβόηθει δηλ. πτωχοὺς στρατιώτας μὲ κτήματα καὶ χρήματα καὶ ἐτοποθέτει αὐτοὺς ὡς φρουροὺς κατακλιήλως μεταξὺ τῶν ξένων πληθυσμῶν. Μετὰ τὸν Νικηφόρον ὀλίγοι Σλαῦοι μνημονεύονται ἐν Πελοποννήσῳ καὶ κυρίως παρὰ τὸν Ταύγετον, οὗτοι δ' ἐγένοντο Ἕλληνας, ἀφοῦ ἐχριστιανίσθησαν. Διότι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία διὰ τῶν μονῶν καὶ τῆς ἱεραῆς διδασκαλίας ἐξηλλήνιζε τοὺς ξένους, ὅπως ἐστήριζε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ πάτρια.

Φοβερὸς καὶ ὀλέθριος ἀπέβη ὁ κατὰ Βουλγάρων πόλεμος τοῦ Νικηφόρου. Οἱ Βούλγαροι ἀναθαρρήσαντες ἐπὶ Εἰρήνης ἐκ τῆς ταπεινώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθησαν ἐπὶ Κωνσταντίνου Κοπρωύμου, ἐγένοντο τῶρα ὑπὸ τὸν ἄγριον αὐτῶν ἡγεμόνα Κροῦμμον ἐπικίνδυνοι. Ὁ Νικηφόρος ὑπερβὰς τὸν Αἴμον ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἐνίκησεν αὐτούς, κυριεύσας κατ' ἀρχὰς καὶ τὴν Σαοδικήν, τὴν σημερινὴν Σόφιαν· ἀλλὰ βραδύτερον περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν ἔπαθε μεγάλην καταστροφήν, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ ἴδιος. Ὁ θηριώδης Κροῦμμος ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐγενοῦς νεκροῦ καὶ μετεποίησε κατὰ συνήθειαν βαρβαρικὴν εἰς ποτήριον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔπινε τὸν οἶνον εἰς τὰ συμπόσια. Μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Βούλγαροι εἰσώρμησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην δηρῶντες καὶ καταστρέφοντες πᾶν

έλληνικόν. Ὁ υἱὸς τοῦ Νικηφόρου Σταυράκιος, βαρέως τραυματισθεὶς ἐν τῇ μάχῃ, ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔν' ἀναλάβῃ τῆς ἡνίας τοῦ κράτους, ἀλλ' ἠναγκάσθη νάφῃσιν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρόν του Μιχαὴλ Α' Ῥαγκαθέν, ἐπὶ τοῦ οὐοίου ἐξηκολούθησεν ὁ ἐλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος. Ὁ Κροῦμμος κατέλαβε τὸ φρούριον Μεσημβρίαν καὶ κατόπιν συνεκρούσθη οὐ μικρὰν τῆς Ἀδριανουπόλεως πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον ἐνίκησε παρὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τοῦ στρατηγοῦ Λέοντος Ἀρμενίου. Ὁ Μιχαὴλ ἔφυγεν ἀνάνδρως ἐκ τῆς μάχης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε δὲ καὶ οἱ νικηταὶ Βούλγαροι ἐπήρχοντο κατ' αὐτῆς (813), στρατὸς καὶ λαὸς παρεκάλεσαν τὸν διστάζοντα γενναῖον Λέοντα Ἀρμένιον νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον.

Ὁ Μιχαὴλ Ῥαγκαθὲς ἀνεγνώρισε τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν ὡς αὐτοκράτορα τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Κάρολος ἐπιδιώκων τὴν ἀνγκνῶρισιν συνήψε συνθήκην πρὸς τὸν Νικηφόρον Α', διὰ τῆς οὐοίας ἀνεγνώριζε τὴν ἐλληνικὴν κατοχὴν τῆς Ἐνετίας, τῶν Δαλματικῶν πόλεων καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας.

2. Λέων Ε' (813-820).

Ὁ Λέων κατ' ἀρχὰς ἐδίστασεν, ὡς εἴπομεν, νὰ δεχθῇ τὸν θρόνον συλλογιζόμενος τὰς δυσκολίας τῶν περιστάσεων, ἀλλ' ἀφοῦ ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους χάριν τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἐδείχθη δραστηριώτατος καὶ ἰκανώτατος βασιλεὺς.

Ἐπὶ τοῦ Λέοντος ἐπερατώθη ὁ ἀρξάμενος ἐπὶ Νικηφόρου ἐλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος. Ὁ Κροῦμμος προσχώρησεν, ὡς εἴπομεν, πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν δηῶν τελείως πᾶσαν τὴν μετὰξὺ χώραν κατὰ τὴν βουλγαρικὴν συνθήειαν. Ὅτε δ' ἐπέισθη ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἦτο εἰκόλος, ἐζήτησε νὰ συνάψῃ συνθήκην πρὸς τὸν Λέοντα, ἀλλ' ἔπειτα ὑποπεύσας ἀπάτην ἔφυγε πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν. Ὁ Λέων ἔσπευσε κατ' αὐτοῦ, διότι ἤθελε νὰ παρασκευασθῇ πρῶτον δεόντως καὶ πρὸς ἐπίθεσιν, ἀφοῦ ἐπεσκεύατε τὰ τεῖχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἄμυναν. Πράγματι δὲ μετὰ τὴν παρασκευὴν

προεχώρησε πρὸς τὴν Μεσημβρίαν, ἔνθα ἐνίκησε (814) καὶ κατέστρεψε τελείως τὸν Βουλγαρικὸν στρατόν. Τὰ ληστευθέντα ἀντικείμενα καὶ οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι ἐλήφθησαν ὀπίσω, ὅλη δ' ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου χώρα περιήλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Βούλγαροι τόσον ἐπτοήθησαν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου, ὥστε μετὰ τὴν ἥτταν τῆς Μεσημβρίας ἔμειναν ἡσυχοὶ ἐπὶ ἑβδομήκοντα περίπου ἔτη.

Ὁ Λέων ἀνεδείχθη ἰκανώτατος καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὠργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἡδυνήθη νάνευξῃς πλείστας πόλεις καταστραφείσας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ὀνομαστὴ δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Λέοντος.

Ἐπιβλαβὴς εἰς τὸν Λέοντα ἀπέβη ἡ κατ' ἀπαιτήσιν τοῦ στρατοῦ ἀνακίνησις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων. Νέα Σύνοδος συγκληθεῖσα κατήργησε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐβδόμης οἰκουμένης (787) καὶ συνεφώνησε πρὸς τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου συγκροτηθεῖσαν. Αἱ εἰκόνες ἀφηρεθήσαν ἐκ νέου ἐκ τῶν Ἐκκλησιῶν πλὴν τοῦ Σταυροῦ. Ἦτο δὲ τῶν μὲν εἰκονομάχων ἀρχηγὸς ὁ σοφὸς Ἰωάννης ὁ Γραμματικὸς, τῶν δ' εἰκονολατρῶν ὁ περίφημος ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου Θεόδωρος ὁ Στουδίτης.

Ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Λέοντος δυσχερεσιῶν τῶν εἰκονολατρῶν ὠφελούμενος ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ ὁ Τρυκλὸς παρεσκευάσεν συνωμοσίαν ἐναντίον αὐτοῦ, καίτοι ἦτο κατ' ἀρχὰς φίλος του καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον. Ἄλλ' ἡ συνωμοσία ἀπεκαλύφθη καὶ οἱ συλληφθέντες συνωμοταί, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Μιχαὴλ, ἔμελλον νὰ θανατωθῶσιν. Ἐνεκα ὅμως τῆς παρεμπιπτούσης ἐροτῆς τῶν Χριστουγέννων ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ θανάτου, ἐκ τούτου δ' ὠφελούμενοι οἱ μὴ συλληφθέντες τῶν συνωμοστῶν εἰσῆλθον ἐνδεδυμένοι ὡς ἱερεῖς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἀγκυρόρων καὶ ἐφόνευσαν τὸν εὐσεβεῖ αὐτοκράτορα, ἐνῶ ἔψαλλον ἐπὶ τοῦ θρόνου τὰς καταθρακίαις τῆς μεγάλης ἐροτῆς (25 Δεκεμβρίου 820). Ὁ Μιχαὴλ ἐξαχθεὶς ἐκ τῶν φυλακῶν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ.

3. Μιχαήλ Β' ὁ Τραυλὸς (820—829).

Ὁ Μιχαήλ Β' ἦτο Φρύξ ἐξ Ἀμορίου ἐκ γονέων εὐτελέων. Ὁ ἀσκητὴς καὶ ἀσυνείδητος χαρακτὴρ του ἐδείχθη καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, τὸ ὅποῖον ἐπραγματεύθη μετὰ πολλῶν ἀντιφάσεων. Ἐνῶ δὲ κατ' ἀρχὰς ἀνεκάλεσε καὶ τὸν ἐξόριστον εἰκονολάτρην Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, ἐν τέλει ἐζήτηε νὰ παρασύρῃ τὸν Πάππν κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν.

Ὁλεθρία εἰς τὸ κράτος ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τοῦ Μιχαήλ στάσις τοῦ ἄλλοτε συστρατήγου του Θωμᾶ Καππαδόκου, τὸν ὅποιον ὑπεστήριζαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος διὰ στόλου τριακοσίων πεντήκοντα πλοίων. Ὁ στόλος ἐκεῖνος κατεστράφη ὡς ἄλλοτε ὁ τοῦ Κοσμᾶ ἐπὶ Λέοντος Γ', ὁ δὲ εἰς τὸν στρατὸν ἀγαπητὸς Θωμᾶς μετὰ δύο ἐτῶν ἀγῶνας συνελήφθη καὶ ἐθανατώθη.

Αἱ ἐμφύλιοι ταρχαὶ δὲν ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὸν Μιχαήλ νὰ προφυλάξῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν. Οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς, ὡς ἄλλοτε οἱ Καρχηδόνιοι, ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται βαθμηδὸν ἐπὶ τῆς Σικελίας. Οἱ δὲ Σαρχακηνοί, πειραταὶ Ἄραβες ἐξ Ἰσπανίας, κατέλαβον τῷ 825 τὴν Κρήτην καὶ ἵδρυσαν αὐτόθι ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος, διατηρηθὲν μέχρι Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ (961). Ἐὰν δὲν κατεστρέφετο ὁ στόλος τοῦ Θωμᾶ διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός τοῦ Μιχαήλ, ἴσως ἡ Κρήτη δὲν θὰ κατελαμβάνετο ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ ἐπεχείρησε μὲν ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιχαήλ Κρατερός ν' ἀνακτήσῃ τὴν Κρήτην, ἀλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ ὑπῆρξαν παροδικαὶ καὶ ἐπὶ τέλος ἠττήθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Οἱ Σαρχακηνοὶ ἔκτισαν ἐν Κρήτῃ τὴν πρωτεύουσάν Χάνδακκν, τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, ἐξισλάμισαν μέγα μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἀπέβησαν ἡ μάστιξ τοῦ Αἰγαίου καταστρέφοντες διὰ τῶν πειρατικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν τὸ ἐμπόριον.

Ὁ Μιχαήλ ἀπέθανε τῷ 829.

4. Θεόφιλος (829—842).

Ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαήλ Θεόφιλος ἦτο λόγιος καὶ δίκαιος βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ ἰδιότροπος καὶ παράφορος. Εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν του

δρξίλεται τὸ νυδάγιον τοῦ συνοικεσίου, τὸ ὁποῖον ἤτοιμάζετο νὰ συνάψῃ μετὰ τῆς πεπαυδευμένης Βικασίας ἢ Κασικανῆς. Ἀπελπίσασα αὕτη ἔνεκα τούτου ἐγένετο μοναχὴ καὶ συνέγραψε μεταξύ ἄλλων καὶ τὸ περίφημον τροπάριον, **Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή**. Ἐν τῇ ἰδιοτροπιᾷ του ἐπίσης ἐθανάτωσεν ὁ Θεόφιλος καὶ τοὺς συνωμότας, οἵτινες φονεύσαντες Λέοντα τὸν πέμπτον εἶχον ἐλευθερώσει τὸν πατέρα τοῦ Μιχαήλ.

Ὁ Θεόφιλος ἀποκατέστησε πρὸς τοὺς Ἀραβας κατ' ἀρχὰς φιλικὰς σχέσεις ἐπὶ τοῦ Χαλίφου Μαμούν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐστάλη πρέσβυς ὁ Ἰωάννης Γραμματικός. Ἡ πρεσβεία αὕτη ὑπῆρξε πολυτελεστάτη, ὅπως συνήθως συνέβαιναν εἰς τὸ Βυζαντικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον διπλωματικῶς καὶ διὰ χρημάτων καὶ δώρων ἐδεδέλαιζε τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἐπετύγχανε πολλάκις μεγάλα ἀποτελέσματα. Ἦτο δ' ὁ Μαμούν ὁ φιλομουσότητος τῶν Ἀράβων ἡγεμόνων καὶ προήγαγε πολὺ τὰ γράμματα παρ' αὐτοῖς. Ἦδη καὶ προηγουμένως, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τοῦ Μαμούν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἤσκουν ἐπὶ τοὺς Ἀραβας τὴν ἐξευγενιστικὴν των ἐπίδρασιν καὶ ὠδήγουν αὐτοὺς εἰς τὸν πολιτισμὸν. Πλεῖστοι Ἕλληνες συγγραφεῖς μετεφράσθησαν τότε εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης κατέστη ἀγαπητότατος εἰς αὐτοὺς.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Μαμούν, τοῦ Μοτασσέμ, ὁ Θεόφιλος διέκοψε τὰς φιλικὰς σχέσεις, ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἀραβας καὶ κατέστρεψεν ἀπηνῶς τὴν γενέτειραν πόλιν τοῦ Μοτασσέμ ἐν Συρίᾳ Σωζοπέτρην, ἣν καὶ ὁ χαλίφης εἶχε παρακαλέσει τὸν Θεόφιλον νὰ φεισθῇ τῆς πατρίδος του. Ὁ Μοτασσέμ ἐξεμάνη τότε κατὰ τοῦ Θεοφίλου καὶ ἐξέπεμψε τρεῖς μεγάλας στρατιάς κατὰ τῆς Μικρῆς Ἀσίας, αὐτὸς δ' ὁ χαλίφης ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Θεοφίλου. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀμορίου ἦτο σύνθημα ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν ἀσπίδων τῶν Μωαμεθανῶν στρατιωτῶν. Ἡ ἡρωικὴ πόλις κατεστράφη, ἀφοῦ ἀντέστη γενναίως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ πεντήκοντα καὶ πέντε ἡμέρας καὶ ἐπῆνεγκεν εἰς αὐτὸν πολλὰς ζημίας ὑπὸ τὸν φρούραρχον Ἀέτιον, ὅστις συνελήφθη, ἐφυλακίσθη καὶ πιεζόμενος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Μωαμεθανισμὸν ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἁγίους.

Ἐν τῷ ζητήματι τῶν εἰκόνων ὁ Θεοφίλος ὑπῆρξε σφοδρὸς διώκτης τῶν εἰκονολατρῶν καὶ μάλιστα τῶν μοναχῶν. Διὰ νέου θεσπίσματος ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων καὶ ἔκλεισε πλεῖστα μοναστήρια.

Ὁ Θεοφίλος ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ περιφήμου Ἰωάννου Γραμματικοῦ, τοῦτο δ' ἐξηγεῖ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας· τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκόσμησε διὰ λαμπρῶν ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, ἀνακτόρων καὶ ἄλλων, ἐπεσκεύασε δὲ καὶ ἐνίσχυσε τὰ τείχη αὐτῆς. Ἡ μακρὰ περίοδος τῆς παραμελήσεως τῶν γραμμάτων, — κατὰ τὸν ἑβδομον καὶ ὄγδοον αἰῶνα — λήγει ἐπὶ τοῦ Θεοφίλου. Ἐπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ἔπειτα μεγάλωνυμος Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἐν γένει ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισε νέα περίοδος καλλιιεργείας τῶν γραμμάτων.

5. *Μιχαὴλ Γ' ὁ Μέθυσος (842—867).*

Τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ Θεοφίλου Μιχαὴλ Γ' ἐπετρόπευσεν ἡ μήτηρ του Θεοδώρα ἔχουσα σύμβουλον τὸν ἀδελφόν της Βάρδα, ὅστις κατεῖχε τὴν ἀρχὴν καίσαρος.

Ἡ Θεοδώρα ἦτο θερμὴ φίλη τῶν εἰκόνων, ὡς ἄλλοτε ἡ Εὐφρόνη, καὶ προσεκάλεσε διὰ τοῦτο Σύνοδον πρὸς ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Ἡ Σύνοδος πράγματι ἐθέσπισε τὴν ἀναστήλωσιν συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου τοσούτῳ εὐκολώτερον, καθ' ὅσον ὁ κόσμος εἶχεν ἀπελπίσει περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπιτυχίας τῆς μεταρρυθμίσεως. Μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν ἐγένετο ἡ ἀνασύστασις πλείστων κλεισθέντων μοναστηρίων καὶ ἡ κατάρρησις νόμων μεταρρυθμιστικῶν τῶν εἰκονομάχων αυτοκρατόρων. Ἀναφέρονται δὲ καὶ σφαγαὶ καὶ διωγμοὶ τῶν μεταρρυθμιστῶν ὑπὸ τῶν φανατικῶν ὑπαδῶν τῶν εἰκόνων. Οὕτως ἔληξεν ὁ μέγας ἀγὼν τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως τῇ πρώτῃ Κυριακῇ τῶν Μεγάλων Νηστειῶν τοῦ 842 διὰ τῆς ἀναστήλωσεως τῶν εἰκόνων, ἔκτοτε δ' ἡ ἡμέρα αὕτη ἐορτάζεται ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ καλεῖται Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ὁ σύμβουλος τῆς Θεοδώρας Βάρδας ἦτο ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης τῆς χώρας. Ὁ εὐφυής, ἀλλ' ἀσυνείδητος οὗτος ἄνθρωπος

πος ἐφρόντισε νὰ καθρέψῃ τὸν ἀνεψιὸν Μιχαὴλ εἰς πᾶσαν ἀκολο-
σίαν καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἀνίκανον εἰς τὸ ἄρχεῖν. Καὶ αὕτη ἡ
μήτηρ τοῦ Θεοδώρου ἠμέλησε παντελῶς τῆς ἀγωγῆς τοῦ Μιχαήλ.
Ὁ Βάρδας, ἀφοῦ ἔκλεισε καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Θεοδώρου εἰς μο-
ναστήριον, κατέστη ὁ πραγματικὸς βασιλεὺς τῆς χώρας.

Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς,
οἱ ἐπιδρομόντες εἰς Σικελίαν, κατέκτησαν ὅλοσχερῶς αὐτήν, οἱ δὲ
Ἄραβες τῆς Κρήτης θαλασσοκρατοῦντες ἐνέσπειραν τὸν τρόμον,
ἔβλαπτον τὸ ἐμπόριον καὶ ἐδῆρουν τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας
καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου.

Ἀπὸ Βορείᾳ ἀνεφάνη τῷ 865 νέος ἐχθρὸς· οἱ Σκανδιναυοὶ
Ῥῶς, ἀφοῦ εἰσέβηλον εἰς Ῥωσίαν καὶ ὑπέαζαν τοὺς Σλαῦους,
κατέβησαν διὰ πλοιαρίων ἐπὶ τοῦ Δνειστέρου εἰς τὴν Μαύρην
θάλασσαν καὶ ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ
παράτολμος αὕτη ἐστρατεία ὑπομνησκει ἡμᾶς τὰς ἐπιδρομὰς
τῶν Νορμανδῶν, συγγενῶν πρὸς τοὺς Ῥῶς. Τὴν ἄμυναν τῆς Κων-
σταντινουπόλεως διεξήγαγον ὁ πατριάρχης Φώτιος καὶ ὁ στρα-
τηγὸς Ὠρούφας, τῶν ὁποίων τὰς προσπάθειάς ἐβοήθησε τρικυμία
διασκορπίσασα ταχέως τὰ πλοίαρια τῶν Ῥῶς.

Σπουδαιότατη πρᾶξις τοῦ Βάρδα εἶναι ἡ ἀνακαινίσις τοῦ πα-
νεπιστημίου τῆς Μαγναύρας, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐδιδάσκοντο τὰ φι-
λοσοφικά, ἡ ῥητορικὴ, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἄλλα μαθή-
ματα (863).

Τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο συνετέλεσε πρὸ παντὸς ἄλλου εἰς
τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ αἰὼν
τῆς εἰκονομαχίας ἐκλήθη αἰὼν σκοτεινός, διότι τότε παρήκμασαν
τὰ γράμματα, ὡς οὐδέποτε ἄλλοτε ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ. Καὶ ἔδωκε
μὲν ὁ Θεόφιλος πολλὴν ὠθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν,
ἀλλ' ἡ πλήρης ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς
ἀνακαινίσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει καὶ τῆς δράσεως τοῦ Φωτίου.

6. Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος ἦτο ἀνὴρ αὐστηρῶν ἠθῶν καὶ ἀριστοκρατικοῦ χαρακτῆρος, κατήγετο δ' ἐκ βασιλικῆς οἰκογενείας. Ὁ Βάρδας ὀργισθεὶς κατ' αὐτοῦ, διότι ἤλεγξεν αὐστηρῶς τὸν παράνομον βίον του, καθήρεσεν αὐτὸν καὶ ἐξώρισεν εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος, προσεκάλεσε δ' εὐφυῶς εἰς τὸν θρόνον τὸν πολυμαθέστατον ἄνδρα τῆς ἐποχῆς ταύτης Φώτιον, ἐκ μεγάλης οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Φώτιος προήχθη, ὡς ἄλλοτε ὁ Ταράσιος, ἀπὸ λαϊκοῦ μυστικοσυμβούλου τῆς Αὐλῆς εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς ἐκκλησίας διελθὼν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὅλους τοὺς ἱερατικoὺς βαθμούς. Ἄλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰγνατίου δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν τοιαύτην ἀνάρρησιν τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ἐτάραξαν τὰ πράγματα καὶ ἐζήτησαν καὶ τοῦ Πάπα τὴν ἐπέμβασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα ζητήματα προσεκάλεσαν νέαν σύγκρουσιν μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Φωτίου εἰσῆχθη ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς Βουλγαρίαν διὰ τῶν μοναχῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, οἵτινες καὶ Σλαυικὸν ἀλφάβητον ἐδημιούργησαν πρὸς μετάφρασιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν λειτουργικῶν καὶ λοιπῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς τὴν Σλαυικὴν. Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, μεταδοθέντος σλαυιστί, ἐξεσλαυίσθησαν μὲν τελείως οἱ Βούλγαροι, ἀπέβαλον δὲ τὴν πολυγαμίαν καὶ ἄλλα Τουρκικὰ ἔθιμα καὶ κατέστησαν προσιώτεροι εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τῆς ὁποίας πολλοὶ μετελάμβανον ἐρχόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι, καίπερ δεχθέντες τὸν χριστιανισμὸν παρὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐφοβοῦντο τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτησαν νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Οἱ Πάπαι, θέλοντες νὰ ἐπεκτείνωσιν τὴν ἐξουσίαν των εἰς τὴν Ἀνατολήν, προθύμως ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις τῶν Βουλγάρων καὶ ἀπέστειλαν δύο ἐπισκόπους Λατίνους εἰς Βουλγαρίαν, τῶν Ἑλλήνων ἱερέων ἐκδιωχθέντων ἐξ αὐτῆς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις θὰ παρέβλεπε τοιαύτην ἀρπαγὴν τῶν δικαιωμάτων τῆς Ἀνατολικῆς

ἐκκλησίας. Ἡ δὲ ὑπερήφανος στάσις του κατὰ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἠνάγκασε τὸν Πάπαν νὰ συγκαλέσῃ ἐν Ῥώμῃ τοπικὴν Σύνοδον καὶ κηρύξῃ τὸν Φώτιον καθηρημένον συμφωνῶν τώρᾳ πρὸς τὴν γνώμην τῶν Ἰγνατιανῶν περὶ παρνόμου ἀναρρήσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Φώτιος δὲν ἐβράδυνε νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν Σύνοδον, τοῦ Πάπα· τῷ 867 συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον, ἣτις κατεδίκασε καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν Πάπαν. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κατήγγειλε διὰ τῆς περιφήμου ἐγκυκλίου του εἰς τῆς λοιπῆς ἐκκλησίας τὴν πολιτείαν τοῦ Πάπα καὶ συγγρόνως τὴν αἰρετικὴν καινοτομίαν ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ (Filioque).

Αἱ συχναὶ λοιπὸν συγκρούσεις τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ἡ ἀνάμειξις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀνατολῆς κατέληξαν εἰς τὸν ἐπὶ Φωτίου τέλειον σχεδὸν χωρισμὸν, τὸ σχίσμα. Ἡ γενναία στάσις τοῦ Φωτίου, γνησίου ἀντιπροσώπου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπήλλαξε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ παντὸς τῆς κηδεμονίας τοῦ Πάπα καὶ ἔδωκε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Καὶ ἀποκατεστάθησαν μὲν πολλάκις ἔπειτα φιλικαὶ σχέσεις μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς ἐκκλησίας, ταχέως μάλιστα ἐπὶ Βασιλείου Α', ἀλλ' αὗται ἦσαν παροδικαὶ καὶ ἐξωτερικαί. Ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἀποκτήσασα παρὰ τοῖς Λατίνοις τῆς Δύσεως μέγα ἠθικὸν κύρος διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐχρησίμευε πολλάκις παρ' αὐτοῖς ὡς δαιτητὴς καὶ ἐπενέβαινον ἐν γένει καὶ εἰς ζητήματα πολιτικῆς φύσεως. Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ ἀναμειξεις τῆς Δυτικῆς εἰς τὰ ἴδια ζητήματα καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὀριστικὸν σχίσμα ἦτο ἐπιβεβλημένον. Τοῦτο ἐπῆλθε τῷ 1054 ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ Κουρουλαρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Βασίλειος Α' (867—886).

Ὁ ἱπποκόμος τοῦ Μιχαήλ Γ' Βασίλειος, ὑπηρετῶν ἐν τῇ αὐλῇ, ἠδυνήθη νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι πρέπει νὰ φονευθῇ ὁ ἐπικίνδυνος Βάρδαξ, παρεσκευάσε δὲ καὶ ἐξετέλεσεν αὐτὸς μετ' ἄλλων συνωμοτῶν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τὸν φόνον. Βραδύτερον ἠδυνήθη νὰ δολοφονήσῃ καὶ τὸν Μιχαήλ καὶ γίνῃ αὐτὸς αὐτοκράτωρ καὶ ἰδρυτὴς μεγάλης δυναστείας, τῆς Μακεδονικῆς λεγομένης. Ἐκλήθη δ' οὕτω ἡ δυναστεία αὕτη, διότι ἡ Θρακικὴ πατρὶς τοῦ Βασιλείου ὑπήγετο εἰς τὸ Μακεδονικὸν θέμα.

Ὁ Βασίλειος ἦτο ἐξ ἀσήμου οἰκογενείας, ὡς αὐλικὸς δ' ὑπάλληλος ὑπῆρξεν εὐτελῆς κόλαξ ἀφ' ἑνός, ἀπιστος δολοφόνος ἀφ' ἑτέρου. Ἄλλ' ὡς βασιλεὺς ἐδείχθη ἱκανώτατος. Ἐν πρώτοις ἐτακτοποίησε τὰ οικονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὅποια εἶχε παραλύσει ὁ Μιχαήλ Γ'. Ἐπίσης ἐνίσχυσε τὸ ναυτικὸν καὶ κατάρθωσε νᾶπαλλάξῃ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος ἀπὸ τῆς πειρατείας τῶν Σαρρακηνῶν πειρατῶν. Ὁ ναύαρχος Νικήτας Ὁδούρας ὑπερνεωλκήσας ἐκ τοῦ Σαρωνικοῦ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον τὸν ἑλληνικὸν στόλον κατεναυμάχησε τοὺς Ἀραβας ἐν αὐτῷ, ἔπειτα δὲ καὶ παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Δαλματίας. Ἄλλος Ἕλληνας πλοίαρχος ἐνίκησε τοὺς πειρατὰς παρὰ τὴν Μεθώνην. Ἡ θαλασσοκρατία λοιπὸν τοῦ Αἰγαίου περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ δὲ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκᾶς, πάππος τοῦ ὁμωνύμου Αὐτοκράτορος, ἐξεδίωξε τοὺς Ἀραβας ἐκ τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς Φράγκους καὶ κατέλαβε τὸ Βάρι.

Ὁ Βασίλειος ἀπαλλάξας τὴν Δαλματίαν τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν ἀντικατέστησε τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν παρὰ τοῖς Κροάταις διὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ διέδωκε παρ' αὐτοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς νοτίοις Σέρβοις, τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου ἐπίσης ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν καὶ οἱ ἐν τῇ Λακωνικῇ πρόγο-

νοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν, οἵτινες μόνοι ἐν Ἑλλάδι διετήρουν ἀκόμη τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου ἤρχισαν νὰ κτίζονται χριστιανικαὶ μοναὶ ἐν Ἄθῳ καὶ ἐν γένει ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία ὑπεστηρίχθη, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ.

Ἐν δὲ τῷ ἐκκλησιαστικῷ ζητήματι ἐπολιτεύθη ὁ Βασίλειος μετὰ πολλῆς δεξιότητος. Ἄμκ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν θρόνον ἀντικατέστησε τὸν Φώτιον διὰ τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἦλθεν οὕτως εἰς σχέσεις τινὰς πρὸς τὸν Πάπαν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπανῆλθεν ὁ Φώτιος (877—886) ἀναγνωρισθεὶς πλέον καὶ ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας, κατέστη δὲ καὶ διδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ Βασιλείου. Ὡς πρὸς τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα ἐτήρησαν τὴν αὐτὴν σθεναρὰν πολιτικὴν ὅ τε Ἰγνάτιος καὶ ὁ Φώτιος. Οἱ Βούλγαροι λοιπὸν ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἂν καὶ προσετίμων τὴν ἐκ τοῦ Πάπα ἐξάρτησιν ἐκ φόβου καὶ δυσπιστίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ Βασίλειος ἐξέδωκε καὶ νομοθεσίαν Ἑλληνιστί, δι' ἧς συνεπληρώθη καὶ μετερρυθμίσθη ἐν μέρει ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ Λέοντος Ἰσχύρου ἀπαλλαγείσα τῆς συγχύσεως, τῆς προκληθείσης κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς εἰκονομαχίας. Ἡ νομοθεσία τοῦ Βασιλείου εἶναι ἡμῖν γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Βασιλικά, ὑπὸ τὸ ὅποιον ἐξέδωκεν αὐτὴν ἐκ νέου ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου Λέων ὁ Σοφός.

Ὁ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 886 ἀφήσας τὸ κράτος ἐν ἀρίστη κατὰστάσει εἰς τὸν υἱὸν του Λέοντα τὸν ἕκτον.

2. Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός (886—912).

Λέων ὁ ΣΤ' ἐβασίλευσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον μετὰ τοῦ τρυφήλου ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου, ἔπειτα δὲ μόνος. Ἐπεκλήθη δὲ σοφός διότι κατεγίνετο εἰς τὰ γράμματα γράφων χρησμούς, ποιήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐπιγράμματα. Ὁ Λέων παρὰ τὴν μόρφωσίν του δὲν εἶχε τὴν σύνεσιν καὶ ἰκανότητα τοῦ ἀμορφώτου πατρὸς του. Τὸν διδάσκαλόν Φώτιον, τὸν ὅποιον μάλιστα δι' ἐπιγραμμάτων εἶχεν ἐξυμνήσει, καθήρσεσε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου διὰ ν' ἀνατιβάσῃ τὸν ἀνήλικον ἀδελφόν του Στέφανον. Νυμφευθεὶς καὶ τετάρ-

την σύζυγον ἦλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν τότε Πατριάρχην Νικόλαον τὸν Μυστικόν, ὅστις μετ' ἀτρομῆτου σθένους ἤλεγξε τὴν πρᾶξιν τοῦ Λέοντος. Ὁ Λέων καθήρσε μεν τότε τὸν Νικόλαον Μυστικόν, ἀλλὰ βραδύτερον ἀνεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον καὶ ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὰ πεπραγμένα. Ἐκυβέρνησε δ' ὁ Μυστικός ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὴν Ἐκκλησίαν μετ' ἄκρας εὐσεβείας, καθ' οὓς ἀκριθῶς χρόνους ἐπεκράτει ἀντιθέτως διαφορὰ ἐν τῇ παπικῇ Ἐκκλησίᾳ. Τὸ παράδειγμα δὲ τῆς αὐστηρότητος τοῦ Μυστικοῦ ἀπέπνευεν τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι μονοδικόν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ, συχνάκις οἱ Πατριάρχαι ἤλεγχον τὰ πεπραγμένα τῆς βασιλείας καὶ τῆς αὐτῆς ἀπέπνευεν τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐτήρουν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸ γόητρον αὐτῆς, ὅπως ἄλλοτε ὑπερήσπιζον τὸ ποίμνιόν των κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ διὰ τῶν ὄπλων.

Ἐπὶ τοῦ Λέοντος ὑπέστη μεγάλης συμφορᾶς τὸ κράτος ὑπὸ τῶν Ἀράβων, Βουλγάρων καὶ Ῥώτων.

Οἱ Ἀράβες ἐλήστευον τὰ παράλια τοῦ κράτους καὶ τὰς νήσους ὑπὸ τὸν ἀρησίθησκον Λέοντα τὸν Τριπολίτην. Τότε ἐπολιόρησαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν δευτέραν πόλιν τοῦ κράτους, οἰκουμένην ὑπὸ διακοσίων χιλιάδων κατοίκων καὶ ἔχουσαν τεῖχη ἰσχυρὰ καὶ μέγα ἐμπόριον. Τὰ τεῖχη ταῦτα, ἅτινα ἀπέκρουσαν πάντοτε τὰς ἐπιθέσεις τῶν Σλαύων, ἠδυνήθησαν τώρα οἱ Ἀράβες διὰ τὴν ἀνικανότητα τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς πόλεως νὰ κυριεύσωσιν ἀπάγοντες πλὴν τῶν ἀμυθῆτων λαφύρων καὶ εἴκοσι δύο χιλιάδας αἰχμαλώτους (904).

Οἱ ἐπὶ Μιχαὴλ Γ' Χριστιανισθέντες Βούλγαροι κατέστησαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας ἡμερώτεροί πως ἢ πρότερον, ὁ δὲ νῦν ἡγεμὼν αὐτῶν Συμεὼν εἶχε παιδευθῆ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ σπουδάσει τὴν Ἑλληνικὴν. Ἐγένοντο δὲ οἱ Βούλγαροι μετὰ τὴν ἤτταν τῆς Μεσημβρίας (814) καὶ τὴν μακρὰν εἰρήνην καὶ ἐμπορικώτεροι διεξάγοντες κυρίως τὴν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ μέσης Εὐρώπης ἐμπορίαν. Ἄλλ' οἱ βραβεῖς τελωνιακοὶ φόροι τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξὴν μεγάλου πολέμου μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων. Καὶ συνε-

μάχησε μὲν ὁ Λέων δεξιῶς, πρὸς τοὺς ἐν Παννονίᾳ Οὐγγρούς ἢ Μαγυάρους καὶ ἄλλους τουρκικοὺς λαοὺς, Οὐζούς καὶ Πατζινάκας, πέραν τοῦ Δανουβίου, ἀλλ' ὁ Συμεὼν, ὅστις τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴν εἶχε χρησιμοποιήσει, ὡς ἄλλοτε ὁ Φίλιππος τὴν ὁμηρεῖαν αὐτοῦ ἐν Θήβαις, κατώρθωσε νὰ νικήσῃ ἐναλλὰξ Μαγυάρους καὶ Ἕλληνας καὶ ἐπεκτείνῃ τὰς δρώσεις εἰς διάφορα μέρη τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Δυστυχῶς διὰ τὸν ἀγῶνα ὁ νικητὴς τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκάς, εἶχεν ἀνακληθῆ καὶ ἀντικατασταθῆ ὑπ' ἄλλων κατωτέρων στρατηγῶν. Ὁ Συμεὼν μετὰ τὰς νίκας του ἴδρυσε καὶ αὐτοκέφαλον Βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν ἐν Πρεσλάχ καὶ ἐγκατέστησε πατριάρχην Βούλγαρον. Ἐλαβε δὲ συγχρόνως καὶ τὸν τίτλον Τσάρου καὶ ἤθελε νὰ καλεῖται «Τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμζίων». Ὁ πόλεμος μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ καὶ μετὰ τὸν θάνατος τοῦ Λέοντος.

Καὶ οἱ Ῥῶσι, οἵτινες πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχον καταλάβει ἐν Σκυθίᾳ τὰς ἐν ἀναρχίᾳ εὐρισκομένας σλαβικὰς πόλεις Νοβγορόδ καὶ Κίεβον καὶ ἐπιδράμει ἔπειτα μέχρι Κωνσταντινουπόλεως (865), ἐπῆλθον ἐκ νέου ὑπὸ τὸν Ὀλέγ ἐναντίον αὐτῆς. Ἠδυνήθησαν δὲ τώρα πρὸ τῆς ἀδριατικῆς τοῦ Λέοντος νὰ λεηλατήσωσι τὰ περὶ τὴν Βοσπόρου καὶ νὰ ἐκβιάσωσι χρηματικὰς δωρεὰς καὶ εὐνοϊκὴν συνθήκην (906) παρὰ τῶν Ἑλλήνων.

Τῷ 912 ἀπέθνηεν ὁ Λέων καταλιπὼν διάδοχόν του τὸν ἐπταετῆ Κωνσταντῖνον τὸν Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον ἐκ τῆς τετάρτης συζύγου του.

3. Κωνσταντῖνος Ζ' (912—959).

Ῥωμανὸς Α' Λακαπηνὸς (917—944).

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος διετέλεσεν ἐπὶ ἓν ἔτος ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ θείου του Ἀλεξάνδρου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου ἔσχε συμβούλους τὸν πατριάρχη Νικόλαον Μυστικόν καὶ τὸν συνετὸν Ἰωάννην Ἑλλαδᾶν. Τῷ 919 κατώρθωσεν ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς Λακαπηνὸς ν' ἀναγορευθῆ συμβασιλεὺς τοῦ Κωνσταν-

τίνου καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλένην. Δὲν ἐβράδυνε δὲ ὁ Ῥωμανὸς νὰ καλέσῃ συμβούλους καὶ συμβασιλεῖς καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς του, ἐσκέπετο δὲ νὰ καταλύσῃ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ νὰ ιδρύσῃ ἰδίαν. Ἄλλ' ἡ θεία τιμωρία ἐπῆλθε φοβερὰ ἐκεῖθεν. ὕθεν δὲν περιέμενε αὐτὴν ὁ Ῥωμανός. Αὐτοὶ οἱ υἱοὶ του ἐξεδίωξαν τὸν Ῥωμανὸν τῆς βασιλείας καὶ ἔστειλαν αὐτὸν εἰς μοναστήριον (944). Ταχέως μετὰ ταῦτα ἠδυνήθη ὁ Κωνσταντῖνος ν' ἀπαλλαγῆ καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ μείνῃ μονοκράτωρ.

Ἐπὶ τῆς συμβασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος, ὁ δὲ Συμεὼν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Οἱ Ἕλληνες προσεπάθησαν διὰ τῶν συμμάχων Οὐγγῶν, Πατζινάκων καὶ Σλαύων ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν νὰ ἐξαντλήσωσι τὰς δυνάμεις τοῦ Συμεὼν. Πράγματι δ' ὁ Σλαυικὸς λαὸς τῶν Χρωατῶν, τῶν σημερινῶν Κροατῶν, κατενίκησε τῷ 927 τὸν Συμεὼν, ὅστις τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανεν. Ὁ διάδοχος τοῦ Συμεὼν ὑπῆρξε φίλος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔλαβε σύζυγον Ἑλληνίδα βασιλοπαιδα.

Ἐπὶ τῆς συμβασιλείας ἐπίσης Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ ἐγένοντο αἱ περίφημοι ἐκστρατεῖαι τοῦ μεγαλοφυοῦς στρατηγοῦ Ἰωάννου Κουρκούα κατὰ τῶν Ἀράβων ἐν Ἀσίᾳ. Οὗτος ἀγωνιζόμενος πεισματωδῶς ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἐξεδίωξε τοὺς Ἀραβὰς καὶ κατέλαβε τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Ἄλυος μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου, ἥτοι ἐδιπλασίασε περίπου τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς χώρας. Δυστυχῶς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν χωρῶν τούτων εἶχεν ἀκρωτηριασθῆ δεινῶς καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ διατήρησις αὐτῶν ἢ μικρά. Πλὴν τοῦ Κουρκούα ὀνομαστός στρατηγὸς ἀραβομάχος εἶναι ὁ Βάρδαξ Φωκᾶς, υἱὸς τοῦ ἐπὶ Βασιλείου Α' δοξασθέντος Νικηφόρου Φωκᾶ.

Τῷ 941 ἐπῆλθον οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ἰγῶρ τὸ τρίτον κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ δισχιλίων πλοιαρίων, ἀλλὰ νῦν διεσκόρπισε καὶ κατέκαυσε τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα ὁ στρατηγὸς Θεοφάνης μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν στολίσχον τῶν πυρφόρων τὰ πληρώματα τῶν Ῥωσικῶν πλοίων φεύγοντα εἰς τὰς ἀκτὰς κα-

τεστράφησαν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Κουρκούα καὶ Βάρδα Φωκᾶ. Ὁ Ἰγῶρ διεσώθη εἰς Ρωσίαν μὲ δέκα μόνον πλοῖα.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ βιαιῶν καὶ ἀκαθέκτου Ῥωμανοῦ Α' καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἴπομεν. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ «ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας» Ὀλγα, χήρα τοῦ Ἰγῶρ, ἥτις ἐγένετο δεκτὴ μετὰ μεγάλης λαμπρότητος. Ἡ Ὀλγα εἶχε βαπτισθῆ πρότερον ἐν Κιέβῳ τῆς Ῥωσίας, ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψίς της εἰς τὴν λαμπρὰν χριστιανικὴν πόλιν ἐθερμάνεν ἔτι μᾶλλον τὸ θρησκευτικὸν αὐτῆς συναίσθημα.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο θερμὸς φίλος τῶν γραμμάτων καὶ συνέγραψεν ὁ ἴδιος διάφορα συγγράμματα. Ὑποστηρίζων δὲ πολλὰ χῶς τοὺς ἐνασχολουμένους εἰς τὰ γράμματα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀκμὴν αὐτῶν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα. Ἀλλὰ μεγάλην ὑπηρεσίαν παρέσχε κυρίως, διότι ἐνήργησε νὰ συνταχθῶσιν ὑπὸ διαφορῶν ὀνομαστῶν λογίων ἐκλογαὶ καὶ ἀνθολογίαι ἱστορικαί, θρησκευτικαί, γεωπονικαί, ἰατρικαί. Διὰ τῶν ἀνθολογιῶν τούτων περιεσώθη εἰς ἡμᾶς μέγα μέρος τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης.

Τῷ 959 ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος καταλιπὼν διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν υἱόν του Ῥωμανόν Β'.

4. Ῥωμανὸς Β' (959—964).

Τὴν βασιλείαν Ῥωμανοῦ Β' πληροῦσι τὰ κατορθώματα τοῦ πεφιημένου στρατηγοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἐγγόνου τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ ἀδελφοῦ τῶν στρατηγῶν Λέοντος καὶ Κωνσταντῖνου Φωκᾶ. Ὁ Ῥωμανὸς Β' ἀνέθηκεν εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶ τὴν καταστροφὴν τοῦ πειρατικοῦ κράτους τῶν Σαρρακηνῶν ἐν Κρήτῃ. Ὁ Φωκᾶς ἐξεστράτευσε μετὰ μεγάλου στόλου πολεμικῶν καὶ μεταγωγικῶν καὶ ἀποδιβάσθεις εὐκόλως ἐπολιορκήσεν τὴν πρωτεύουσαν Χάνδακα, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν μετὰ ὀκτῶ μῆνας (991) ἐν φοβερᾷ αἱματοχυσίᾳ, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη τῆς νήσου ὑπετάγησαν εὐκόλως. Οὕτως ἡ Κρήτη μετὰ δουλείαν φοβερὰν 136 ἐτῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ Χριστιανι-

σμὸν τῆς νήσου, τὸν πολλαχῶς ὑπὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτῆσεως βλαφθείτα. Πρὸς τοῦτο ἀπώκισεν εἰς Κρήτην Ἕλληνας ἐκ Μικρῆς Ἀσίας καὶ Θράκης, διὰ δὲ τοῦ ὀσίου Νικωνοῦ τοῦ ἐπικαλουμένου Μετανοεῖτε ἐθέρμκνε τὴν χριστιανικὴν πίστιν τῶν κατοίκων καὶ ἐξεχριστιάνισε καὶ πολλοὺς Μωχμεθανούς. Ἡ μεγαλοφυῆς πολιτεία τοῦ Φωκᾶ ἔδωκε δύναμιν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Κρήτης, ἐκδηλωθεῖσαν εἰς τοὺς ἔπειτα αἰῶνας διὰ μεγάλων ἔργων ἀνδρείας.

Ὁ Φωκᾶς μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ἐπκνήθηεν εἰς Κωνσταντινούπολιν φέρων εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀμέτρητον λείαν τῶν πειρατῶν τῆς Κρήτης. Ὁ δὲ Σαρακηνὸς ἐμίρης ἢ ἀμηρᾶς τῆς Κρήτης, ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κουρούπης, ὡς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνεμᾶς, ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ Φωκᾶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ἔζησαν ἔπειτα ἐν ἀνάσει καὶ τιμῇ. Ὁ Ἀνεμᾶς μάλιστα ἠσπάσθη τὸν χριστιανισμόν, ἡ δὲ οἰκογένειά του ἀπέκτησε βραδύτερον μεγάλην ἰσχὺν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης καὶ τὸν θρίαμβον ὁ Φωκᾶς ἐστάλη κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας, τοὺς ὁποίους ἐνίκησεν ἐν Ἄνω Συρίᾳ καὶ παρὰ τὸν Εὐφράτην κυριεύσας καὶ πλῆθος φρουρίων. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέθανεν ὁ Ῥωμανὸς Β' καταλιπὼν δύο ἀνῆλικούς υἱούς, τὸν Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐκλήθη τότε ἐπίτροπος τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ τῇ συνεργίᾳ τοῦ ἐναρέτου Πατριάρχου Πολυεύκτου καὶ ἔπειτα, συζευχθεὶς τὴν σύζυγον τοῦ Ῥωμανοῦ Θεοφανῶ, ἐγένετο καὶ βασιλεὺς.

5. Νικηφόρος Β' Φωκᾶς (964—969).

Ὁ Νικηφόρος διῆλθε τὸν βίον του ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἔνθα ἐπέβαλε διὰ τῶν μεγάλων προτερημάτων του τῶν στρατιωτικῶν σιδηρᾶν πειθαρχίαν. Σημειωτέον δ' ὅτι τὸ Βυζαντικὸν κράτος ἀνέπτυξε τὴν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην περισσότερον πάσης ἄλλης καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλονται τὰ μεγάλα αὐτοῦ στρατιωτικὰ κατορθώματα. Ὁ δὲ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων ὀργανωτῶν καὶ στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἰνα ὑπεκκάσῃ τὴν φι-

λοτιμίαν τῶν μαχητῶν του ἐζήτησεν, ἵνα πάντες οἱ ἐν πολέμῳ κατὰ Μωαμεθανῶν πίπτοντες κηρύσσωνται μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ἐξεστράτευσε καὶ ὡς αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Λέοντος Φωκᾶ καὶ τοῦ συγγενοῦς του Ἰωάννου Τσιμισκῆ εἰς Κιλικίαν, ἔνθα ἐκυρίευσε πλείστας πόλεις, τὴν Ταρσόν, Μοψουεστίαν καὶ ἄλλας, καὶ ἐστερέωσεν, ὡς ἐν Κρήτῃ, τὸν ἀκρωτηριασθέντα χριστιανισμόν. Διὰ δὲ τοῦ στρατηγοῦ Νικήτα Χαλκούτση κατελήφθη καὶ ἑτέρα Ἑλληνικὴ μεγάλη νῆσος, ἡ Κύπρος, καὶ ἀπηλλάγη διὰ πικρὸς τῶν Ἀράβων. Ἐν ἄλλῃ ἐκστρατείᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων ἔφθασε μέχρι Ἀντιοχείας καὶ ἐπολιόρησεν αὐτὴν καταλιπὼν τὴν ἐκπόρθησιν εἰς τὸν συγγενῆ του Πέτρον Φωκᾶν. Οὗτος πράγματι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νικηφόρου ἐκυρίευσεν τὴν ἑνδοξὸν πόλιν τῷ 969 μετὰ δουλείαν μωαμεθανικὴν τριῶν καὶ πλέον αἰῶνων. Ἐπὶ τῇ ἀνακτῆσει τῆς περιφήμου πόλεως ἐτελέσθη δοξολογία ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ.

Ὅτε ἐπέστρεψεν ὁ Φωκᾶς ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκστρατείας τῆς Κιλικίας, ἦλθον πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ζητοῦντες τὴν χρηματικὴν δωρεάν, τὴν ὁποίαν ἔδιδον οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Συμεῶν, Ὁ Νικηφόρος ἐρεθισθεὶς διέταξε νὰ ὀκπίσωσι τοὺς πρέσβεις καὶ εἶπεν ὅτι θὰ μεταβῇ ὁ ἴδιος εἰς Βουλγαρίαν, ἵνα πληρώσῃ ἀκριβῶς τὰ χρήματα. Ὁ Νικηφόρος ἐσχεδίαζε τὴν κατάλυσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους, προσεκάλεσε δὲ ὡς συμμάχους κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τοὺς Ρώσους ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαῦον. Ἀλλ' ὅτε οὗτοι εἰσέβαλον καὶ κατέλαβον μέρος τῆς Βουλγαρίας, ἐγένοντο ἀπὸ φίλων ἐχθροὶ καὶ ἐπολέμησαν καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ.

Ἐπὶ Νικηφόρου ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ φανατικὸς Λατίνος ἐπίσκοπος Λουϊτπράνδος ὡς πρέσβυς ζητῶν νὰναγνωρισθῇ ὁ βασιλεὺς τῶν Γερμανῶν Ὁθων Α' ὡς αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμῶν ἐν τῇ Δύσει καὶ προτείνων γάμον τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὁθωνος Β' μετὰ μιᾶς θυγατρὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β'. Ὁ Νικηφόρος δὲν ἠθέλησε νὰναγνωρισθῇ ὡς αὐτοκράτορα τὸν βασιλέα τῶν Γερμα-

νων, τὸν ὁποῖον ἐκάλει ἀπλῶς Ῥῆγα, δὲν ἠθέλησε δὲ νὰ δώσῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ, διότι ἐζητοῦντο αἱ ἑλληνικαὶ κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας ὡς προῖξ. Ὁ ἀδέξιος Λουίτ-πράνδος ἔτυχε πρὸ πάντων διὰ τὸν χαρκατῆρά του δυσμενοῦς ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ Νικηφόρου καὶ διὰ τοῦτο ἐξήνεγκε πλείστας ὕβρεις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέ-γραψε τὴν πρεσβείαν του.

Ὁ τρχὺς καὶ αὐστηρὸς αὐτοκράτωρ δυσπρόσβητος τὸν κλη-ρον, διότι ἐμφορούμενος ἰδεῶν μεταρρυθμιστικῶν καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ στρατοῦ ἀπηγόρευσε τὴν ἴδρυσιν νέων μοναστηρίων καὶ τὴν ἀφιέρωσιν ἀστικῶν κτημάτων εἰς τὰ ὑπάρ-χοντα μοναστήρια. Ἐκ τῆς δυσκαρσεκείας τοῦ κλήρου ὠφελήθεις ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Τζιμισκῆς παρεσκεύασε συνωμοσίαν κατ' αὐ-τοῦ, συμπρακτούσης καὶ τῆς ἀπίστου συζύγου τοῦ Φωκᾶ Θεοφα-νοῦς. Ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς ἐφόρευσε τὸν Φωκᾶν ἐν τῷ δωμα-τίῳ του, καθ' ἣν ὥραν προσηύχετο.

6. Ἰωάννης Τζιμισκῆς (969—976).

Ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς ἦτο ἐκ μητρὸς μὲν ἀνεψιὸς τοῦ Νικη-φόρου Φωκᾶ, ἐκ πατρὸς δὲ συγγενὴς τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς οἰκογενείας τοῦ Κουρκούα. Ἀμα γενόμενος αὐτοκράτωρ ἔστειλεν ἀμέσως εἰς μοναστήριον τὴν ἐπικίνδυνον Θεοφανῶ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου. Ἠκύρωσε δὲ τὰς δικτάξεις τοῦ Φωκᾶ κατὰ τῶν μοναστηρίων, ἵνα ἐλεύσῃ τὴν συμπάθειαν τοῦ κλή-ρου. Πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ῥωμανοῦ Β', τὸν Βασίλειον καὶ Κων-σταντῖνον, προσηνέχθη μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς σεβασθεῖς τὰ βασιλικὰ αὐτῶν δικαιώματα, ὡς καὶ ὁ Νικηφόρος. Ἀλλὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὸν ἐνώμφευσε τὴν Θεοφανῶ, θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ Β' πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ὁθωνα Β', τῶν σχετικῶν διαπραγματεύσεων διεξχθεῖσῶν ὄχι πλέον ὑπὸ τοῦ Λουίτπράνδου, ἀλλὰ ὑπὸ συνετοῦ Γερμανοῦ ἐπισκόπου. Ἰπῆρξε δ' ἡ Θεοφανῶ ἀρίστη σύζυγος καὶ συνετέλεσε πρώτη εἰς διαδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ.

Ὁ Τζιμισκῆς, ἀφ' οὗ κατέβαλε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ

στάσιν σπουδαίαν τῶν συγγενῶν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου, ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων, ὅστις καταλαβὼν τὴν Βουλγαρίαν ἠπέιλει καὶ τὸ ἐλληνικὸν κράτος. Ἀφοῦ παρεσκευάσθη καλῶς ὁ Τζιμισκιῆς, ὑπερέβη τὰ στενὰ τοῦ Αἴμου καὶ ἐπῆλθε ῥαγδαίως ἐν μιᾷ ἐβδομαδί κατὰ τῆς Πρεσλαύας, τὴν ὁποίαν παρὰ τὴν γενναίαν ἀμυναν τῶν Ῥώσων ἐκυριεύσεν ἐξ ἐφόδου καὶ ἀπετέφρωσε μετὰ φοβερὰν σφαγὴν. Ἐνταῦθα συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πρεσλαύας ὁ Τζιμισκιῆς προεχώρησεν εἰς Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν παρὰ τὸν Δανουβιον, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Σβιατοσλαῦος μὴ μετασχὼν τοῦ ἀγῶνος τῆς Πρεσλαύας. Ἀφοῦ δ' ἐνίκησεν ὁ Τζιμισκιῆς τοὺς Ῥώσους πρὸ τῆς πόλεως, ἐπολιόρησεν αὐτὴν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τοῦ Δανουβίου διὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἐλθόντος Ἑλληνικοῦ στόλου. Τὸ Δορύστολον ἐκυριεύθη μετὰ τρίμηνον φοβερὰν πολιορκίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν διεκρίθησαν καὶ ἐφρονεύθησαν ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Κουρκούας, ἕγγονος τοῦ ἐπὶ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ὁμωνύμου στρατηγοῦ, καὶ ὁ γενναϊότατος Κωνσταντίνος Ἀνεμᾶς, χριστιανισθεὶς υἱὸς τοῦ ὑπὸ Νικηφόρου Β' αἰχμαλωτισθέντος Σαρκακηνοῦ Ἀμηρᾶ τῆς Κρήτης. Τῆς πολιορκίας μετέσχον καὶ οἱ ὑπαρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, στρατηγοὶ Βάρδας Σκληρὸς καὶ Πέτρος Φωκᾶς, ὁ πορθητὴς τῆς Ἀντιοχείας. Ἐκ τῶν Ῥώσων ἐφρονεύθησαν περὶ τὰς 15 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐκ τούτου δὲ φκίνεται πύση ἦτο ἐκκτέρωθεν ἡ λυσσώδης ἀντίστασις. Ὁ Σβιατοσλαῦος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ ἐπὶ τῷ ὄρει νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Βουλγαρίαν καὶ φύγῃ. Φεύγων δὲ διὰ τῆς σημερινῆς Ρουμανίας συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Πατζινάκους καὶ ἐφρονεύθη ὑπ' αὐτῶν, μεταποιησάντων κατὰ βαρβαρικὴν συνήθειαν τὸ κράσιον του εἰς κύπελλον.

Ὁ Τζιμισκιῆς προσήρτησε τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὸ Βυζαντικὸν κράτος καὶ διήρσεν αὐτὴν εἰς ἑπτὰ ἐπαρχίας καταργήσας καὶ τὸ ἀνεξάρτητον πατριαρχεῖόν της. Τὸ στέμμα τῶν Βουλγάρων Τσάρων κατέθηκεν ὁ Τζιμισκιῆς ἐν Ἀγία Σοφίᾳ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐτέλεσε καὶ εὐχαριστήριον δοξολογίαν ἐπὶ τῇ νίκῃ του. Ἠνάγκασε

δὲ τὸν Βόγοριν ν' ἀποδυθῆ τὴν πορφύραν καὶ τὰ λοιπὰ διάσημα τὰ βασιλικά παρσχῶν εἰς αὐτὸν ἰσχνὸν ἀντάλλαγμα, τὸ ἀξίωμα τοῦ μαγίστρου.

Μετὰ τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ κατορθώματα ὁ Τζιμισκῆς ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ διεξήγαγεν αὐτοπροσώπως ἐνδόξους ἀγῶνας ἐν Συρίᾳ καὶ κατὰ τὸν ἄνω Τίγρητα· πλείσται πόλεις, μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ Ἄμιδα, τὸ σημερινὸν Δικαρεκίρ, καὶ ἡ Βηρυτὸς ἐκυριεύθησαν. Ὁ Τζιμισκῆς ἀπέθανεν αἰφνιδίως τῷ 976, ἐνῶ ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα παρασκευασθῆ διὰ νέαν ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὁ κόσμος ἐπίστευσεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Συγκλήτου Βασιλείου, διότι ὁ Τζιμισκῆς εἶχεν ἐκφραστῆ δριμύτως ἐναντίον τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ καταχρήσεων.

7. Βασίλειος Β' (976—1025).

Διάδοχος τοῦ Τζιμισκῆ ἐγένετο ὁ εἰκοσαετής Βασίλειος Β', υἱὸς τοῦ Ῥωμνοῦ Β', ὁ δικτελέσας συμβασιλεὺς τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἰωάννου Τζιμισκῆ. Κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας ὁ πρόεδρος τῆς Συγκλήτου Βασίλειος ὡς συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Βασιλείου Β', ἀλλὰ βαθμηδὸν ἀπηλλάγη τοῦ ἐπικινδύνου συμβούλου ὁ αὐτοκράτωρ δι' ἐξορίας καὶ δημεύσεως τῆς περιουσίας του. Ἐπικίνδυνος εἰς τὸ κράτος καὶ τὸν Βασίλειον κατήντησεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ Σκληροῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῷ ἐμφυλίῳ τούτῳ ἀγῶνι, καθ' ὃν ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Σκληρὸς ἐγένετο κύριος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐδαπκινήθησαν πλείσται οἰκονομίαι τοῦ κράτους καὶ ἐφρονεύθησαν πολλοὶ στρατηγοί. μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πέτρος Φωκᾶς. Ἐπὶ τέλος ὁ Βασίλειος κατέβαλε τὴν ἐπανάστασιν μετὰ πολλῆς δυσκολίας διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βάρδα Φωκᾶ. Βραδύτερον ἀπέστη καὶ ἡ οἰκογένεια τῶν Φωκάδων ὑπὸ τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, τοῦτον δ' ἐφρόνευσεν ὁ Βασίλειος μετὰ εἰκοσαμήνου ἀγῶνας.

Οἱ Βούλγαροι ὠφελούμενοι ἐκ τῶν πρώτων ἐμφυλίων δυσχερεῶν τοῦ Βασιλείου κατέλυσαν τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ διοίκησιν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἀνηγόρευσαν Τσάρον τὸν Σαμουήλ.

Ὁ Σαμουήλ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Ἀχρίδα καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἤτοιμάζετο νὰ καταλύσῃ τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ δὲ Βασίλειος ἀπαλλαγείς τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων διὰ διαφόρων στρατιῶν. Ὁ ἐκρχαίς πόλεμος ὑπῆρξε φοβερός καὶ πεισματωδέστατος καὶ διήρκεσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη - μετὰ μικρῶν διαλειμμάτων. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ὁ πόλεμος ὑπῆρξεν ἀμφοτεροσ, ὁ δὲ Σαμουήλ ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ μέχρι Πελοποννήσου. Ἄλλ' ὅτε ἐπέστρεφεν ἐκεῖθεν τῷ 996, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ παρὰ τὸν Σπερχεῖον τὴν νύκτα ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς καὶ ἐξωλόθρευσε τὸν στρατὸν του, ἐπλήγωσε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Σαμουήλ. Ἡ κυρίως Ἑλλάς ἀπηλλάγη τότε τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ πόλεμος περιωρίσθη ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ. Πλείστα μάχαι γίνονται καὶ τὰ φρούρια ἐκπορθοῦνται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν Βουλγάρων, τῶν ὁποίων οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι κατοικίζονται κατὰ μέρος ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ μέχρις Ἀρμενίας. Τῷ 1014 ἐκέρδησαν οἱ Ἕλληνες νέαν νίκην παρὰ τὸν ἄνω Στρυμόνα προσβαλόντες δι' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Νικηφόρου Ξιφίου ἐκ τῶν νώτων τὸν στρατὸν τοῦ Σαμουήλ, ὅστις μόλις διεσώθη. Τότε συνελήφθησαν δεκαπέντε χιλιάδες αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους ὁ Βασίλειος ἔπεμψεν εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμούς των ἀρήσας εἰς ἐκάστην ἐκάτοντάδα ἓνα στρατιώτην μὲ ἓνα ὀφθαλμὸν, ἵνα ὀδηγήσῃ τοὺς λοιποὺς εἰς τὰς πατρίδας των. Ἡ σκληρὰ αὕτη τιμωρία ἐξηγεῖται εὐκόλως, ἐὰν σκεφθῶμεν ἀφ' ἐνὸς μὲν πόσης συμφορᾶς ἔπαθε τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ὠμὸν ἐν γένει τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Σαμουήλ, ὅτε εἶδε τοὺς αἰχμαλώτους τούτους, ἔπεσεν ἀνκίσθητος κατὰ γῆς καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐτελεύτησεν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Σαμουήλ ἔδειξαν προθυμίαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν Βασίλειον, ἀλλ' οὗτος ἐπεζήτησεν ὅλης τῆς χώρας τὴν τελείαν ὑποταγήν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθη διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ 1018, ὅτε ἦσαν φονευμένοι ἢ παρκαδεδομένοι πάντες οἱ Βούλγαροι ἀρχηγοὶ καὶ ἦτο

κατειλημμένη ὅλη ἡ χώρα. Τὸ ἔτος τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀχρίδα αὐτὸς ὁ Βασιλεῖος, εἰς τὸν ὁποῖον παρεδόθη καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Σαμουήλ. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν ὁ Βασιλεῖος προσήνεχθη πρὸς τὸ ἡττημένον κράτος μετ' ἄκρας φιλανθρωπίας καὶ γενναιοῦτος ἐλάχιστα μεταβαλὼν τὴν αὐτοδιοίκησιν αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς Ἀχρίδος κατέβη ὁ Βασιλεῖος διὰ Καστορίας, Σταγῶν παρὰ τὰ Μετέωρα καὶ Θερμοπυλῶν, ἔνθα ἐπεσκέφθη τὸν τόπον τῆς νίκης τοῦ Νικηφόρου Οὐρανοῦ, εἰς Ἀθήνας πανταχοῦ ἐπευφημούμενος. Ἐκεῖ ἐτέλεσεν εὐχαριστήριον δοξολογίαν ἐν τῷ Παρθενῶν, ὅστις τότε ἦτο μεταβεβλημένος εἰς χριστιανικὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνωτίσσης. Ἦσαν δ' αἱ Ἀθηναὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μικρὰ μὲν, ἀλλ' ὄχι ἀσήμαντος πόλις, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν καὶ ἐκ τῆς ἐπισκέψως τοῦ Βασιλείου καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δύο Ἀθηναῖαι γυναῖκες ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανώ, ἀνέβησαν κατὰ τοὺς αἰῶνας τούτους εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βασιλεῖος ἐπιβίβασθεις τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἀναμένοντος Ἑλληνικοῦ στόλου ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰσελθὼν διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης ἔφιππος ἐν θριάμβῳ. Πρὸ αὐτοῦ ἐπορεύετο ἡ αἰχμάλωτος οἰκογένεια τοῦ Σαμουήλ. Ὁ λαὸς ἀνευφήμει τὸν Βασιλεῖον καὶ τὸν προσηγόρευε Βουλγαροκτόνον.

Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου προσῆλθον οἱ Ρῶσοι εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ διάδοχος τοῦ Σβιατοσλαοῦ Βλαδίμηρος ἐπολέμησε κατὰ τῶν χριστιανισθέντων Χαζάρων τῆς Κριμαίας καὶ κατέλαβεν αὐτήν, ὡς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν Χερσῶνα, τὴν ἀρχαίαν Χερσόνησον. Ἐνταῦθα ἐβασίλευσε ὁ Βλαδίμηρος καὶ ἔπειτα ἔλαβε σύζυγον τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλείου Ἄνναν, Εὐγγυμωνῶν δὲ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Χερσῶνα. Τὸ παράδειγμα τοῦ χριστιανισθέντος ἡγεμόνος ἀκολουθῶν ὁ Ῥωσικὸς λαὸς ἐβασίλευσε κατὰ μυριάδας εἰς τὸν ποταμὸν Βορυσθένην ἢ Δάναπριν. Ἐκκλησιαστικὸν δὲ κέντρον καὶ ἱερὰ πόλις τῆς Ῥωσίας κατέστη τὸ Κιέβον, τοῦ ὁποῖου ὁ μητροπολίτης διωρίζετο ὑπὸ τοῦ παριαρχεῖου Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ χριστιανισμὸς τῶν Ρώσων ἠὔξησε τὰς ὑπαρχούσας πολ-

λαπλᾶς ἐμπορικᾶς σχέσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ αὐτῶν, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπέδρασεν εἰς τὸ ἐξῆς εὐρύτερον εἰς τὴν Ρωσίαν. Διότι, ὅπως οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Ἀρσάβες καὶ αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι διὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βυζαντίου ἐγνώρισαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, οὕτω καὶ οἱ Ῥῶσοι καὶ τὴν τέχνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ τὰ γράμματα καὶ καθόλου τὸν πρῶτον πολιτισμὸν αὐτῶν παρέλαβον παρὰ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Βασίλειος καταγινόμενος νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Βουλγάρους δὲν ἀπέστρεψε τὴν προσοχὴν του ἀπὸ τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν ἀποστατούντων Ἀράβων ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἐστερέωσε τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν ἐν Συρίᾳ. Ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Σελδτσουκίδας, λαὸν Τουρκανικὸν ἢ Τουρκικόν, ἐμφανιζόμενον νῦν πρῶτον ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ προσήρτησε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν χώραν ταύτην. Ἡ δὲ Ἰβηρία, ἡ σημερινὴ Γεωργία, μέχρι Κασπίας θαλάσσης ἐκκληροδοτήθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος ἀπαιδοῦ βασιλέως αὐτῆς Δαυίδ. Τὰς νέας ταύτας χώρας τῶν συνόρων ὠχύρωσε διὰ φρουρίων, τὰ ὅποια ἔμελλον ἔπειτα νὰ ὑπερασπίσωσι τὸ κράτος ἐναντίον τῶν Σελδτσουκιδῶν.

Καὶ ἐν τῇ Κἀτῶ Ἰταλίᾳ ἐστερέωσε τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχὴν ὁ Βασίλειος, ἠτοίμαζε δὲ καὶ στόλον πρὸς ἀνάγκησιν τῆς Σικελίας ἀπὸ τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ προέλαβεν αὐτὸν ὁ θάνατος.

Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τὸ κράτος ἔλαβε τοιούτην ἔκτασιν, ὅσην ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἔσχε πλέον. Αἱ σημαῖαι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκυμάτιζόν νικηφόροι ἀπὸ τοῦ Δανουβίου μέχρι τοῦ Τίγρητος καὶ ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ βασιλεία τοῦ Βασιλείου Β' ἀποτελεῖ τὴν λαμπροτάτην περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἡ δὲ καταπολέμησις τῶν Βουλγάρων εἶχεν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ ὅλον τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Βασίλειος ἀπέθανε τῷ 1025.

Ἡ Μακεδονικὴ δυναστεία ἔμεινεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον μέχρι τοῦ 1056, ἧτοι δύο περίπου αἰῶνας, ὅσον δηλαδὴ καὶ ἡ μακροτάτη τῶν Βυζαντιακῶν δυναστειῶν, ἡ τῶν Παλαιολόγων. Διάδοχος τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξεν ὁ ἀδελφός του Κωνσταν-

τίνος Η' (1025—1028). Ἡ ἀντίθεσις μεταξύ τῶν δύο βασιλέων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετεχειρί-
ζετο περὶ αὐτῶν τὴν παροιμίαν, Σταυρὸς καὶ πινάρι ἀπὸ ἑνα
ξύλο. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Η' (1028) ἡ θυγά-
τηρ του Ζωῆ ἐνουμφεύθη ἀλληλοδιαδόχως τέσσαρας αὐτοκράτο-
ρας, Ῥωμανὸν Γ' τὸν Ἀργυρὸν (1028—1034), τὸν Μιχαὴλ Δ'
Παφλαγόνα (1034—1041), τὸν Μιχαὴλ Ε' Κκλαφάτην (1041—
1042) καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Θ' Μονομάχον (1042—1054). Ἀπὸ
τοῦ 1054 μέχρι τοῦ 1056 ἐβασίλευσεν ἡ Θεοδώρα, ἡ ἀδελφὴ
τῆς Ζωῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

*Οἱ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου Β' μέχρι τοῦ Ἀλε-
ξίου Α' Κομνηνοῦ αὐτοκράτορες.*

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βουλγαροκτόνου μέχρι τοῦ Ἀλεξίου
Κομνηνοῦ ἐβασίλευσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕνδεκα βασιλεῖς,
τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἀνίκανοι. Ἐπὶ τούτων παρεμελήθη
ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς χώρας καὶ διὰ τοῦτο ἠδυνήθησαν
οἱ Σελδτσούκοι Τούρκοι νὰ καταλάβωσι τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς
Ἀσίας καὶ φθάσωσι ταχέως μέχρι Νικαίαις. Τὰ ἐν Ἀρμενίᾳ ἰδρυ-
θέντα φρούρια τοῦ Βασιλείου Α' δὲν ἠδύναντο ἀποτελεσματι-
κῶς νὰ ὑπερσπίσωσι τὴν χώραν, διότι εὕρισκόμενα μακρὰν τοῦ
κέντρου δὲν ἐλάμβανον ἐγκαίρως τὰς ἀναγκαίας στρατιωτικὰς ду-
νάμεις. Ἐκτὸς τούτου πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι μέγα μέρος τοῦ
πληθυσμοῦ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους εἶχεν ἐξιλα-
μισθῆ διὰ τῶν ἀρχικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων καὶ διὰ
τοῦτο ὑπετάγη προθύμως εἰς Μωχμεθανοὺς Σελδτσούκους. Τὰ γε-
γεγονότα τῶν χρόνων τούτων ἐκθέτομεν συντόμως διατρίβοντες
περισσότερον εἰς τὰ οὐσιωδέστερα.

Ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Βουλγαροκτόνου διέ-
πρεψεν ὁ ἀτρόμητος στρατηγὸς Γεώργιος Μανιάκης κατὰ τῶν

Ἀράβων τῆς Ἀσίας, ἔπειτα δὲ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Σικελίας, τὴν ὁποίαν κατέλαβε μετὰ ἐπανειλημμένης λαμπρᾶς νίκης. Μετὰ τῶν μισθοφόρων δὲ Βαράγγων ἢ Νορμανῶν ἐπολέμησε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ. Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Παφλαγόνοσ ἀνεκλήθη ὡς ὑποπτος, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἐστάλησαν ἀνίκανοι στρατηγοί, ὅτε οἱ Ἀραβες ἀνέκτησαν πάλιν τὴν Σικελίαν. Καὶ ἐστάλη μὲν ὁ Μανιάκης ἐκ νέου ὑπὸ τῆς Ζωῆς εἰς Ἰταλίαν, ἀλλ' ἢ κατ' αὐτοῦ ἀντίδροσις τῶν ἀμειλίκτων προσωπικῶν ἐχθρῶν του τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1042—1054). Ἀλλ' ἐνῶ ἐπῆρχετο ἐκ Δυρραχίου διὰ τῆς Μακεδονίας, πληγῇ βέλους ἐθανάτωσε καθ' ὁδὸν τὸν ἡρωϊκὸν ἄνδρα παρὰ τὸ Ὄστροβον ἐν μικρᾷ συμπλοκῇ. Ἡ ἀπώλεια τοῦ Μανιάκη, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μόνος ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὸ κράτος, ἀπέβη ἐπιβλαβεστάτη. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἐκ τῆς Δύσεωσ οἱ μὲν Ἀραβες ἔμειναν ἐν τῇ ἀνακτηθείσῃ ὑπ' αὐτῶν Σικελίᾳ, οἱ δὲ Νορμαννοὶ κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν, τὴν ὁποίαν ὑπήγαγον ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπκ. Τὸ γεγονός τοῦτο προεκάλεσε νέας ἐριδας μεταξὺ Ἀνατολικῆσ καὶ Δυτικῆσ Ἐκκλησίασ καὶ τὸ ὀριστικὸν σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου (1054).

Ἐπὶ τοῦ Μονομάχου ἡ Τουρκικὴ φυλὴ τῶν Πατζινάκων ἐπέδραμεν ἐκ Ρουμανίας καὶ ἐπεχείρησε φοβερὰς δρώσεις εἰς Βουλγαρίαν καὶ Μακεδονίαν. Καὶ ἐπολέμησε μὲν γενναίως κατ' αὐτῶν καὶ ἐπληρώθη ὁ στρατηγὸς Κατακαλῶν, ἀλλ' οἱ Πατζινάκοι ἠσύχασαν μόνον, ἀφοῦ ἔλαβον χρηματικὰς δωρεὰς παρὰ τοῦ Βυζαντίου. Πολλοὶ τούτων ἐγκατέστησαν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἠσπάσθησαν τὸν Χριστιανισμόν.

Καὶ οἱ Ρῶσοι ἐπῆλθον διὰ τελευταίαν φορὰν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεωσ, ἀλλ' ὑπέστησαν πανωλεθρίαν διὰ τοῦ στρατηγοῦ Κατακαλῶν. Ἐπὶ τοῦ Μονομάχου καὶ οἱ Σελτζουκοὶ Τούρκοι ὑπὸ τὸν Σουλτᾶνον Τογρούλ ἤρριξαν τὰς ἐπιθέσεις των κατὰ τοῦ κράτοσ ἐν Ἀρμενίᾳ.

Μετὰ τὴν Θεοδώραν, τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Βουλγαροκτόνου (1056),

ἐδασίλευσαν μέχρι τοῦ 1081 κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν οἱ ἐξῆς: Μιχαὴλ Σ' ὁ Στρατιωτικὸς (1056—1057), Ἰσαάκιος Α' Κομνηνός (1057—1059), Κωνσταντῖνος Γ' ὁ Δούκας (1059—1067), Ῥωμανὸς Δ' ὁ Διογένης (1067—1071), Μιχαὴλ Ζ' ὁ Δούκας (1071—1078) καὶ Νικηφόρος Γ' ὁ Βοτανειάτης (1078—1081). Τῶν βασιλείων τούτων ὀλίγοι πράγματι ἦσαν ἄξιοι τοῦ θρόνου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Σ' Στρατιωτικοῦ προστάθη αὐτοκράτωρ ὁ στρατηγὸς Κατακαλῶν, ὅστις ὅμως μετριοφρόνως ἀπεποιήθη καὶ προέτεινεν αὐτὸς τὸν ἐξ εὐκλεοῦς γένους καταγόμενον Ἰσαάκιον Α' Κομνηνόν. Ὁ Ἰσαάκιος μετὰ μεγάλης συνέσεως ἐμερίμνησε περὶ τοῦ δημοσίου πλοῦτου, τὸν ὅποιον ὁ Μονομάχος ἀφειδῶς ἐδαπάνα εἰς οἰκοδομὴν ναῶν καὶ ἄλλων ἰδρυμάτων, καθ' ὃν χρόνον τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην μεγάλων στρατιωτικῶν δυνάμεων. Δυστυχῶς δύο μόνον ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναβάσεώς του εἰς τὸν θρόνον προσεβλήθη ὑπὸ νόσου καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου ἀφήσας διάδοχόν του τὸν φίλον του Κωνσταντῖνον Γ' Δούκαν (1059—1067). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντῖνου Δούκα ἡ εὐφυῆς καὶ σοφὴ σύζυγός του Εὐδοκία ἡ Μακρεμβολίτισσα ἐνυμφεύθη τὸν νεαρόν ἐκ Καππαδοκίας στρατηγὸν Ῥωμανὸν Δ' τὸν Διογένη (1067—1071), ὅστις ἀνεδείχθη ἐκ τῶν γενναιοτάτων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους.

Μετὰ τῶν ὀλίγων στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους καὶ κυρίως μετὰ τῶν μισθοφόρων ξένων ἔκαμε δύο νικηφόρους ἐκστρατείας κατὰ τῶν Σελδτσουκιδῶν ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Εὐφράτην. Κατὰ τὴν τρίτην ἐκστρατείαν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ συνεκρότησε τὴν φοβερὰν μάχην ἐν Μεντζικέρτ (1071) οὐ μακρὰν τῆς λίμνης Βᾶν πρὸς τὸν περίφημον Σουλτᾶνον τῶν Σελδτσουκιδῶν Ἀλπ-Ἀρσλάν. Ὁ Ῥωμανὸς Δ' ἐπολέμησεν ἡρωϊκῶς, ἀλλ' ἡ ἐλαττωματικὴ κατάστασις τοῦ στρατοῦ του ἐγένετο αἰτία μεγάλης ἥττης, καθ' ἣν ὁ Ῥωμανὸς ἐτραυματίσθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ γενναῖος καὶ μεγαλόφρων Ἀλπ-Ἀρσλάν θαυμάσας τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ Ῥωμανοῦ ἠλευθέρωσε

και πολλαχῶς ἐτίμησεν αὐτόν. Ἄλλ' ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ἀνάνδρως ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῆς πολιτικῆς μερίδος, τῆς ὁποίας ἠγεῖτο ὁ σοφὸς Μιχαὴλ Ψελλός, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Ζ', υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα. Ὁ Ῥωμανὸς ἀπέθανε ταχέως ἐκ νόσου τῶν ὀφθαλμῶν, προελθούσης ἐκ τῆς τυφλώσεως.

Ὁ Μιχαὴλ Δούκας ὑπῆρξεν ὅλως ἀνάξιος διάδοχος τοῦ Ῥωμανοῦ. Οὗτος δ' ἐπεκλήθη Παρρακινάκιος, διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐπωλεῖτο ὁ μῦθος τοῦ σίτου παρὰ ἐν πινάκιον, ἦτοι ἠλαττωμένος κατὰ ἐν τέταρτον. Σπανίως ὑπῆρξε τόσοσ ἀσθενὴς Βυζαντιακὴ κυβέρνησις, ὡς ἡ τοῦ Μιχαήλ· ἐνῶ οὗτος ἀνεγίνωσκε μετὰ τοῦ Ψελλοῦ χειρόγραφα καὶ ἐποίει στίχους, οἱ Σελδτσουκίδαι κατελάμβανον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ προεχώρουσιν μέχρι Νικαίας. Αἱ δ' ἐθνικαὶ συμφοραὶ προεκάλεσαν ἐπαναστάσεις τῶν ὀνομαστοτάτων στρατηγῶν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Μιχαὴλ νὰ καταθέσῃ τὸ στέμμα καὶ μεταβῆ εἰς μοναστήριον. Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη ὁ Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης (1078—1081), τοῦτον δὲ ταχέως ἐξεθρόνισεν ὁ στρατηγὸς Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ἀνεψιὸς τοῦ Ἰσακίου Α' Κομνηνοῦ (1081). Ὁ Ἀλέξιος Α' ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς ἐνδόξου δυναστείας τῶν Κομνηνῶν, οὔτινες ἐκυβέρνησαν τὸ κράτος ἐπὶ ἑνὰ αἰῶνα καὶ παρέσχον εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ τὴν τελευταίαν λάμπιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΩΝ ΑΡΑΒΩΝ

1. Οὐμμειάδαι ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ἀββασίδαι ἐν Ἀνατολῇ.

Ἐπομεν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος τὴν δυναστείαν τῶν Οὐμμεικῶν διεδέχθη ἐν Ἀνα-

τολή ή τῶν Ἀββασιδῶν, ὁ δὲ περιωθηεῖς Οὐμμεϊάδης Ἀβδουρραχμάν ἐγένετο Χαλίφης ἐν Ἰσπανίᾳ.

Οἱ Οὐμμεϊάδαι ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκαλλιέργησαν τὰ γράμματα μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας, προήγαγον δὲ καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν τέχνην, κυρίως τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κτίσαντες ὀνομαστὰ κτίρια καὶ τζαμιά. Ὀνομαστὴ δ' ἦτο ἡ κατεργασία τῶν δερμάτων παρὰ τοῖς Ἄραβιν (ἡ γαλλικὴ λέξις Cordonnier προῆλθεν ἐκ τῆς Κορδύβης). Ὁ περιφημότεος ὄλων τῶν Οὐμμεϊαδῶν εἶναι Χακίμ ὁ Β' κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα (961—976), ὅστις ἐδαπάνησε τεράστια ποσὰ ὑπὲρ τῶν γογγυμάτων καὶ ἱδρυσεν ἐν Κορδύβῃ, τῇ πρωτεύουσῃ τῶν Ἀράβων, μοναδικὴν ἐν τῷ κόσμῳ βιβλιοθήκην μετὰ ἐξακοσίων χιλιάδων τόμων βιβλίων, συλλεγέντων ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος τὸ κράτος τῶν Οὐμμεϊαδῶν ἐν Ἰσπανίᾳ ἤρχισε νὰ περιπλέκηται εἰς πολέμους πρὸς τὰ χριστιανικὰ κράτη, τὰ ἱδρυθέντα ἐν τῇ βορείῳ Ἰσπανίᾳ, τῆς Ἀραγωνίας, Καστιλίας, Ναβάρρας. Βαθμηδὸν ἀπωθοῦντο καὶ περιωρίζοντο οἱ Ἄραβες πρὸς νότον, ἕως οὗ τῷ 1492 ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς Χριστιανικῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσabelleας κατελύθησαν τὰ λείψανα τῶν Ἀράβων, κυριευθεῖσης τῆς τελευταίας πρωτεύουσας αὐτῶν Γρενάδας· οἱ Μωαμεθανοὶ ἐξεδιώχθησαν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ σπασθῶσι τὸν Χριστιανισμόν.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ οἱ Ἀββασίδαι κατέστησαν πρωτεύουσιν τοῦ κράτους τὸ Βαγδάτιον ἀντὶ τῆς Δαμασκοῦ, ἠύρυναν αὐτὸ καὶ ἐκκλώπισαν μέγας. Ὀνομαστότατος τῶν Χαλιφῶν τοῦ Βαγδατίου εἶναι ὁ Ἀρῦν ἐλ-Ρασιδ ἢ Ἀρῦν ὁ Δίκκιος, διότι ὑπῆρξεν ὀνομαστός διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ ὡς στρατηγὸς διέπερσε, διότι ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς στρατοὺς τοῦ Βυζαντίου καὶ κατέστησε τὴν Εἰρήνην καὶ ἔπειτα τὸν Νικηφόρον Α' φόρου ὑποτελεῖς. Τὴν μεγάλην ἀξίαν τοῦ Ἀρῦν ἐλ-Ρασιδ δεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὑμνήθη ὡς ἥρωας ἐν τοῖς ἀρχαίοις μύθοις τῆς Χαλιμᾶς, ἡ δὲ ἐποχὴ του ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Μαμούν, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀρῦν, ἔφθασεν ἡ

καλλιέργεια τῶν γραμμάτων μεταξύ τῶν Ἀράβων εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν· σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκαι ἰδρύθησαν, οἱ δὲ λόγιοι ἠμείβοντο γενναίως καὶ ἐτιμῶντο. Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Μωμούν ἐν τινι συνθήκῃ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον προέτεινε ὡς ὄρον εἰρήνης τὴν παράδοσιν ἑκατοντάδων τινῶν χειρογράφων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Τὸν Μωμούν διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς του Μοτασσέμ, ὁ τελευταῖος μέγας Χαλίφης τῶν Ἀβασσιδῶν, ὅστις ἐπολέμισε πρὸς τὸν Θεόφιλον. Μετὰ τὸν Μοτασσέμ ἀρχίζει ἡ δυναστεία τῶν Ἀββασιδῶν καὶ παρκαμίζει. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν κατέστησαν ἀνεξάρτητοι καὶ τὸ περίφημον κράτος τῶν Ἀββασιδῶν κατετμήθη εἰς διάφορα κρατίδια. Τότε ἴδρυσαν καὶ οἱ Φατιμίδαι, οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι κατήγοντο ἐκ τῆς Φατιμές, τῆς κόρης τοῦ Μωάμεθ, ἀνεξάρτητον ἀραβικὸν κράτος ἐν Αἰγύπτῳ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κάιρον.

Ἐκ τῆς παρκαμῆς τῶν Ἀράβων ὠφελούμενοι οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀνέκτησαν πλείστας χώρας ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐπλησίαζον καὶ ἐπεκτείνωσι τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἰς τὰ ἐπὶ Ἡρακλείου πρὸ τοῦ Ἰσλάμ ὅρια. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα μετεβλήθησαν ῥιζικῶς τὰ πράγματα τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, διότι ἐγένοντο ἡγεμόνες αὐτοῦ ἄλλοι λαοὶ ἀντὶ τῶν παρκαμασάντων Ἀράβων. Οἱ μὲν Πέρσαι ἐξύψωσαν τὸν Μωαμεθανισμόν παρασχόντες εἰς αὐτὸν ἔνδοξον ἐπικήν καὶ λυρικὴν ποίησιν, οἱ δὲ Σελδτσουκοὶ Τοῦρκοι ἀνέλαβον μετὰ νεανικῆς ὀρμῆς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

2. Οἱ Τοῦρκοι διάδοχοι τῶν Ἀράβων.

Οἱ Τουρκοὶ ἢ Τουρκανικοὶ λαοὶ διακροῦνται εἰς λευκοὺς καὶ κίτρινους ἢ Μογγόλους. Λευκοὶ Τοῦρκοι ἐν Εὐρώπῃ ἦσαν οἱ Φίννοι ἢ Φινλανδοί, οἱ Βούλγαροι, οἱ Χάζαροι, οἱ Μαγυάροι ἢ Οὐγγροι, οἱ Πατσινάκοι καὶ οἱ Κομάνοι, οἵτινες ὅλοι ἐγένοντο Χριστιανοί. Οἱ ἐν Ἀσίᾳ λευκοὶ Τοῦρκοι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κτισματολάτραι, βαθμηδὸν δ' ἐκ τῆς Περσίας ἔλαβον τὸν Μωαμεθανισμόν. Μία τοιαύτη ἐξισλαμισθεῖσα ἰσχυρὰ Τουρκοικὴ φυλὴ

εἶνε καὶ ἡ τῶν Σελδτσούκων Τούρκων, κληθέντων ἐκ τοῦ γενάρχου αὐτῶν Σελδτσούκ. Ἰδρυσαν δ' οἱ Σελδτσουκίδαι τὸ πρῶτον κράτος αὐτῶν ἐν Περσίᾳ, ἀφοῦ κατέλυσαν τὰς ἐκεῖ Μωαμεθανικὰς δυναστείας. Ὁ Σουλτᾶνος τῶν Σελδτσουκιδῶν ἐν Περσίᾳ Τουγρούλ κατώρθωσε νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους τῶν Ἀράβων ὡς ἐπίτροπος τοῦ Χαλίφου, κρατήσαντος δι' ἐκυτόν τὴν πνευματικὴν μόνον ἀρχήν. Οὕτως οἱ Σελδτσούκοι Τούρκοι ἐγένοντο εἰρηνικῶς διάδοχοι τῶν Ἀράβων. Τοῦ Τουγρούλ διάδοχος εἶναι ὁ περίφημος Ἄλπ-Ἀρσλάν (1063—1075), ὅστις ἐπολέμησε κατὰ τοῦ Ἑλληνοσ αυτοκράτορος Ῥωμανοῦ Δ' τοῦ Διαγένους καὶ ἐξέτεινε τὰς Σελδτσουκικὰς κτήσεις εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Συρίαν. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν τὸ Σελδτσουκικὸν κράτος ἔλαβε τεραστίαν ἔκτασιν, διηρέθη δ' ἔπειτα εἰς διάφορα κράτη, τῶν ὁποίων δύο εἶναι τὰ σπουδαιότατα, τὸ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὸ ἐν Περσίᾳ. Τούτων τὸ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατέσσησε πρωτεύουσάν του τὴν Νίκαιαν (1080), ὅτε δ' αὕτη κατὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν κατελήφθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, τὸ Ἰκόνιον.

Τὸ δ' ἐν Περσίᾳ Σελδτσουκικὸν κράτος κατελύθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Χοβαρεσμιῶν, προελθόντων ἐκ τῆς σημερινῆς Χίβας. Ἀλλὰ καὶ τὸ Χοβαρεσμιτικὸν κράτος κατελύθη ταχέως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου-τρίτου αἰῶνος ὑπὸ νέου φοβεροῦ ἐχθροῦ, τῶν Μογγόλων, οἵτινες ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ζιγγίς-Χάν κατέλαβον τὴν βόρειον Κίναν καὶ τὰς χώρας τῆς Μέσης Ἀσίας. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Ζιγγίς-Χάν προσχώρησαν οἱ Μογγόλοι καὶ εἰς Εὐρώπην καὶ κατέλαβον τὰς Ῥωσικὰς χώρας. Οἱ Μογγόλοι ἐπήνεγκον πανταχοῦ φοβερὰς καταστροφάς, τὸ δὲ ὄνομά των κατέστη τρομερὸν, ὡς ἄλλοτε τὸ τῶν Οὐνῶν. Κυρίως ἐβλάβησαν τὰ Μωαμεθανικὰ κράτη, ἅτινα ἦλθον εἰς ἄμεσον σύγκρουσιν πρὸς αὐτούς· τινὰ τούτων κατελύθησαν ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν Μογγόλων, κατελύθη δὲ καὶ ἡ πνευματικὴ ἀρχὴ τοῦ χαλίφου τοῦ Βαγδατίου. Πρὸς καιρὸν ἐφάνη ὅτι θὰ κατεστρέφετο ὁ Μωαμεθανισμὸς, ὅτε αἰφνης ἔλαβε νέαν δύναμιν διὰ

τῆς Ὀθωμανικῆς Τουρκικῆς φυλῆς, ἣτις ἀποτελεῖ μέχρι σήμερον τὸ κέντρον τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΤΑ ΕΝ ΤΗ ΔΥΣΕΙ

1. *Ἡ μετὰ τὴν μετανάστευσιν τῶν λαῶν ἐπελθοῦσα ἐν Εὐρώπῃ μεταβολή. Τὰ ἐν αὐτῇ ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος παραχθέντα κράτη.*

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Οὔνοι πρῶτοι ἔδωκαν τὴν ὄθησιν εἰς τὰ διάφορα Σλαβικὰ καὶ Γερμανικὰ ἔθνη, ἅτινα μεταναστεύσαντα πρὸς νότον μετέβαλον ῥιζικῶς τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Μεγάλην δύναμιν κατακτητικὴν ἔδειξαν κυρίως οἱ Γερμανοί. Οὗτοι κατέλυσαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἴδρυσαν διάφορα κράτη, ὧν κυριώτατα τὰ ἐξῆς: τὸ τῶν Φράγκων καὶ Βουργουνδίων ἐν Γαλατίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ, τῶν Βανδήλων ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἔπειτα ἐν Ἀφρικῇ, τῶν Ἀγγλων ἐν Βρεττανίᾳ καὶ τῶν Ὀστρογόθων ἐν Ἰταλίᾳ. Οἱ Φράγκοι κατέλυσαν τὰ κράτη τῶν Βουργουνδίων καὶ Βησιγόθων ἐν Γαλατίᾳ. Ἐν Ἰταλίᾳ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχὴν, ἣτις ὑπέταξε τὸ κράτος τῶν Ὀστρογόθων, διεδέχθησαν οἱ Λογγοβάρδοι (568), τῶν ὁποίων τὸ κράτος κατεστράφη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν Δακίᾳ, τῇ σημερινῇ Ρουμανίᾳ, ἰδρύθη Γερμανικὸν κράτος, τὸ τῶν Γηπκίδων, καταστραφέν κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπὸ τῶν Ἀβάρων. Εἰς τὸ Βυζαντιακὸν κράτος δὲν ἐγκατέστησαν Γερμανικοὶ λαοὶ πλὴν τῶν ἐπὶ Θεοδοσίου Α' Γόθων, διότι ἡ Βυζαντιακὴ διπλωματία κατάρθωνε νὰ στρέφῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν Δύσιν.

Τὰ δὲ Γερμανικὰ κράτη, τὰ ἰδρυθέντα ἐν Λατινικαῖς χώραις πρὸς νότον τοῦ Ῥήνου καὶ τῶν Ἀλπεων, ἐξελατινίσθησαν ἐνωρὶς ἀποβαλόντα τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ τὸν ἴδιον στοιχειώδη πολιτισμόν. Ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐμορφώθησαν αἱ νεολατινικαὶ λε-

γόμεναι γλώσσαι, ἡ Ἰταλική, ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰσπανικὴ, θυγατέρες ὄναι τῆς Λατινικῆς. Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς συνετέλεσεν εἰς τὸν ταχύτερον ἐκρωμανισμὸν ἢ ἐκλατινισμὸν τῶν Γερμανικῶν ἐθνῶν, διότι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ παιδείᾳ τοῦ μεσαίωνα ἐγένετο χρῆσις μόνον τῆς Λατινικῆς. Ἐν Βρεττανίᾳ ὅμως ὑπερίσχυσεν ἡ Γερμανικὴ γλῶσσα τῶν Ἀγγλοσαξόνων, διότι οὗτοι σχεδὸν ἐξωλόθρευσαν τὸν Κελτικὸν ἢ Γαλατικὸν λαὸν τῶν Βρεττανῶν, ὅστις ἤρχισε νὰ ἐκλατινίζεταί ἐπὶ τῆς Ῥωμικῆς κατακτήσεως. Οἱ δὲ Γερμανικοὶ λαοὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ῥήνου μέχρι τῆς Βαλτικῆς, δηλαδὴ οἱ Ἀλαμαννοὶ ἢ Σουῆβοι, οἱ Θυρίγγιοι, πρὸ πάντων δὲ οἱ Βαυαροὶ καὶ Σάξονες, διετέλεσαν βάρβαροι μέχρι τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ὅτε προσήλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Φραγκικοῦ κυρίως κράτους, τοῦ ἐκταθέντος ἐκατέρωθεν τοῦ Ῥήνου. Τὰ δὲ βορειότατα Γερμανικὰ φύλα τῶν Δανῶν, Σουηδῶν καὶ Νορβηγῶν εἰσήχθησαν ἔτι βορρύτερον κατὰ τὸν ἕνατον αἰῶνα εἰς τὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν. Ἐν γένει δ' ἡ ἡμέρωσις καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ αὐτῶν. Τοῦτον προήγαγον κυρίως τὸ Φραγκικὸν κράτος καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Οἱ δὲ εἰσβαλόντες καὶ ἐγκαταστάντες εἰς τὴν Ῥουμκίαν Γερμανικοὶ, τουρκοὶ, ἐν μέρει δὲ καὶ σλαυικοὶ λαοὶ ἐξελατινίσθησαν κατὰ τὴν γλῶσσαν, διότι προσέλαβον τὴν Ῥουμκικὴν, θυγατέρα τῆς λατινικῆς, τῆς εἰσαχθείσης εἰς Ῥουμανίαν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Γραϊκνοῦ διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀποικιῶν. Τόση ἦτο ἡ δύναμις τοῦ Λατινικοῦ πολιτισμοῦ ἀπέναντι τῶν τελείως ἀπολιτίστων βαρβάρων.

Οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ῥήνου δὲν ὑπέστησαν ἰσχυρὰν Λατινικὴν ἐπίδρασιν καὶ διὰ τοῦτο ὄχι μόνον διετήρησαν τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐξεγερομάνισαν βαθμηδὸν καὶ μέγα μέρος τῶν εἰσβαλόντων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν Σλαύων. Ἐνικῶντο δὲ καὶ ὑπετάσσοντο ὑπὸ τῶν Γερμανῶν εὐκόλως οἱ Σλαῦοι οὗτοι, διότι ἔχοντες ἀτελῆ καὶ πολὺ ἐλαφρὸν ὄπλισμὸν δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὸ ἱππικὸν ἐκείνων. Τόσον εὐκόλως μάλιστα ἠχμαλωτίζοντο ὑπὸ τῶν Γερμα-

νων οί Σλαῦοι, ὥστε ἡ λέξις Σλαῦος καὶ Σκλάβος (slave esclave) κατήνητησαν ἰσοδύναμοι.

2. Φραγκικὸν κράτος.

Χλωδοβίκος (481—511).

Ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ Γερμανικὰ κράτη πρὸς νότον τοῦ Ῥήνου παρήκμαζον, ἴδρυσαν οἱ Φράγκοι, Γερμανικὸς ἐπίσης λαός, σπουδαῖον κράτος ἐν τῇ Παρραρηνεῖῳ Γαλατία. Πρῶτος ὀνομαστός ἡγεμὼν αὐτῶν εἶνε ὁ Χλωδοβίκος (481—511) ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μερουγιδῶν. Οὗτος καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν μόλις δεκαεξαετῆς κατέλυσε ταχέως τὰ λείψανα τοῦ Ῥωμαικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Σιάγριον ἐν Γαλατία καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς Γερμανικῆς φυλῆς τῶν Ἀλαμάνων, οἵτινες ᾤκουν τότε εἰς τὴν σημερινὴν Ἀλσατίαν. Ἐπειδὴ δ' ἐκινδύνευε νὰ ἠττηθῆ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀλαμάνους μάχῃ, ὑπεσχέθη προτροπόμενος ὑπὸ τῆς γυναικὸς του ὅτι θὰ γίνῃ Χριστιανός, ἂν ἐνίκη τὸν ἐχθρόν. Οἱ Ἀλαμάνοι ἐνίκηθησαν καὶ τότε ὁ Χλωδοβίκος ἐβαπτίσθη μετὰ 3000 Φράγκων εὐγενῶν ἐν Ῥήμοις (Reims) τῆς Γαλατίας. Τὸ παράδειγμα του συνετέλεσεν εἰς τὴν ταχεῖαν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Κατόπιν δ' ἐπετέθη κατὰ τῶν Βησιγόθων ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλατίᾳ καὶ νικήσας αὐτοὺς κατέλαβε τὴν μέχρι Πυρηνικῶν χώραν. Ἐπίσης κατέλυσε καὶ τὰ λοιπὰ μικρὰ φραγκικὰ κράτη καὶ καὶ ἐδημιούργησεν οὕτω μέγα Φραγκικὸν κράτος. Προσπνέχθη δ' ὁ κατακτητὴς Χλωδοβίκος πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῶν καταλυθέντων κρατῶν βαρβάρως φρονεύσας αὐτοὺς ὡμῶς καὶ δολίως, ἐπὶ καὶ τοὺς συγγενεῖς του. Τῷ 511 ἀπέθανε ἐν Παρισίοις, τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Γαλατίας. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Χλωδοβίκου ἐδόθη εἰς τὴν Γαλατίαν τὸ ὄνομα Francia, ἧτοι χώρα τῶν Φράγκων. Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ ἡ ἐπαρχία τῆς σημερινῆς Βαυαρίας Φραγκονία ἐκ τῶν Φράγκων ἔχει τὸ ὄνομα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χλωδοβίκου τὸ κράτος διηρέθη εἰς τέσσαρα τμήματα ὑπὸ τοὺς τέσσαρας υἱοὺς τοῦ Χλωδοβίκου. Ἐμφύλιοι σπαρραγμοὶ ἐξήντησαν τὰ βασίλεια ταῦτα καὶ κατέστησαν ὄλως ἄσημα. Καὶ ἐσηματίσθη μὲν πάλιν βραδύτερον ἐν Φραγκικῶν

κράτος, ἀλλ'οἱ βασιλεῖς τούτου ἦσαν ἀνάξιοι λόγου ζῶντες καὶ βασιλεύοντες νωθρῶς. Διὰ τοῦτο ἐπ' αὐτῶν ἔλαβον μεγάλην ἰσχύον οἱ ἀυλάρχαι (majores domus), οἵτινες ἐκυβέρνησαν τὸ κράτος μόνον σχεδόν, ἕως οὗ βραδύτερον ἐξεδιώξαν τὴν δυναστείαν τῶν Μερουϊγιδῶν καὶ κατέλαβον καὶ τὸν θρόνον.

3. Κάρολος Μαρτέλλος

Πιπῖνος ὁ Μικρός.

Ὁ πρῶτος πανίσχυρος ἀυλάρχης ἦτο Πιπῖνος ὁ ἐκ τοῦ Ἐριστάλ, ὅστις ἔλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν *dux et princeps Francorum*. Τούτου ὁ υἱὸς Κάρολος ὑπῆρξεν ἕξοχος πολεμιστῆς· νικήσας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους Ἀλαμαννοὺς ἐπωνομάσθη διὰ τὴν ἄκκμπτον ἰσχύον του Μαρτέλλος (*martello, marteau*, σφυρα). Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος ἔσωσε καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης νικήσας ἐν μεγάλῃ μάχῃ (732) μεταξὺ Τουρωνικοῦ (Tours) καὶ Πικταυίας (Poitiers) διὰ πυκνοῦ πεζικοῦ στρατοῦ τὸ ἵππικὸν τῶν ἐξ Ἰσπανίας εἰσβαλόντων Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Ἰσπανίαν. Ὅλιγα ἔτη πρότερον (717—8) εἶχον ἀποκρουσθῆ οἱ Ἀραβες καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.

Τὸν Κάρολον Μαρτέλλον διεδέχθη ὡς ἀυλάρχης ἔτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πιπῖνος ὁ Μικρός. Οὗτος συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Πάπα ἐξέβαλε τὸν τελευταῖον Μερουϊγιδῆν τοῦ θρόνου καὶ ἀνηγορεύθη αὐτὸς βασιλεὺς (751). Ἴνα δὲ περιάψῃ μείζον ἠθικὸν κῦρος εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν ὁ Πιπῖνος, ἐζήτησε τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ Πάπα, ὅστις ἐλθὼν εἰς Γαλατίαν ἔχρισεν ὁ ἴδιος αὐτὸν βασιλέα. Εὐγνώμωνῶν ὁ Πιπῖνος ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ πιέζοντος τὴν παπικὴν ἀρχὴν βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Πάπαν τὴν ἐξαρχίαν τῆς Ραβέννης. Οὕτως ηὐξήθη μὲν τὸ ἠθικὸν κῦρος τοῦ Πάπα ὑπὲρ τοὺς βασιλεῖς, ἰδρῆθη δὲ καὶ ἐστερεώθη ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ αὐτοῦ.

Ὁ Πιπῖνος ἀπέθανε τῷ 768.

4. Κάρολος ὁ Μέγας (768—814).

Τὸν Πιπῖνον διεδέχθη ὁ υἱὸς του Κάρολος, ὁ ἐπικληθεὶς ὕστερον Μέγας. Ὁ Κάρολος ἦτο μεγαλοφυής, ἀκάμπτου ἰσχύος καὶ θελήσεως καὶ μέγας τὸ σῶμα ἀνὴρ. Ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εὐφρεθὲς σκελετὸς του ἔχει μῆκος 1.92 μ. Ὁ Κάρολος ἀπέβη ὁ μέγιστος τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων ἀπὸ τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους μέχρι τοῦ 800 μετὰ Χριστὸν καὶ ἔλαβε δικαίως τὴν ἐπωνυμίαν Μέγας διὰ τὰ μεγάλα πολεμικὰ καὶ εἰρηνικὰ ἔργα του.

Ὁ Κάρολος ἤρχισε τοὺς πολέμους αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Σαξόνων, αἵτινες κατόικουν τότε ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τῆς Βαλτικῆς καὶ υπερήσπιζον τὸ πάτριον ἔδαφος μετὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ πείσματος. Ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη ἠναγκάζετο νὰ πολεμῇ κατὰ διαλείμματα πρὸς τοὺς Σάξονας, αἵτινες, κυρίως εἰπεῖν, δὲν ἐπολέμουν ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸ ἵππικὸν τοῦ Καρόλου, ἀλλ' ἐγκαταλείποντες τὴν χώραν καὶ φεύγοντες εἰς δυσπρόσιτα μέρη ἐξήντλουν τὰς δυνάμεις του διὰ μικροσυμπλοκῶν. Περιφνημος εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σαξόνων Βιτίκινδος, ὅστις ὠργάνωσε τὰς ἐπανειλημμένας ἐπαναστάσεις αὐτῶν. Ἐπὶ τέλος ὁ Κάρολος, ἵνα καταπτοῖσῃ τοὺς Σάξονας, ἔσφαξε τοὺς συνωμότες μιᾶς ἐπαναστάσεως, περὶ τοὺς 4500, ἐξώκισε πλῆθος αὐτῶν καὶ παρέλαθεν ὡς ὀμήρους νέους, τοὺς ὁποίους ἐνέκλεισεν εἰς μοναστήριον ἵνα τοὺς χρησιμοποιήσῃ ἔπειτα εἰς τὸν χριστιανισμόν τῆς χώρας. Ἀφοῦ δὲ τέλος μετὰ μεγάλου κόπου ὑπέταξε τὸν λαόν, ἐπέβαλε τὸν χριστιανισμόν διὰ τῆς βίας πρὸς ἐξημέρωσιν τῶν Σαξόνων καὶ ἵδρυσεν ἐν τῇ χώρᾳ ἐπισκοπὰς καὶ μοναστήρια. Καὶ αὐτὸς ὁ Βιτίκινδος ἐβαπτίσθη ἐπὶ τέλος.

Ὁ Κάρολος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πάπα κατὰ τῶν Λογγοβάρδων εἰσέβαλεν εἰς τὴν Παιύαν, τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, καὶ εὐκόλως κατέλυσε τὸ Λογγοβαρδικὸν κράτος. Ἐπειτα ἐστέφθη ἐν Μεδιολάνῳ μετὰ τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν Λογγοβάρδων καὶ ὠνομάσθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων καὶ τῶν Λογγοβάρδων (774).

Καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν εἰσέβαλεν ὁ Κάρολος ἐπανειλημμέ-

ως καὶ νικήσας τοὺς Ἄραβας κατέλαβε τὴν Βαυαρικὴν καὶ ἔλην τὴν μεταξὺ Πυρηναίων καὶ Ἑβρου χώραν, ἣν ὠνόμασε Ἴσπανικὴν Μαρκεωνίαν. Ἐν μιᾷ τῶν ἐστρατειῶν τούτων ἀπέκοψαν οἱ Βάσκοι, λαὸς τῶν Πυρηναίων, τὴν ὀπισθοφυλακὴν τοῦ Καρόλου καὶ ἐφόνευσαν τὸν γενναῖον Ῥολάνδον, τὸν ὅποιον ἐξύμνησαν οἱ ποιηταὶ ὡς ἄλλον Ἀχιλλέα (Chansons de Roland).

Ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Δανούς, τοὺς Σλάβους πρὸς ἀνατολὰς τῶν Σαξόνων καὶ τοὺς Βυζαντούς. Κατὰ δὲ τῶν Ἀβάρων, τῶν κοινοῦντων ἐν τῇ σημερινῇ Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ, ἐξεστράτευσεν δεκάκις καὶ συνεχῶνευσε τὸ κράτος αὐτῶν μετὰ τοῦ Φραγκικοῦ ἕκτοτε ἐξηλείφθη τὸ ὄνομα τῶν Ἀβάρων ἐκ τῆς ἱστορίας. Τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ἐπλησίασε κατὰ τὴν ἑκτασιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον δυτικὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἐπειδὴ ἡ προσωνομία Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ ἤσκει πολλὴν γοητείαν παρὰ τῷ λαῷ, ὁ Κάρολος ἐπέδιωξε νὰ λάβῃ αὐτήν. Κατὰ τὸ ἔτος 800 ἐλθὼν εἰς Ῥώμην ἐστέφθη τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων ὑπὸ τοῦ Πάπα *imperator Romanorum*. Ὀλίγη ἔτη βραδύτερον ἀνεγνωρίσθη ἡ προσωνομία αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Μιχαὴλ Α' τοῦ Παγαβέ.

Ὁ Κάρολος ἠγάπα θερμῶς τὰ γράμματα καὶ διὰ τοῦτο ἵδρυσε διάφορα σχολεῖα μοναστηριακὰ καὶ προσεκάλεσε πλησίον του τοὺς τότε περιφημοτέρους σοφοὺς τῆς Δυτικῆς Ἑυρώπης. Ὁ ἴδιος δὲν ἀπηξίου νὰ συλλέγῃ καὶ Γερμανικὰ ποιήματα τοῦ λαοῦ.

Ὁ Κάρολος διήρσε τὸ ἀπέραντον κράτος του εἰς ἐπαρχίας, τῶν ὁποίων σπουδαιότεραι ἦσαν αἱ παρὰ τὰ σύνορα (ὀριοκομιτεῖαι, μαρκεωνίαι). Τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἐξήλεγε καθ' ἕκαστον ἔτος δι' ἐκτάκτων ἀπεσταλμένων.

Ὁ Κάρολος ἀπέθανεν ἐν τῇ συνήθει πρωτεύουσῃ του, τῷ παρὰ τὸν Ῥῆνον Ἀγκυσιγράνω (γερμ. Aachen, γαλλ. Aix la Chapelle) καὶ ἐτάφη ἐν ἐκκλησίᾳ κτισθείσῃ ὑπ' αὐτοῦ.

5. Οἱ διαδοχοὶ τοῦ Καρόλου.

Διάδοχος τοῦ Καρόλου ὑπῆρξεν ὁ υἱὸς του Λουδοβίκος ὁ Εὐσεβὴς (814—840). Οὗτος ἦτο ἀσθενὴς βασιλεὺς καὶ δὲν ἠδύ-

νατο να κυβερνήσῃ τὸ ἀπέραντον, ἐκ διαφόρων ἐθνῶν συγκείμενον Φραγκικὸν κράτος. Ὅτε δὲ παρεχώρησε τμήματα τοῦ κράτους εἰς τοὺς τέσσαρας υἱοὺς του πρὸς διοικήσιν, προεκάλεσεν ἔριδας καὶ πόλεμον ἐναντίον του, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἡδικήθησαν. Ἐν μέσῳ τῶν ταρχῶν τούτων ἀπέθανεν ὁ Λουδοβίκος (840), τὸν δὲ αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἔλαβε τότε ὁ πρεσβύτερος υἱὸς του Λοθάρος. Ἄλλ' οἱ δύο ἐπιζῶντες ἀδελφοὶ τοῦ Λοθάρου ἐκήρυξαν πόλεμον κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ υπογράψῃ τὴν ἐν Βεροδούμφ συνθήκην (843), κατὰ τὴν ὁποίαν διηρέθη τὸ κράτος τοῦ Καρόλου ὡς ἐξῆς. Ἐκ τῶν τριῶν ἀδελφῶν ὁ μὲν Λουδοβίκος, ὁ ἐπικαλούμενος Γερμανικός, ἔλαβε τὴν Γερμανίαν, ὁ δὲ Κάρολος ὁ Φαλακρὸς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ Λοθάρος τὴν Ἰταλίαν μετὰ τῆς Ῥώμης καὶ τὴν Παρραρρήνιον χώραν, τὴν ἐπικληθεῖσαν ἐξ αὐτοῦ Λοθαρογγίαν (Lorraine).

Οὕτω κατετιμήθη τὸ κράτος Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ βαθμιαία διαμόρφωσις ἐν μὲν Γερμανίᾳ τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους μετὰ τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ἐν δὲ Γαλλίᾳ τοῦ Γαλλικοῦ μετὰ τὴν Γαλλικὴν. Ἡ Ἰταλία ἐμόρφωσε μὲν ἔκτοτε τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν μετὰ ἔνδοξον φιλολογίαν, ἀλλὰ πολιτικῶς μόνις κατὰ τὸν δέκατον ἔντατον αἰῶνα μετὰ Χριστὸν κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἐλεύθερον ἐνιαῖον κράτος.

6. Ὁ θρησκευτικὸς, κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς βίος ἐν τῇ Εὐρώπῃ.

Μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἐδημιουργήθη ἐν Εὐρώπῃ νέος βίος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς, τοῦ ὁποίου γνωρίσματα οὐσιώδη εἶναι ὁ φεουδαλισμὸς καὶ ὁ ἰπποτισμὸς. Ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ νέου βίου ἐπέδρασε πολὺ ἡ παπικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περὶ ταύτης λοιπόν, ὡς καὶ περὶ τοῦ φεουδαλισμοῦ καὶ ἰπποτισμοῦ, θὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα.

7. Παπικὴ Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, τῆς ὁποίας πρῶτος ἐπίσκοπος ἐλέγετο ὅτι ἦτο ὁ ἀπόστολος Πέτρος, εἶχεν ἕνεκα τούτου ἰδιαιτέραν

ἠθικὴν λάμπει ἐν τῇ Δύσει ἤδη ἀπὸ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος. Εἰς τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Πάππα συνετέλει καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ἄλλοτε κοσμοκράτειρα Ῥώμη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἡ δύναμις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνον δὲν ἠλκττώθη, ἀλλὰ τοῦναντίον ἠϋξήθη, διότι ἡ Ἐκκλησία αὕτη συνετέλεσεν εἰς τὴν ἕμεσον ἢ ἔμμεσον διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Δύσει. Ἐνωρίς δ' ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης προσέλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Πάππα, δηλαδὴ πατὴρ καὶ ἀνεγνωρίζετο ὑφ' ὅλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως ὡς ἀνώτατος θεοσευτικὸς ἀρχηγός.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης προσέλαβε καὶ πολιτικὴν δύναμιν, ἀφ' ὅτου ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Πιπίνος ὁ Μικρὸς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πάππα τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐξουσίαν τῆς Ῥαβέννης καὶ ἐν γένει ἐβουλήθησεν αὐτὸν εἰς τὴν δημηουργίαν πολιτικοῦ κράτους.

Βαθμηδὸν ὁ Πάππας ἤρχισε νῆανκμειγνύεται εἰς πλείστα πολιτικὰ ζητήματα τῶν κρατῶν καὶ νὰ ἀφορίζῃ καὶ καθαιρῇ καὶ βασιλεῖς. Οὕτω καθήρσε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον Δ' καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς Ἰταλίαν καὶ γονυπετῶς ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ Πάππα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων ἀφορισθεὶς κτεπετοῦθη καὶ παρεχώρησε τὸ βασίλειόν του εἰς τὸν Πάππα, παρὰ τοῦ ὁποίου ἔλαβεν αὐτὸ ὀπίσω ὡς φέουδον.

Τοιαύτην δύναμιν ἀπέκτησεν ἡ παπικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὸν ἐνδέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα, ἐνῶ ἤδη προηγουμένως ἡ διαφθορὰ πολλῶν παπῶν, ἡ πώλησις συγχωροχαρτίων καὶ ἄλλα σφάλματα κατέροψαν αὐτὴν ἠθικῶς ἀπέναντι τῆς αὐστηρᾶς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐπέμβασις τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας εἰς πολιτικὰ ζητήματα ἐν τῇ Δύσει δικαιολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐκεῖ ἐπεκράτει ἀμάθεια καὶ ἀπειρία μεταξὺ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἐν Ἀνατολῇ, ἔνθα ἐκαλλιεργοῦντο τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὑπῆρχε νομοθεσία ὀνομαστὴ καὶ πολιτικὴ ἐμπειρία μεγάλη, δὲν ἦτο δεκτὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἡ ἐπέμβασις τῆς Δυτικῆς

Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία ἀπέκρουσαν πάντοτε τὴν προσπάθειαν τοῦ Πάπα νάναμειγνύεται εἰς ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, αἱ δὲ τέσσαρες ἱστορικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐθεώρουν τὸν Πάπαν πρῶτον κατὰ σειράν τῶν πέντε πατριαρχῶν (primum inter pares), χωρὶς νάναγωνορίζωσιν ἄλλην ὑπεροχὴν αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ ἱστορικαὶ πατριόσεις καὶ ὁ ἐθνικὸς χαρακτῆρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἐπέτρεπον ἐπέμβασιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τὸνναντίον μάλιστα προσέκλουν διαφορὰς καὶ ἀντιθέσεις, αἵτινες ὠδήγησαν εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν Ἐκκλησιῶν. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν τῇ Δύσει ἔχομεν μοναρχίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι τῶν πολιαρχίμων κρατῶν, τὸνναντίον δ' ἐν Ἀνατολῇ μοναρχίαν τῆς Πολιτείας ἀπέναντι τῶν Ἐκκλησιῶν. Αὗται ἦσαν αὐτοαέφαλοι εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, οὐδέποτε δ' ἀντεστρατεύοντο εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα τοῦ κράτους.

Μεγάλην ἐπίδρασιν ἤσκει ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ τοὺς λαοὺς καὶ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῆς θεσμῶν, κυρίως τῆς αὐστηράς, σχεδὸν στρατιωτικῆς πειθαρχίας, τῶν μοναρχικῶν ταγματῶν. Ταῦτα εἶχον τότε εἰς χεῖράς των τὴν παιδείαν καὶ ἀνέτρεφον τοὺς λαοὺς εἰς τὴν τελείαν ὑποταχίαν εἰς τὰς ἀρχάς τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῶν λαῶν συνετέλει ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς «θείας ἐκεχειρίας», ἐφαρμοσθείσης κυρίως ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος. Κατ' αὐτὴν ἀπηγορεύετο μεταξὺ Χριστιανῶν πᾶσα σύγκρουσις ἐν αἷς ἡμέραις ἐτελείτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργία, ἤτοι ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς Τετάρτης μέχρι τῆς πρωῆς τῆς Δευτέρας. Οὕτω τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τοῦ ἔτους εἰρήνευον οἱ Χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ὡσάκις ἐφηρμόζετο ὁ θεσμὸς τῆς θείας ἐκεχειρίας.

8. Φεουδαλισμός.

Τὸ πρὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἀναφαινὲν φεουδαλικὸν σύστημα ἀνεπτύχθη κυρίως ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ Ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου διοικητικὰ ἐπαρ-

χιῶν ἐγίνοντο οἱ στρατιωτικοί, οἱ διαθέτοντες ἀριθμὸν στρατοῦ πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας ἢ τῶν συνόρων αὐτῆς, ὅτε ἐκαλοῦντο ὄριοκόμιτες καὶ εἶχον μείζονα ἐξουσίαν τῶν ἄλλων κομίτων. Τῶν διοικητῶν τούτων τὸ ἀξίωμα κατέστη βαθμηδὸν κληρονομικόν· ἡ διοικουμένη χώρα ἐλέγετο φεούδον ἢ τιμάριον, οἱ δὲ κληρονομικοὶ διοικηταὶ τιμαριῶχοι ἢ φεουδάρχαι. Οὗτοι ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τοὺς βασιλεῖς, ὧμνουσιν πίστιν εἰς αὐτοὺς καὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς· οἱ μεγάλοι τιμαριῶχοι παρεῖχον πολλάκις μέρος τῶν φεούδων εἰς μικροτέρους τιμαριούχους, οἵτινες τότε ἐγίνοντο ὑποτελεῖς εἰς τοὺς πρώτους. Οὕτως ἐμορφώθη σιερά εὐγενῶν διαφόρων βαθμῶν, τῶν ὁποίων κυριώτατοι ἦσαν τοῦ δουκός, κόμιτος, μαρκίωνος ἢ ὄριοκόμιτος καὶ βαρώνου· ὁ τελευταῖος οὗτος ἦτο ὁ ἄμεσος κύριος τοῦ γεωργοῦ, ὅστις ἔχανε τὴν ἐλευθερίαν του καὶ ἐγίνετο πολλαχοῦ δουλοπάροικος, διότι οἱ τιμαριῶχοι ἐκβέρων τοὺς γεωργοὺς κατὰ βούλησιν. Οὕτως ὁ φεουδαλισμὸς διήρπασε τοὺς κατόικους εἰς δούλους καὶ ἐλευθέρους. Τὰ φεούδα ἦσαν, ὡς εἶπομεν, κληρονομικά, ἀνδ' ἔμενον ποτε ἀδέσποτα ἐλλείψει κληρονόμων διενέμοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ βούλησιν.

9. Ἱπποτισμός.

Ὁ φεουδαλισμὸς συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἱπποτισμοῦ. Οἱ ἔφιπποι στρατιῶται, οἱ προσενεγκόντες ὑπηρεσίας εἰς τοὺς τιμαριούχους, ἐλάμβανον πολλάκις παρ' αὐτῶν μικρὰ τιμάρια εἰς ἀμοιβὴν καὶ εἰς καλύτεραν φύλαξιν καὶ ἐγίνοντο οὕτω καὶ αὐτοὶ τιμαριῶχοι. Οἱ ἱππῶται, ὡς ἐκαλοῦντο οἱ στρατιῶται οὗτοι, υἱοὶ πλουσίων συνήθως, ἡσχολοῦντο διηνεκῶς εἰς τὰ κυνήγια, τοὺς ἀγῶνας καὶ ἐλάμβανον προθυμότητα μέρος εἰς τὰς μάχας, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγοι ἐπληγόνοντο ἕνεκα τοῦ βάρους ὀπλισμοῦ των. Καθόλου δὲ συνήθιζον εἰς βίον ὑπερήφανον, ἀνδροπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον· ὑπερήσπιζον τοὺς ἀσθενεῖς ἐναντίον τῶν ἀθιαιρεσιῶν τῶν ἰσχυρῶν, ἐπέμενον σταθερῶς εἰς τὴν φιλίαν, ἐτήρουν ἀκριβῶς τὸν λόγον τῆς τιμῆς των καὶ ἡγάπων τὴν ποίησιν καὶ τὸ ἄσμα. Ἐν τισι σημείοις ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἱππῶτας οἱ Ἕλληνας ἀρματωλοὶ καὶ οἱ πρόσκοποι τῶν σημερινῶν χρόνων. Ἡ

τάξεις τῶν ἵπποτῶν ἀπετέλει τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς ἐποχῆς, κατέστη δὲ πολυθρύλητος καὶ ὑμνήθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν διὰ τὰς ἀρετάς της. Ἦκμασε δ' ὁ ἵπποτισμὸς ἀπὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἀφ' οὗτου δηλ. αἱ μάχαι ἐγίνοντο κυρίως διὰ τοῦ ἵππικοῦ, μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος, ἣτις ἠλάττωσε πολὺ τὴν ἀξίαν τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ περιώρισε τὴν δρᾶσιν τοῦ ἵππικοῦ.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν, ὅτε οἱ Χριστιανοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐνόμιζον καθῆκον ἱερὸν καὶ σπευδῶσιν εἰς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἀγίων Ἱερῶν, οἱ ἵπποταὶ ἐπρωταγωνίστουν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Τότε ἐσχηματίσθησαν καὶ τὰ μοναχικὰ ἵπποτικά τάγματα ἐν Ἱεροσολύμοις ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν ἀπίστων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς περιποίησιν τῶν ἀσθενῶν. Τὰ τάγματα ταῦτα ἦσαν τῶν Ἰωαννιτῶν, τῶν Ναιτίων καὶ τῶν Τευτόνων· οἱ μοναχοὶ ἵπποταὶ ἔφερον ὑπὲρ τὸν ὄπλισμόν τὸν μοναχικὸν μανδύκα μὲ σταυρόν, ἐκλήθησαν δ' οἱ μὲν Ἰωαννῖται οὕτω ἐκ τοῦ νοσοκομείου τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἐν τῷ ὁποίῳ περιεποιούντο τοὺς ἀσθενεῖς, οἱ δὲ Ναιτίαι ἐκ τοῦ παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος νοσοκομείου, οἱ δὲ Τευτόνες ἐκ τῶν πλεοναζόντων ἐν τῷ ἴσχυρῳ τῶν Γερμανῶν. Οἱ Τευτόνες δ' οὗτοι διέδωκαν βραδύτερον κατὰ τὸν δέκατον τρίτον καὶ δέκατον τέταρτον αἰῶνα τὸν Χριστιανισμόν ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Λιθουανίᾳ.

10. Πολίτευμα.

Τὸ μεσαιωνικὸν πολίτευμα εἶναι μοναρχία ἀπόλυτος, στηριζομένη ἐπὶ τῆς φεουδαλικῆς κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας. Ἡ βασιλεία ἦτο τρόπον τινὰ φέουδον διδόμενον εἰς ἰσχυρὸν φεουδαλικὸν οἶκον. Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν ἀνήκεν εἰς τοὺς φεουδάρχας, οἵτινες συνεκλούοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ κλήρου εἰς συμβούλιον περὶ τῶν γενικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Κλήρος καὶ εὐγενεῖς ἦσαν αἱ δύο κυβερνώσκει τάξεις τοῦ μεσαιῶνος. Ἐν Γαλλίᾳ προσετέθη καὶ ἡ τάξις τῶν γαιοκτημόνων σχηματισθεῖσα βαθμηδὸν μετὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν δουλοπαροίκων ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος. Αἱ σύνοδοι τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου τοῦ μεσαιῶνος εἶναι αἱ πρόδρομοι τῶν σημερινῶν βουλῶν. Ἡ δ' αὖ-

θαίρετος ἀπολυταρχία τῶν βασιλέων περιορίσθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τοῦ περιφήμου διατάγματος (magna charta libertatum) τοῦ Ἰωάννου Ἀκτῆμονος, ὅστις ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς βαρῶνους ὅτι δὲν θὰ ἐπιβάλλῃ πλέον εἰς τὸ ἐξῆς φόρους ἀνευ τῆς συναίνεσέως των καὶ ὅτι δὲν θὰ κατὰδικάζῃ αὐτοὺς αὐθικῶς (1215).

11. Αἷτια τῶν σταυροφοριῶν.

Ἦδη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰῶνων τοῦ Χριστιανισμοῦ μετέβαινον οἱ Χριστιανοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων Τόπων. Ἠξήθη δὲ πολὺ τὸ πλῆθος τῶν προσκυνητῶν, ἀφ' ὅτου ἡ Ἁγία Ἐλένη, ἡ μήτηρ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' οὗ ὁ Κωνσταντῖνος ἔκτισε μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Καὶ ἐπὶ τῶν Ἀράβων ἐπεσκέπτοντο ἐλευθέρως οἱ Χριστιανοὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' ἀφ' ὅτου οἱ Σελτζούκοι Τοῦρκοι περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος κατέλαβον τὴν Παλαιστίνην, ἤρχισαν νὰ ἐπιβάλλωσι φόρους καὶ πολλαχῶς ἐν γένει νὰ πιέζωσι τοὺς προσκυνητὰς τῶν Ἁγίων Τόπων. Οἱ Χριστιανοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπιστρέφοντες εἰς τὰς πατρίδας των διηγοῦντο μὲ ζωνρὰ χρώματα τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις παθῆματα καὶ ἐξῆπτον τὴν ὀργὴν τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Σημειωτέων δ' ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ μακροὶ ἀγῶνες τῶν Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν ἀνέπτυξαν μῖσος φοβερὸν μεταξὺ αὐτῶν. Οἱ Πάπαι ἐμόρφωσαν τὴν πεποίθησιν ὅτι πρέπει καὶ δύναται ἡ πόλις τῶν Ἱεροσολύμων νὰ πάλλαγῃ τῆς τυραννίης τῶν Σελτζουκιδῶν καὶ διὰ τοῦτο ἤρχισαν νὰ συσκέπτωνται περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἡ πρωτοβουλία καὶ ἡ ἐνέργεια παρεῖχε μεγάλην ἠθικὴν δύναμιν εἰς τοὺς Πάπας καὶ ἡ ἐπιτυχία πολέμου τινὸς ἔμελλε νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν εἰς αὐτούς, ὅπερ ἀπὸ πολλοῦ ματαίως ἄλλως ἐπεδίωζαν.

Πρῶτος ὁ Πάπας Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσεν ἐν Γαλλίᾳ ἐκκλησιαστικὴν συνέλευσιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὠμίλησε μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ τῶν βασιανιζομένων Χριστιανῶν καὶ

πρόετρεψεν όλους εις ἱερὸν πόλεμον κατὰ τῶν τυράννων. «Ὁ Θεὸς τὸ θέλει» ἀνεφώνησαν οἱ ἱππῶται τῆς συνελεύσεως, οἱ ὅποιοι κατελήφθησαν ὑπὸ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν Ἀγίων Τόπων καὶ προσκολλήσαντες ἐπὶ τοῦ ὄμου σταυρὸν ἐρυθρὸν ἠτοιμάσθησαν νὰ σπεύσωσιν εἰς Ἀνατολήν. Τὸ ἔργον τοῦ Οὐρβανοῦ ἐβοήθησε πολὺ ὁ προσκυνητὴς τῶν Ἀγίων Τόπων Πέτρος ὁ ἐρημίτης ὅστις περιελθὼν τὴν Γαλλίαν ἐκήρυξε τὸν σταυροφορικὸν ἀγῶνα, ἀφοῦ περιέγραψε ζωηρῶς τὰς βλαβὰς τῶν Χριστιανῶν καὶ ἤρξασθε τὴν σταυροφορικὴν στρατιάν τοῦ Οὐρβανοῦ. Τὰ πρῶτα ταῦτα σταυροφορικὰ στίφη πλήρη ἐνθουσιασμοῦ διηυθύνθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ Πέτρου εἰς Ἀνατολήν, ἀλλ' ἐλλείψει ὀργανώσεως διεσκορπίσθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν μέρει δὲ ἔφθασαν καὶ μέχρι Νικαίης, ὅπου ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Σελτζούκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Ἡ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ (1081—1185)

1. Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς (1081—1118).

Ὅτε κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος Α', τὸ κράτος εὐρίσκειτο ἄνευ στρατοῦ καὶ χρημάτων, οἱ δ' ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν ἐχθροὶ ἠπειλοῦν τὴν κατάλυσίν του. Ὁ Ἀλέξιος ἠδυνήθη ὄχι μόνον νὰ τὸ σώσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ δοξάσῃ αὐτό.

Εἶδομεν ὅτι οἱ Νορμάννοι κατέλαβον ἐπὶ Κωνσταντινου τοῦ Μονομάχου τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Σικελίαν νικῆσαντες τοὺς Σαρακηνούς, τῶν ὁποίων καὶ τοὺς πειρατικὸς στόλους κατέστρεψαν. Κατῆλθον δ' οἱ Νορμάννοι ἐκ τῶν Σικανδιναικῶν χωρῶν καὶ ἐπέδραμον πρῶτον τὴν Ἀγγλίαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Γαλλίαν, τῆς ὁποίας μίᾳ ἐπαρχίᾳ (Normandie) φέρει μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα αὐτῶν. Περὶ τὸ 1000 μ. Χ. προσχώρησεν ὁ ναυτικὸς οὗτος λαὸς μέχρι Γροιλανδίας καὶ Ἀνατολικῆς Ἀμερικῆς, ἀλλ' ἡ ἀνακάλυψις αὕτη ἐλησημονήθη ταχέως.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀλεξίου Α' οἱ Νορμαννοὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ροβέρτον Γουσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν τούτου Βοημοῦνδον ἐπέβησαν κατὰ τοῦ Δυρραχίου, ὅπερ ἐδέσποζε τοῦ Ἀδρίου καὶ ἦτο ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς ἀρχαίας Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἣτις ἔφε-
 ρεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ Ἀλέξιος ἐπορίσθη χρήματα, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐξ ἐκτάκτων συνεισφορῶν χάριν τοῦ πολέμου, συνεμάχησε δὲ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἑρρίκου Δ' καὶ τοὺς Ἑνετοὺς χρηρηγήσας εἰς τοὺς τελευταίους ἐμπορικὰ προνόμια ἐν τῷ κράτει. Οἱ δ' Ἑνετοί, οἵτινες βραχύτερον ἀπερρόφησαν τὸν πλοῦτον τοῦ κράτους, ὑπέβησαν τῶρα τοῦλάχιστον ὠφέλιμοι, διότι ἐνωθέντες μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατενεμάχησαν τοὺς Νορμαννοὺς πρὸ τοῦ Δυρραχίου καὶ ἀπέροψαν τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Ἰταλίας. Δυστυχῶς κατὰ ξηρὰν δὲν προέβησαν ὁ γενναῖος φρούραχος τῆς πόλεως Γεώργιος Πακλιολόγος νὰ παρασκευάσῃ δεινῶς τὴν ἔμυκον τῆς πό-
 λεως καὶ διὰ τοῦτο οἱ Νορμαννοὶ ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου τὸ Δυρραχίον ρονεύσαντες ἐξ ἑκατῶν Ἑλλήνων μετὰ πλείστων ἀρχηγῶν. Ὁ φόβος τύσων ἀνδρῶν δεικνύει τὸ πείσμα τῆς μάχης καὶ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις κατέ-
 βλεπεν ἡ ἀνωτέρα παρασκευὴ τῶν Νορμαννῶν.

Ἡ συμμαχία τοῦ Ἀλεξίου μετὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' τῆς Γερμανίας ἠνάγκασε τὸν Ροβέρτον Γουσκάρδον νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα ἠπειλοῦντο αἱ κτήσεις του ὑπὸ τοῦ ἐπιστρατεύσαντος εἰς Ἰταλίαν αὐτοκράτορος. Τὸν δὲ Βοημοῦνδον ἐξήντηλησεν ὁ Ἀλέξιος διὰ μικροῦ μικροπολέμου ἀποσπάσας δὲ καὶ πολλοὺς τῶν ἀξιωματικῶν διὰ δωροδοκιῶν ἐνίκησεν αὐτὸν ἔπειτα ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς νότον τῆς Λαρίσης. Ὁ Βοημοῦνδος κατέφυγεν εἰς τὸ ὄρη-
 τήριον αὐτοῦ τὴν Καστορίαν, τὴν ὁποίαν ὅμως οἱ Ἕλληνας ἐπολιόρκησαν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης καὶ κατέλαβον. Τότε πλέον ὁ Βοημοῦνδος στερούμενος καὶ τροφῶν ἠναγκάσθη νὰπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν. Μετὰ ἐν ἔτος (1085) ἀπέθανε καὶ ὁ Ροβέρτος Γουσκάρδος καὶ οὕτως ἔμεινεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἡσυχον τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Νορμαννῶν.

Τὰ δὲ προνόμια, τὰ παρχωρηθέντα εἰς τοὺς Ἑνετοὺς, ἦσαν

τά ἐξῆς. Τὸ ἐνετικὸν ἐμπόριον ἀπηλλάγη τελωνιακῶν καὶ λιμενικῶν δικαιωμάτων, τὰ δὲ ἐνετικὰ πλοῖα ἠδύναντο νὰ προσορμίζωνται ἐλευθέρως εἰς τὸν λιμέναν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τριάκοντα ἄλλους λιμέναν τοῦ κράτους. Τὰ προνόμια ταῦτα βοηθούμενα καὶ ὑπὸ τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν τῆς Ἑνετίας παρεργάμισαν τελείως τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν ἐν Ἀνατολῇ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν ἠδύναντο νὰ προῖδῃ ὁ Ἀλέξιος, ἕτε ἠναγκάζετο νὰ συμμάχησῃ ἀπαράσκευος πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἕνεκα τοῦ κινδύνου ἀπὸ τῶν Νορμανθῶν. Βραδύτερον συνεμάχησε ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Πισάτας, τοὺς ἀνταγωνιστὰς τῶν Ἑνετῶν, παρεχόμενος καὶ εἰς αὐτοὺς προνόμια ἐμπορικὰ ἐπ' ἀνταλλάγματι χρηματικῶν παροχῶν. Καὶ τὰ προνόμια ταῦτα ἐβλάψαν τὴν ἐκείνου.

Τοὺς ἀπὸ βορρᾶ εἰσβαλόντας εἰς τὸ κράτος Πατσινάκους καὶ Κομάνους κατέβαλεν ὁ Ἀλέξιος εὐκολώτερον. Καὶ ἐνίκηθη μὲν κατ' ἀρχὰς ἐν μεγάλῃ περὰ τὴν Σιλιστρίαν μάχῃ, ἀλλ' ἔπειτα κατόρθωσε διὰ χρημάτων νὰ συμμάχησῃ μετὰ τῶν Κομάνων καὶ καταβάλλῃ τελείως τοὺς Πατσινάκους, τῶν ὁποίων πολυαριθμοὺς κατέσφαξε, ἄλλους δ' ἐγκατέστησεν εἰς τὸ κράτος ὡς γεωργοὺς καὶ στρατιώτας. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῆς δεξιότητος Βυζαντινῆς διπλωματικῆς δὲν ἦτο μοναδικόν· εἶδομεν ὅτι καὶ τοὺς Μαγυάρους καὶ τοὺς Σλαβοὺς κατόρθωσεν ἄλλοτε νὰ ρίψῃ ἐπὶ τοὺς Βουλγάρους.

Καὶ ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ ἐπολέμησε κατὰ τῶν Σελδτσουκιδῶν ὁ Ἀλέξιος μετ' ἐπιτυχίας καὶ ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ οὐ μικρὸν μέρος τῆ Δυτικῆς Μικρῆς Ἀσίας.

Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Α' ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη σταυροφορία κατὰ τῶν Μωαμεθικῶν, τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσομεν ἀμέσως ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ. Ὁ Ἀλέξιος ἀπέθανε τῷ 1118, τὸν δὲ βίον του συνέγραψεν ἡ φιλόδοξος θυγατὴρ αὐτοῦ Ἄννα ἡ Κομνηνή, ἐν τῷ σωζομένῳ συγγράμματι, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Ἀλεξιάς.

2. Πρώτη σταυροφορία (1096—1099).

Ἡ πρώτη καλῶς ὀργανωμένη ἐκστρατεία τῶν σταυροφόρων

ἐγένετο τῷ 1096 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν διαφόρων ἡγεμόνων. Τούτων σπουδαιότεροι ἦσαν Γοδεφρείδος ὁ Βουιλλῶνος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Βαλδουῖνος, ὁ Βοηמוῦδος, υἱὸς τοῦ Ροβέρτου Γουσκάρδου, ἀρχηγὸς τῶν Νορμανῶν, ὁ γενναϊότατος ἀνεψιὸς τοῦ Ταγκρέδου καὶ ἄλλοι. Οἱ σταυροφόροι ἦσαν Γάλλοι καὶ Νορμαννοὶ ἐξ Ἰταλίας ἱππῶται. Ὁ ἱπποτισμὸς ἠδύλυνε τὰς σταυροφορίας, αἵτινες ἄνευ αὐτοῦ δὲν θὰ ἐγίνοντο ἴσως. Οἱ σταυροφόροι διὰ ξηρᾶς ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συνῆψαν συνθήκην μετὰ τὸν Ἀλέξιον Α' Κομνηνόν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεοῦντο νὰ κυβερνήσωσι τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἔμελλον νὰ καταλάβωσιν ὡς φεουδαλικοὶ ἄρχοντες ἀναγνωρίζοντες τὸν Ἑλληνα αὐτοκράτορα ὡς ὑπέρτατον κύριον αὐτῶν. Ἀντὶ τοῦ ὅρου τῆς ὑποτελείας ὁ Ἀλέξιος ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Σταυροφόρους τρόφιμα καὶ ἐφόδια καὶ διεβίβασεν ἐπὶ Ἑλληνικῶν πλοίων ὑπὲρ τὰς τριηκοσίας χιλιάδας αὐτῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα οὗτοι ἐπολιόρηκον τὴν Νίκαιαν, τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σελτζουκιδῶν. Κατὰ τῆς Νικαίας ἐπετέθη ἀπὸ τῆς Ἀσκηνίας λίμνης διὰ στόλου καὶ ὁ Ἀλέξιος, εἰς τὸν ὅποιον προστίμησε νὰ περὶδώσῃ τὴν πόλιν ὁ ἡγεμὼν τῶν Σελτζουκιδῶν. Ὁ Ἀλέξιος κατέλαβεν αὐτὴν μετὰ τμήματος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δὲ Σταυροφόροι δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Ἀλεξίου προσχώρησαν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ συνῆψαν μεγάλην μάχην ἐν Δορυλαίῳ, ἔνθα μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐνίκησαν τοὺς ἐχθρούς των Σελτζούκους. Εἰς τὸ ἐξῆς μέχρι Συρίας δὲν εὗρον ἀντίστασιν, ἀλλ' ὑπέφερον τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν, ἐκ τῶν καιρικῶν καὶ τοπικῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας οἱ τότε στρατοὶ δὲν ἐγνώριζον νὰ ὑπερникῶσιν, ὅπως οἱ σημερινοί. Ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι οἱ φρόνοι καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ οἱ βιασμοί, τοὺς ὁποίους διέπραττον οἱ σταυροφόροι πανταχοῦ, ὅθεν διήρχοντο, προσεκάλουν ἀγρίαν ἀγανάκτησιν κατ' αὐτῶν καὶ ἐδυσχέραινον τὴν πορείαν των.

Φθάσαντες εἰς Συρίαν ἐπολιόρηκον τὴν Ἀντιόχειαν, ἣτις κεῖται εἰς τὴν ῥάχιν ὄρους καὶ εἶχε τότε τεῖχος ἰσχυρότατον μετὰ πλήθους πύργων. Ἡ πολύμηνος πολιορκία ὑπέβαλεν, εἰς μεγάλην δοκιμασίαν τοὺς Σταυροφόρους. Καὶ κατώρθωσε μὲν ἐπὶ τέλους ὁ

Βοημοῦνδος νηνοίξῃ εἴσοδον συνεννοηθεὶς μετὰ τινος ἀρησιβήρῃσκου Ἀρμενίου, ἀλλ' ἄλλη βοήθεια τουρκικὴ ἐλθοῦσα ἐξώθεν ἠπέλει σοδαρώτατα τοὺς Σταυροφόρους. Οὗτοι ὅμως ἐπεχείρησαν ἐξοδὸν ἀποφασιστικὴν, ἣ ὅποια ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην καὶ τὴν Ἀντιόχειν. Δικαίως ἀνηγορεύθη τότε ἡγεμῶν αὐτῆς ὁ Βοημοῦνδος. Ὁ δὲ Βαλδουῖνος προεχώρησε πρὸς τὸν Εὐφράτην, ἐκυρίευσε τὴν Ἐδέσσαν καὶ ἴδρυσε μικρὰν ἡγεμονίαν. Οἱ λοιποὶ Σταυροφόροι προεχώρησαν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὰ ὅποια μακρόθεν μετὰ συγκινήσεως καὶ θαυμάσιον εἶδον. Ἡ ἄλωσις τῶν Ἱεροσολύμων δὲν ὑπῆρξε δύσκολος· μετὰ πολιορκίαν τεσσαράκοντα περίπου ἡμερῶν ἀτελήθη ἡ πόλις ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, εἰσελθόντων εἰς αὐτὴν ὑπὲρ τὰ τείχη διὰ κινητῶν κλιμάκων καὶ πύργων. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ Μουσουλμᾶνοι κάτοικοι τῆς πόλεως ὑπέστησαν τότε φοβερὰς σφαγὰς ὑπὸ τῶν μηχανομένων ἐξ ἐκδικήσεως Σταυροφόρων.

Ἡ Ἱερουσαλὴμ ἐγένετο πρωτεύουσα Χριστιανικοῦ κράτους εἰς τὸ ὅποσον εἰσήχθη γαλλικὴ ὀργάνωσις. Καὶ ἐξελέγη μὲν βασιλεὺς αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Γοδεφρείδος, ὁ Βουϊλλῶνας, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν ἐκ τιπεινοφροσύνης νὰ φέρῃ τὸ βασιλικὸν στέμμα εἰς τὸν τὸν τόπον, ἔνθα ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεδιήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν· διετήρησε μόνον τὴν προσωμίαν προστατοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. Τὸ βασιλεῖον τῆς Ἱερουσαλὴμ διεξήγαγε μακροῦς ἀγῶνας κατὰ τῶν Σελτζουκιδῶν. Ἰπερασπισταὶ τοῦ δὲ ἦσαν οἱ διηνεκῶς συρρέοντες εἰς Ἱεροσόλυμα εὐσεβεῖς Σταυροφόροι καὶ ἰδίως τὰ τότε ἰδρυθέντα μοναχικὰ ἱπποτικὰ τάγματα, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Παρ' ὅλα ταῦτα παρέστη ἀνάγκη νέων σταυροφοριῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Ἱεροσολύμων.

Ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὁ ἡγεμῶν τῆς Ἀντιοχείας, ὅστις καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς πρώτης Σταυροφορίας προσνέχθη ἐχθρικώτατα πρὸς τὸ Βυζαντικὸν κράτος, ἐλθὼν εἰς Ἰταλίαν παρεσκεύασε νέαν ἐκστρατείαν κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν Δυρακχίῳ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Ἀλέξιον Α' ἀναγνωρίζων τὴν κυριαρχίαν του καὶ κατέχων τὴν Ἀντιόχειαν ὡς τιμᾶριον.

3. Ἰωάννης Β' Κομνηνός (1118—1143)

ὁ Καλοῖωάννης.

Ὁ Ἰωάννης Β' Κομνηνός ἐδείχθη ἀντάξιος τοῦ πατρὸς καὶ ἐπωνομάσθη διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς τοῦ Καλοῖωάννης. Καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Καλοῖωάννου Εἰρήνη ἦτο εὐσεβὴς καὶ φιλόανθρωπος γυνή καὶ κατετάχθη διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῆς εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἰωάννης ἔκαμε μακροὺς πολέμους πρὸς τοὺς Σελδτουκίδας ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ καὶ ἀνέκτησε πλείστας πόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐν Παφλαγονίᾳ Κασταμῶνα, δι' ἣν ἐτέλεσε μέγαν θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Δυστυχῶς ἡ ἀνάκτησις μικρῶν τμημάτων δὲν δύνανται πλέον νὰ σώσῃ τὴν Μεγάλῃν Ἑλλάδα τοῦ Βυζαντίου, ἥτις ἔδωκεν εἰς αὐτὸ τόσους ἐνδόξους στρατηγούς. Ἡ Μικρὰ Ἀσία κατ' οὐσίαν ἀπώλετο, διότι μέγα μέρος τῶν κητοίκων εἶχε δεχθῆ τὸν Μωαμεθανισμόν.

Ἀφ' οὗτου ὁ Βουλγαροκτόνος ὑπέταξεν ὀλοσχερῶς τὴν Βουλγαρίαν, τὸ Βυζαντικὸν κράτος ἠναγκάζετο συχνὰ νὰ πολεμῇ πρὸς τοὺς νέους ἀπὸ βορρᾶς γείτονας, Πατσινάκους καὶ Οὐγγρους, οἵτινες πρότερον ἐχωρίζοντο ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῶν Βουλγάρων. Καὶ ὁ Καλοῖωάννης ἐπολέμησε πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς Πατσινάκους, οἵτινες ἠττήθησαν κατὰ κράτος καὶ ἀπέβησαν εἰς τὸ ἐξῆς σχεδὸν ἀκίνδυναι, ἔπειτα δὲ πρὸς τοὺς Οὐγγρους παρὰ τὸν Δανούβιον. Ἡ δευτέρη αὕτη νίκη εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα διὰ τὸ Βυζαντικὸν κράτος καὶ ὑπὸ ἐμπορικὴν ἔποψιν.

Τὰ δὲ προνόμια τῶν Βενετῶν ἠθέλησεν ὁ Καλοῖωάννης νὰ καταλύσῃ, διότι δι' αὐτῶν συνελέγετο ὁ πλοῦτος τῆς χώρας εἰς Ἑνετίαν, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ διαγωνίζεται ἐμπορικῶς πρὸς τὴν Κωνσταντινουπόλιν. Δυστυχῶς δὲν εἶχε ναυτικὸν νὰ ὑπερασπίσῃ καὶ διὰ πολέμου τὴν ἀπόφασίν του καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε οἱ Ἑνετοὶ ἐπετέθησαν διὰ τοῦ στόλου κατὰ τῶν νήσων τοῦ κράτους, ὁ Ἰωάννης ἠναγκάσθη νὰνανεώσῃ τὰ δεδομένα εἰς αὐτοὺς προνόμια.

Τους Φράγκους τῆς Ἀντιοχείας ἐταπεινώσε καὶ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς σεβασμὸν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχήν. Ἐν ᾧ δὲ ἠτοίμαζε νέαν ἐστρατεῖαν κατὰ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἵνα καταλάβῃ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐπληρώθη κυνηγῶν ἀγριοχοίρους ἐν Γαύρῳ τῆς Κιλικίας καὶ ἀπέθανεν ἐκ τῆς πληγῆς τῷ 1143.

4. Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143—1180).

Δευτέρα σταυροφορία (1147—1149).

Ὁ Ἰωάννης Β΄ ὤρισεν ὡς διάδοχόν του ὄχι τὸν πρεσβύτερον υἱόν, ἀλλὰ τὸν Μανουὴλ διὰ τὴν γενναϊότητά του. Πράγματι δ' οὗτος ἀπέβη ὁ ρωμαλεώτατος καὶ πολεμικώτατος τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Μανουὴλ ἠγάπηε τὸν ἵπποτικὸν βίον τῆς Δύσεως καὶ ἤθελε νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ εἰς τοὺς ὑπηκόους του τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὸν στρατιωτικὸν βίον. Καθ' ὅλον τὸν βίον του διετέλεσε πολεμῶν, ὄχι δυστυχῶς πάντοτε μετ' ἀξίων λόγου ἀποτελεσμάτων. Ἔνεκα δὲ τῶν ἀδικαιεπτῶν πολέμων δὲν ἔλαβε κκιρὸν νὰ φροντίσῃ πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους.

Ἐν πρώτοις ἐταπεινώσεν ἐκ νέου τὸν Φράγκον ἡγεμόνα τῆς Ἀντιοχείας, ὅστις ἠναγκάσθη πρὸ τοῦ μωσουλίου τοῦ Καλοϊωάννου νὰ ὀμώσῃ τὸν ὄρκον τῆς ὑποτελείας εἰς τὸν Μανουὴλ. Βραδύτερον εἰσῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν, ἐνῶ ὁ Φράγκος ἡγεμὼν αὐτῆς ἐκράτει τὸν ἀναβολέα τοῦ ἵππου του.

Ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅτι ἡ Ἑδέσσα καὶ μέγα μέρος τῆς Συρίας κατελήφθη ὑπὸ Μωαμεθανῶν παρεσκευάσθη ἡ δευτέρα σταυροφορία ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανικῆς Κορρόδου Γ' καὶ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ'. Οἱ σταυροφόροι διήλθον πάλιν διὰ τοῦ Βυζαντικικοῦ κράτους, ἔνθα ἔδειξαν συμπεριφορὰν ληστρικὴν, πρὸ πάντων οἱ Γάλλοι, οἵτινες ἐν τῷ προγράμματι αὐτῶν εἶχον, φάνεται, ἀναγεγραμμένην καὶ τὴν κατὰκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μανουὴλ κατέβαλε πολὺν κόπον, ἵν' ἀποφύγῃ τὴν σύγκρουσιν, ἐνῶ, ἂν οἱ σταυροφόροι ἦσαν εἰλικρινέστεροι, θὰ ἠδύνατο ἡ συμμαχία τούτων καὶ

τῶν Ἑλλήνων νὰ συντρίψῃ τοὺς Σελτσούκους ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ. Ἀπέτυχε δ' ἡ δευτέρα στυροφορία τελείως, πλείστων μὲν στυροφόρων ἀποθιγόντων καθ' ὁδὸν ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν, τῶν δὲ λοιπῶν ἐπιστρεψάντων ἀπράκτως ἐκ Συρίας μετ' ἀνεπιτυχῆ πολιορκίαν τῆς Δαμασκοῦ.

Σπουδαίας ἐπιτυχίας ἔσχεν ὁ Μανουὴλ εἰς τὰ βόρεια μεθόρια, ἔνθα διὰ τοῦ στρατηγοῦ Κοντοστεφάνου ἐνίκησε τοὺς Οὐγγυροὺς τῷ 1167. Ἐπὶ ταύτῃ δὲ τῇ νίκῃ ἐτελέσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ τελευταῖος μεσαιωνικὸς Ἑλληνικὸς θρίαμβος. Ἐπίσης ἐνίκησεν ὁ Μανουὴλ τοὺς ἀποστατήσαντας Σέρβους καὶ τοὺς ἠνάγκασε ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριότητα αὐτοῦ.

Ἐπικίνδunami δ' ἀπέβησαν εἰς τὸ κράτος ἐκ νέου οἱ Νορμαννοὶ ὑπὸ τὸν Ῥογέρον, ἀνεψιὸν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου. Ἀφ' οὗ διὰ τοῦ στόλου ἐδήλωσαν τὰ παρὰ τῆς Ἑλλάδος, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, ἀπεβιάσθησαν εἰς Κρήτην καὶ ἐπορεύθησαν εἰς Θήβας, τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ θέρματος Ἑλλάδος. Ἡ πόλις αὕτη εἶχε πλουτήσῃ ἐκ τῆς βιομηχανίας τῆς μετάξης, ἀλλὰ τῶρα οἱ Νορμαννοὶ διήρπασαν οἰκίαν, κατὰστήματα καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας. Τότε παρέλαβον καὶ μεταξουργοὺς εἰς Σικελίαν καὶ ἀνέπτυξαν ἐκεῖ τὴν καλλιέργειαν τῆς μετάξης. Μετὰ τὰς Θήβας προεχώρησαν εἰς Κόρινθον, ἣν ἐπίσης διήρπασαν. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ Μονεμβασιά κατώρθωσε νὰ ἀποκρούσῃ τὴν Νορμαννικὴν ἐπιδρομὴν δυνάμει μόνον τῆς ὀχυρᾶς θέσεώς της—ἐπὶ βράχου, ἔχουσα μίαν μόνον «ἐμβάσιν» εἰς τὴν θηρᾶν—καὶ τῶν προνομίων, δι' ὧν κατήρτιζε καὶ τὴν πολιτοφυλακίαν της κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας.

Οἱ Νορμαννοὶ λοιπὸν κατέστρεψαν ἐκ νέου τὸ ἐμπόριον καὶ διήρπασαν τὸν πλοῦτον, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀποκτήσῃ ἡ Ἑλλὰς κυρίως ἀπὸ τῆς μετάξης. Ὁ Μανουὴλ ἕνεκα τῶν πολέμων του εἰς τὰ βόρεια σύνορα δὲν ἠδυνήθη ἐγκαίρως νὰ πατάξῃ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες ἐν τούτοις ἐξηκολούθηον τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παρὰ τῆς τοῦ κράτους. Ἄλλ' εὐθύς ὡς ἀπηλλάγη τῶν πρὸς βορρᾶν πολέμων, ἀπεφάσισε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Νορμαννοὺς. Καὶ ἀφῆρσε μὲν ἀπ' αὐτῶν τὴν Κέρκυραν μετὰ πείσμονα.

πολιορκίαν, καθ' ἣν ἠνδραγάθησεν ὁ Μανουήλ, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἔχη ἀποτελέσματα οὐσιώδη. Ἐν τούτοις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥογέρου συνωμολόγησεν ὁ Μανουήλ εἰσήμεναι πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς καὶ ἔλαβε μέρος τῆς ἐξ Ἑλλάδος ἀρπαγείσης λεΐας.

Κατὰ δὲ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Σελτσουκιδῶν ἔκαμε μακροὺς πολέμους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νικηφόρους. Ἀλλ' ὅτε ἠττήθη ἐν τῇ κρίσιμῳ μάχῃ πρὸς τὸ Μυριοκέφαλον (1176) τῆς Φρυγίας, ἀπώλεσε τὰς ἀνακτηθείσας χώρας, εἰς τὸ ἐξῆς δὲ δὲν γίνεται πλέον λόγος περὶ ἐξώσεως αὐτῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ ἀκαταπόνητος Μανουήλ ἐξηκολούθησεν ἐν τούτοις τὸν πόλεμον μέχρι τοῦ 1180, ὅτε ἀπέθανε. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουήλ ἐσβέσθη καὶ ἡ τελευταία λάμψις τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους.

Μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Μανουήλ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν καὶ ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, διότι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μανουήλ συνδέεται πρὸς αὐτά. Ἐν ᾧ σχεδὸν ὅλοι οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι τοῦ μεσαιῶνος μέχρι τῶν Κομνηνῶν μεταχειρίζονται γλῶσσαν πολὺ ἢ ὀλίγον ἀρχαΐζουσιν, ἀναφάνονται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ποιήματα γεγραμμένα ἐν δημῳδῇ γλώσσῃ, τὴν ὁποίαν φάνεται ἠγάπα καὶ ὑπεστήριξεν ὁ Μανουήλ. Τῶν ποιημάτων τούτων ὀνομαστά εἶναι τὰ ὑμνοῦντα τοὺς ἄθλους τῶν ἀκριτῶν, ἧτοι τῶν ἀρματωλῶν τοῦ μεσαιῶνος κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου πλεῖστα ποιήματα διασφύζονται καὶ νῦν ἔτι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας.

5. Ἀλέξιος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Α' (1180—1185).

Τὸν Μανουήλ Α' διεδέχθη ὁ ἀνήλικος υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξιος Β' ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς του Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ Φράγκου ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας. Ταύτην ἐμίσει ὡς καθολικὴν ὁ λαὸς ἤδη ἀπὸ πολλοῦ. Ἐκ τοῦ μίσους δὲ τούτου ὠφελόμενος ὁ ἐξάδελφος τοῦ Μανουήλ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐνδόξου στρατηγοῦ Κοντοστεφάνου ἐξεθρόνισε τὴν Μαρίαν καὶ ἐθανάτωσεν αὐτήν, ὡς

καὶ τὸν Ἀλέξιον. Ἰπέθλαψε δὲ ὁ Ἀνδρόνικος, πρὶν ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὴν κατὰ τῶν Λατίνων ἐκταγείσαν ἐπανάστασιν τοῦ λαοῦ καὶ προσέκαλεσε μεγάλην σφαγὴν αὐτῶν. Τὰ γεγονότα ταῦτα δεικνύουσι τὸν βαθμὸν τοῦ μίσους, τὸ ὅποιον ἤσθάνοντο ἤδη τότε κατὰ τῶν Φράγκων οἱ Ἕλληνες, κυρίως κατὰ τῶν Ἐνετῶν, Πισατῶν, Νορμαννῶν.

Ὁ κατακλιβὼν τὸν θρόνον Ἀνδρόνικος Ἀ΄ ἦτο μὲν εὐφρέστατος καὶ βωμκαλεώτατος καὶ ἰκνυώτατος ἐν γένει, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀσυνειδήτος, ἀκόλαστος, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἠθικῆς ἀρχῆς. Διὰ τὸ μείγμα τοῦτο τῶν προτερημάτων καὶ κκιῶν παρεβλήθη ὄχι ἀδίως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην.

Οἱ Νορμαννοὶ ἐκδικούμενοι τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὴν ἐπῆλθον καὶ ἐκυρίευσαν τὸ Δυρράχιον, ἐκεῖθεν δ' ἐβάδισαν διὰ ξηρᾶς κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἀφίκετο καὶ ὁ στόλος των. Ἀφοῦ δ' ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτήν, διέπραξαν παντὸς εἶδους αἰκισμοὺς καὶ ἀτιμίας καὶ ἔσφαξαν περὶ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας κατοίκων. Καὶ αὐτὸν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Εὐστάθιον, τὸν σοφώτατον ἐρμηνευτὴν τοῦ Ὁμήρου, ἐβασάνισαν κατ' ἀρχὰς πολλὰ ἡμέρας, ἔπειτα δ' εὐλαβηθέντες ἀποκατέστησαν ἀνενόητον εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον. Ἡ δευτέρα αὕτη ἄλωσις τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ ἡ πρώτη ὑπὸ τῶν Ἀράβων (904), κατέστη δυνατὴ διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως.

Ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ φανῇ ὠφέλιμος εἰς τὸ κράτος καὶ ἐξυγίανσιν τὴν προηγουμένην πρὸς αὐτὸ προδοτικὴν στάσιν του. Ἠλάφρυνε τὴν φορολογίαν τοῦ λαοῦ, ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν δικαιοσύνην καὶ ἐν γένει ἐφέρετο φιλανθρωπῶς. Τοῦναντίον δ' ἐπάταξε τοὺς ἀριστοκρατικούς, τοὺς κατέχοντας ἀπεράντους γαίας καὶ καταθλίβοντας τοὺς γεωργούς. Ἀλλ' ἡ σκληρότης, μεθ' ἧς κτεδίδωξε τοὺς μεγιστᾶνας καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν, προσέκαλεσε στάσεις κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἐξωλόθρευσε μὲν ὁ Ἀνδρόνικος τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν φεισθεὶς μόνον τοῦ δειλοῦ καὶ ἀνικάνου Ἰσακίου Ἀγγέλου, ἀλλ' ἀκριβῶς περὶ τοῦτον συνετάχθησαν οἱ δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Ἀνδρόνικου ἀριστοκρατικοὶ καὶ ἀνεκέρυξαν αὐτὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος εὐρισκόμενος ἐν

Προποντίδι ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσιν, ἀλλὰ συνελήφθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ἰσακίου καὶ ἐθανατώθη, ἀφ' οὗ πρότερον ἠκρωτηριάσθη καὶ πολυτρόπως ἐβασανίσθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ (1185—1204)

1. Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος (1185—1195).

Τρίτη σταυροφορία (1189—1191).

Ὁ ἀνίκανος αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ μίαν σπουδαίαν στρατιωτικὴν ἐπιτυχίαν, ὀφειλομένην εἰς τὸν ἰκανώτατον στρατηγὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἐκ μεγάλης στρατιωτικῆς οἰκογενείας καταγόμενον. Οἱ Νορμαννοὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐπήρχοντο κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης περιφοροῦντες πλέον τοῦς Ἕλληνας. Καὶ ὁ μὲν στόλος κατεστράφη ὑπὸ τρικυμιῶν, κατὰ δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπετέθη ὁ Βρανᾶς καὶ ἐνίκησεν αὐτὸν παρὰ τὸν Στρυμόνα συλλαβὼν καὶ τέσσαρας χιλιάδας αἰχμκλώτους. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἀνέλαβον οἱ Ἕλληνας τὸ πλεῖστον τῆς κατακτηθείσης ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν χώρας.

Ἐπὶ τοῦ Ἰσακίου ἐπανεστήσαν πάλιν οἱ ἀπὸ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἦσυχαι Βούλγγραι καὶ ἐνωθέντες μετὰ τῶν Βλάχων νομάδων ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι. Ὁ Βούλγγρας Πέτρος Ἀσάν ἀνεκηρύχθη «Τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ῥωμίων» ἐν Τυρνάβῳ. Καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Βουλγάρους ὁ Βρανᾶς, ἀλλ' ἀνακηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ καὶ ἀποπειραθεὶς νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Ἰσαάκιον ἐφρονεῖθη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ γενναίου Βρανᾶ ἐνικήθησαν οἱ στρατοὶ τοῦ Ἰσακίου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἐπεδίωξαν συστηματικὴν στραγὴν τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Οἱ δὲ σύμμαχοι τῶν Βουλγάρων Βλάχοι κατέκτησαν τὴν Θεσσαλίαν, ἣτις τότε ὠνομάσθη Μεγάλη Βλαχία Καὶ

ἡ μὲν Θεσσαλία ἀνεκτήθη ἔπειτα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἡ Βουλγαρία ἀπώλεσθη διὰ παντός.

Ἐπὶ τοῦ Ἰσακίου Β' ἐγένετο καὶ ἡ τρίτη σταυροφορία (1189—1191), προκλήθεισα ὑπὸ τῆς καταλήψεως τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σαλαδίνου. Ἡ ἀπώλεια τῶν Ἱεροσολύμων προεκάλεσε κατάπληξιν ἐν Εὐρώπῃ, ἣν καὶ ὁ Σαλαδίνος προσηνέχθη ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως πρὸς τοὺς χριστιανούς. Εἶναι μάλιστα ὁ Σουλτάνος οὗτος τῆς Δαμασκού καὶ τοῦ Καῖρου ἐκ τῶν Μουσουλμάνων, τῶν διακροθέντων ἐπ' ἀρετῇ καὶ ἀνδρείῃ. Διηύθυναν δὲ τὴν τρίτην σταυροφορίαν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος. Ἐκ τούτων οἱ δύο τελευταῖοι ἐπολέμουν ἐν Εὐρώπῃ, ἕτε κατελήφθησαν τὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου, καὶ συνεφιλιώθησαν μόνον τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Πάπα χάριν τῆς σταυροφορίας. Πρὸς δὲ τὸν Φρειδερίκον Βαρβαρόσσαν συνεφώνησεν ὁ Ἰσακίος Β' νὰ φέρῃ εἰς εὐθέραν τὴν διὰ τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους πορείαν τῶν σταυροφόρων καὶ προμηθεύσῃ ἐπὶ χρήμασι τροφάς, ἀλλ' ἔπειτα φοβηθεὶς ἕνεκα τῆς ἐλσεινῆς διχωγῆς τῶν προηγουμένων σταυροφόρων συνεμάχησε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Αἰγύπτου Σαλαδίνου. Ἡ εὐθύτης ἐν τούτοις καὶ γενναιότης τοῦ Βαρβαρόσσα, ὅστις δὲν ἐδέχθη τὴν προσφερομένην παρὰ τῶν Βουλγάρων βοήθειαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἠνάγκασε τὸν Ἰσακίον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν φιλίαν. Διῆλθε λοιπὸν ὁ Βαρβαρόσσας εἰς Μικρὰν Ἀσίαν μετὰ 30000 στρατοῦ ἐκλεκτοῦ, μὲ μεγάλην πειθαρχίαν, ἄνευ γυναικῶν καὶ παιδίων—οἱ προηγούμενοι σταυροφόροι συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ τούτων—καὶ κατέλαβε τὸ Ἰκόνιον, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῶν Σελτσουκιδῶν. Ἐκεῖθεν προεχώρησεν εἰς Κιλικίαν, ἀλλ' ἐν ᾧ διέβαινε τὸν ποταμὸν Καλύκαδνον, παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ ρεύματος καὶ ἐπνίγη. Ὁ υἱὸς του Ἐρρίκος ὠδήγησε τὸν ἐξηντλημένον στρατὸν εἰς Πτολεμαίδα, ὅπου ἐφθασαν κατὰ θάλασσαν καὶ οἱ δύο βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Καὶ ἐνίκησαν μὲν οὗτοι τὸν Σαλαδίνον καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Πτολεμαίδα, ἀλλ' ἔπειτα ἐδιχονόησαν πάλιν καὶ ἐχωρίσθησαν, τοῦ Φιλίππου

Αυγούστου επιστρέψαντος εις Ευρώπην. Ὁ Ῥιχάρδος κατώρθωσε μόνος νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ τὰς ἐνέδρας τοῦ Σαλαδίνου καὶ νὰ καταλάβῃ μάλιστα τὰ παράλια τῆς Παλαιστίνης. Τότε δὲ ἐδόθη εἰς αὐτὸν τὸ ἐπώνυμον Λεοντόθυμος. Ἐπὶ τέλους συνωμολόγησε συνθήκην πρὸς τὸν Σαλαδίνον, δι' ἧς ἐπετρέπετο ἡ ἐλευθέρωσις τῶν Ἀγίων Τόπων καὶ ἀνεγνωρίζετο ἡ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατοχὴ τῆς παρχίας ἀπὸ τῆς Ἰσπῆς μέχρι Ἡτολεμάδος. Τὰ Ἱεροσόλυμα ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Σαλαδίνου.

ὑπὸ τοῦ Ῥιχάρδου κατελήφθη καὶ ἡ Κύπρος διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ σφετεριστοῦ δυνάστου αὐτῆς Ἰσακίου Κομνηνοῦ, στυγιάσαντος ἐπὶ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ καὶ καταλαβόντος τὴν νῆσον. Ἐκτοτε (1191) ἡ ἐλληνικωτάτη νῆσος δουλεύει τοῖς ξένοις. Ἐπωλήθη δ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ῥιχάρδου εἰς τὸν γαλλικὸν οἶκον τῶν Λουσιναίων, οἵτινες ἤρξαν ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ μέχρι τοῦ 1489.

Τῷ 1195, ἐνῶ ἐπολέμει ὁ Ἰσαάκιος αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἐνήργησε τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ ὀ ἀδελφός του Ἀλέξιος Ἄγγελος, ὅστις ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ προσλαβὼν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν Κομνηνός, ἵνα περιποιήσῃ ἑαυτῷ αἴγλην, τὴν ὁποίαν ἄλλως ἠδύναται νὰ ἔχῃ. Ὁ Ἰσαάκιος Β' συνελήφθη, ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ' καὶ ἐνεκλείσθη εἰς μοναστήριον.

2. Ἀλέξιος Γ' (1195—1203) Ἀλέξιος Δ'.

Τετάρτη σταυροφορία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204).

Ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἐξηκολούθησαν αἱ καταστροφαὶ τῶν Βουλγάρων μάλιστα ὑπὸ τὸν Τσάρον Ἰωαννίτην, τὸν ὅποιον οἱ Βούλγαροι ἐκάλουσαν Καλοϊωάννην. Οἱ δὲ Σελτσουκίδαι ἐν Ἀσίᾳ καὶ οἱ Φράγκοι, ἧτοι οἱ Πισᾶται, Ἐνετοί, Γενοᾶται εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους κατέστρεφον ἐπίσης ὅ,τι ἠδύνατο.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ κράτος εὕρισκετο εἰς τοιαύτην ἀπελπιστικὴν κατάστασιν, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσακίου Β' Ἀλέξιος μετέβη καὶ ἐζήτησε βοήθειαν ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου πατρός του παρὰ τῶν σταυ-

ροφόρων, οίτινες παρεσκευάζοντο να πλεύσωσιν εἰς τὴν Παλαιστίνην δι' ἐνετικῶν πλοίων. Ἐχουσι δὲ τὰ κατὰ τὴν τετάρτην ταύτην σταυροφορίαν ὡς ἑξῆς.

Ὁ μεγαλοεργὸς Πάπας Ἰννοκέντιος Γ' (1198—1216) κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Εὐρωπαϊῶν ἰπποτῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὑπὸ Σαλαδίνου καταληφθείσης Ἱερουσαλήμ. Γάλλοι καὶ Ἴταλοι ὑπὸ δύο ἀρχηγούς, τὸν Βαλδουῖνον, κόμητα τῆς Φλάνδρας καὶ Βονιφάτιον τὸν Μομφερρατικόν, ἔσπευσαν προθύμως ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Οἱ Ἐνετοὶ ἐδέχθησαν νὰ μεταβιβάσωσιν 25,000 περίπου σταυροφόρους, πεζοὺς καὶ ἰππεῖς ἐπ' ἀμοιβῇ εἰς Ἱερουσόλυμα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σταυροφόροι δὲν εἶχον πρόχειρα χρήματα, ὁ πανοῦργος δόγης Δάνδολος παρέσπευε αὐτοὺς κατὰ τὸν χειμῶνα κατὰ τῆς Δαλματικῆς πόλεως Ζάρας, ἡ ὁποία ἐκυριοῦθη. Ἐκ τῆς λείας τῆς ληστρικῆς ταύτης πόλεως ἐπληρώθη ἐν μέρος τῶν ναύλων εἰς τοὺς Ἐνετοὺς. Ἐνῶ δ' ἀκόμη Ἐνετοὶ καὶ σταυροφόροι εὐρίσκοντο εἰς Ζάραν, ἔφθασεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀλέξιος ζητῶν βοήθειαν στρατιωτικὴν πρὸς ἐνθρόνισιν τοῦ πατρὸς του καὶ ὑπισχνούμενος ὡς ἀντάλλαγμα μεγάλην χρηματικὴν ἀμοιβὴν καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτικῆς. Ὁ δόγης (δοῦξ) Δάνδολος ἐδέχθη τὴν πρότασιν, διότι ἐσκέφθη ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἔμελλε νὰ ὠφελήσῃ μεγάλως τὴν Ἐνετίαν. Οἱ δὲ σταυροφόροι, ἂν καὶ ἤθελον νὰ πλεύσωσι κατ' εὐθείαν εἰς Παλαιστίνην, ἐπέσθησαν ἐν τούτοις ὑπὸ τοῦ Δανδόλου νὰ ἔλθωσι πρῶτον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Ἰσαακίου Β' νὰ μεταβῶσιν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἰννοκέντιος Γ' δὲν ἠμπόδισε ρητῶς τὴν ἐκστρατεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλπίζων ἴσως ὅτι εἶναι καιρὸς τώρα νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

Τῷ 1203 οἱ Ἐνετοὶ καὶ Σταυροφόροι εὐρίσκοντο πρὸ τῆς Χρυσουπόλεως, τοῦ σημερινοῦ Σκουτάρεως. Καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς Γαλατῶν καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδισε κατὰ τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ στόλος ἔθραυσε τὴν ἄλυσιν τοῦ Κερκτίου κόλπου καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτόν. Καὶ ἀπεκρούσθη μὲν εὐκόλως ἡ ἔφοδος κατὰ τῶν διπλῶν χερσαίων τειχῶν, ἀλλ'

ἡ ἐπίθεσις τῶν Ἐνετῶν κατὰ τοῦ ἀσθενεστέρου τείχους τοῦ Κερατίου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄλωσιν πύργων τινῶν. Τοῦτο ἐπτόησε τὸν Ἀλέξιον Γ', ὅστις ἔφυγε κρυφίως καὶ ἀνάνδρως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως παραλαβὼν τοὺς θησαυροὺς του, τὴν δὲ οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐγκαταλιπὼν εἰς τὴν τύχην. Τότε ὁ λαὸς ἐκάλεσε τὸν Ἰσαάκιον Β' καὶ τὸν υἱὸν Ἀλέξιον Δ' νὰ καταλάβωσι τὸν θρόνον. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἀλέξιος Δ' ἔμελλε νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀναληφθεῖσας ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς Φράγκους, δὲν ἠδύνηθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτοὺς παρὰ μόνον τὸ ἥμισυ τῆς ὑποσχεθείσης χρηματικῆς ἀμοιβῆς, ἥτοι ἑκατὸν χιλιάδας μάρκων. Ταχέως ἐξερράγη διὰ τοῦτο ἔρις μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἀλεξίου, ὁ δὲ λαὸς κατελήφθη ὑπὸ ἀγρίου μίσους κατὰ τῶν Φράγκων. Ὅτε δὲ οἱ σταυροφόροι θέλοντες νὰ καύσωσι τὸ Μωαμεθανικὸν τέμενος, τὸ κτισθὲν κατὰ τὴν βραχεῖαν συμμαχίαν Ἰσαακίου Β' καὶ Σαλαδίνου, ἐπυρπόλησαν μετ' αὐτοῦ καὶ μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ λαὸς ἐπικνεστάτησε καὶ ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ θρόνου τὸν Ἰσαάκιον. Δι' ὀλίγας ἡμέρας ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Νικόλαος Κικναθός, ὅστις ταχέως ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δούκα Μουρτζούφλου, ἀνδρὸς γενναίου καὶ ἱκανωτάτου. Ὁ Μουρτζούφλος κατέλαβε τότε εὐκόλως ὡς Ἀλέξιος Ε' τὸν θρόνον καὶ ἐφόνευσε ταχέως τὸν Ἀλέξιον Δ', ἐν ᾧ συγχρόνως καὶ ὁ Ἰσαάκιος ἀπέθνησκε καταβληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων δεινῶν. Ὁ Ἀλέξιος Ε' ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ τοὺς Φράγκους καὶ ὁ πόλεμος ἐξερράγη διὰ τοῦτο ἐκ νέου. Καὶ διηύθυνε μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος τὴν ἄμυναν καλῶς, ἀλλὰ τὸ ἀπόλεμον τῶν κατοίκων καὶ αἱ ὑπερβολικαὶ ἀπαιτήσεις τῶν μισθοφόρων στρατιωτῶν τὸν ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ. Οἱ δὲ Ἐνετοὶ ἀπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου κατώρθωσαν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πρώτης ἐφόδου νὰ θέσωσι κλίμακας ἀπὸ τῶν πλοίων καὶ ἀναβῶσιν εἰς τὰ τεῖχη. Τότε ἔβηκαν πάλιν πῦρ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐν μέσῳ τῆς συγχύσεως τῶν κατοίκων ἐγένοντο μετὰ τῶν σταυροφόρων εὐκόλως κύριοι τῆς πόλεως τῇ 12 Ἀπριλίου 1204. Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐξελέγη αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις, ἀλλ' οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κατορθώσῃ· μόλις ἔλαβε καιρὸν νὰ φύγῃ μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν λοιπῶν λο-

γάδων τοῦ ἔθνους. Ἀνήκουστοι εἶναι αἱ γενόμεναι τότε ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν Φράγκων ἀρπαγαὶ χρημάτων, ἀτιμώσεις γυναικῶν, φόνοι, ἐμπαιγμοὶ τῆς ὀρθοδοξίας. Ἐπὶ ἡμιόνων εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν, ἵνα διαρπάσωσιν αὐτὴν καὶ φορτώσωσιν ἐπ' αὐτῶν τὰ ἱερὰ κειμήλια. Καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ὅσον ἀγάλματα, ὅπως καὶ χειρόγραφα, κατεστρέφοντο ἢ ἐστέλλοντο εἰς Εὐρώπην. Ἡ Ἐνετία διατηρεῖ μέχρι σήμερον ἔργα ἀρπαγέντα κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην. Σημειωτέον δ' ὅτι τῆς λεηλασίας καὶ κηττοτροφῆς μετέσχον πλὴν τῶν Ἐνετῶν καὶ σταυροφόρων καὶ οἱ Πισάται καὶ οἱ λοιποὶ πολυώνυμοι ξένοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'

Οἱ ΛΑΤΙΝΟΙ ΕΝ Τῇ ΑΝΑΤΟΛῇ (1204—1261)

Ἑλληνικὰ καὶ Φραγκικὰ κράτη ἰδρυθέντα μετὰ τὴν ἄλωσιν.

1. Ἡ διανομὴ τοῦ Βυζαντιανοῦ κράτους.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διενεμήθη τὸ Βυζαντιανὸν κράτος μεταξὺ σταυροφόρων καὶ Ἐνετῶν κατὰ συμφωνίαν, γενομένην πρὸ τῆς ἀλώσεως. Αὐτοκράτωρ ἐξελέγη ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος Α', λαβὼν τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς Θρόκης, ἣτις ἐπεκλήθη τότε Ρωμνία. Τὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ κράτους διενεμήθησαν ὡς τιμάρια ὑπαγόμενα εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικὸς ἔλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα μὲ πρωτεύουσιν τὴν Θεσσαλονίκην. Οἱ Ἐνετοὶ ἔλαβον τὰς πλείστας νήσους τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὡς καὶ πόλεις τινὰς τῆς Πελοποννήσου παραλίους, διετήρησαν δὲ καὶ τὰ ἐμπορικὰ τῶν προνόμια εἰς τὴν νέαν αὐτοκρατορίαν. Τὴν δὲ Κρήτην ἠγόρασαν ἀντὶ εὐτελοῦς ποσοῦ παρὰ τοῦ Βονιφατίου, εἰς τὸν ὅποιον κατ' ἀρχὰς εἶχε δοθῆ. Παρέμειναν δ' οἱ Ἐνετοὶ ἐπὶ

αἰῶνας κύριοι τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν ᾧ τὸν κεντῖον αἰ ἡ ἄνω, αἱ καταληφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Βονιφατίου καὶ τῶν διαδόχων του, τάχιστα ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Πατριάρχης Λατίνος Κωνσταντινουπόλεως ἐξελέγη ἐπίσης Ἐνετός, ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης.

Ὅλας τὰς διανεμηθεῖσας χώρας δὲν ἡδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν οἱ Φράγκοι, διότι ἰδρύθησαν ἀμέσως διάφορα Ἑλληνικὰ κράτη, τὰ ὅποια ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν. Ὁ μὲν Θεόδωρος Λάσκαρις ἀναγορευθεὶς, ὡς εἶπομεν, αὐτοκράτωρ κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰσόδου τῶν Φράγκων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔφυγεν εἰς Νίκαιαν μετὰ τοῦ Ἑλληνος Πατριάρχου καὶ ἐκεῖ ἰδρύσεν ἴδιον κράτος. Ὁ ἐν Νικαίᾳ Πατριάρχης ἐξηκολούθει νὰ ὀνομάζεται Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως· ἡ Νίκαια εἶχεν ἴδιον μητροπολίτην. Ὁ δὲ Ἀλέξιος Κομνηνός, ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, εἶχεν ἤδη πρὸ τῆς ἀλώσεως ἰδρύσει τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἐξάδελφος τοῦ Ἰσακίου Β', ἰδρύσεν τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου. Μικρότερα ἐπαρχίαι ἢ πόλεις εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν καὶ ἐκυβερνῶντο ὑπ' αὐτῶν ὡς τὰ ἐν τῇ Δύσει τιμάρια. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ Γεωργιάτῳ τῆς Πελοποννήσου, τῇ Μονεμβασίᾳ, ἤρχον οἱ Σοφιανοὶ καὶ οἱ Μαμωνάδες, ἐν Μεσσηνίᾳ οἱ Βρανάδες, ἐν Ῥόδῳ ὁ Γαββαλῆς καὶ ἄλλοι ἄλλαχοῦ. Ὁ ἰσχυρότερος τῶν δυναστῶν τούτων ἦτο ὁ Λέων Σγουρός, ὅστις κατέλαβε τὴν ἀπὸ Θηβῶν μέχρι Νκυπλίου χώραν πλὴν τῶν Ἀθηνῶν, τὰς ὁποίας ὑπερήσπισεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ποιμνίου του ὁ θερμὸς φίλος αὐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος. Ἐπειτα συνεκρούσθη πρὸς τὸν Βονιφατίον ὁ Σγουρός καὶ ἀπώλεσε τὴν Ἀττικὴν καὶ Βοιωτικὴν περιουσίαν ἐν Πελοποννήσῳ.

2. Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Ῥωμανίας (1204—1261).

Ἡ Λατινικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἡδυνήθη νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχὴν της οὔτε νὰ ἐπεκτείνῃ αὐτήν. Ἐν πρώτοις ὁ Βαλδουῖνος δὲν ἦτον ὁ κατάλληλος διὰ νὰ διατηρήσῃ ἰσχυρὰν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, διὰ τοῦτο μάλιστα

προετιμήθη ὑπὸ τοῦ πικνούργου Δανδόλου ἀντὶ τοῦ ἱκανοῦ καὶ μεθέλησιν ἰσχυρὰν Βονιφατίου. Ἐπειτα αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ νέου κράτους ἦσαν ἀσθενεῖς, ἐνῶ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι, ἦσαν σφόδρα ἐπικίνδunami. Ἐκτὸς τούτου τὸ ἀρχαῖον μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Φράγκων, τὸ ὁποῖον ἠύξθη τῶρα διὰ τὴν ἄστρογον διοίκησιν τῶν τελευταίων, προεκάλεσε σύμπραξιν πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἐν τῷ πολέμῳ, τὸν ὁποῖον οὗτοι διεξήγον κατὰ τοῦ Βαλδουίνου Α'. Τυχρῶς ἐν τούτοις μετενόησαν οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν σύμπραξιν, διότι ὁ Ἰωαννῆσις, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν Σκυλοῦάκην, ἦτο ὤμος καὶ ἄπιστος Βούλγαρος. Οὗτος ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Φράγκους καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βαλδουῖνον (1205), θανόντα ἐν τῇ αἰχμηλωσίᾳ μετὰ δεινὰς βασάνους, ἠρήματε τὴν χώραν καὶ ἐξηνδραπόδισε χιλιάδας Ἑλλήνων. Τότε προσέλαβε τὴν προσωναμίαν Ῥωμαιοκτόνος, ὡς ὠνομάσθη ὁ Βασιλεὺς Β' Βουλγαροκτόνος.

Τὸν Βαλδουῖνον Α' διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἐρρίκος (1206—1216). Οὗτος προσηνέχθη μετὰ πολλῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐξετίμων καὶ ἀνηγάπων σφόδρα τὸν Ἐρρίκον καὶ συνέπραττον μετ' αὐτοῦ εὐλικρινῶς ἐν Θράκῃ κατὰ τῶν Βουλγάρων. Καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν ὑπῆρξεν εὐλαβῆς ὁ Ἐρρίκος κατὰπολεμήσας τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας τῆς παπικῆς ἐκκλησίας καὶ προφυλάξας τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Δυτικῶν. Ἐν γένει δ' ἀπεδείχθη ὁ μόνος ἀξιόλογος πολιτικὸς Λατῖνος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις ἐνόησε πῶς ἔπρεπε νὰ συμπεριφερθῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἐβασίλευσε δ' ὁ Ἐρρίκος ἐν μέσῳ πολέμων πρὸς τοὺς Βουλγάρους, τοὺς ὁποῖους ἐνίκησε παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Νικαίας καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Θεσσαλονίκης, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπέβαλε τὰ κυριαρχικὰ του δικαίωματα διὰ τῆς νίκης. Διαφέρουσα λίαν εἶναι ἡ ἐπίσκεψις αὐτοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἔνθα συνεκάλεσε συνέδριον τῶν τιμαριούχων ἐν Ῥαυενίκῃ παρὰ τὰς Θερμοπύλας, ὅπου τὸ πάλαι συνήρχοντο καὶ συνεσκέπτοντο οἱ ἀμφικτύονες.

Τὸν Ἐρρίκον διεδέχθη ὁ γαμβρὸς του Πέτρος Κουρτεναῖος

(1216—1219). Ούτος συνελήφθη υπό του δεσπότη τῆς Ἠπείρου αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίῃ. Μετὰ δύο δ' ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κουρτεναίου ἔλαβε τὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Ροβέρτος (1221—1228), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος Ἄγγελος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Θράκην μέχρι Ἀνδριανουπόλεως. Ὁ Ροβέρτος περιωρίσθη οὕτως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὀλίγα ἀκόμη τμήματα τῆς Θράκης.

Διάδοχος τοῦ Ροβέρτου ἐγένετο ὁ ἀνήλικος υἱός του Πέτρου Κουρτεναίου Βαλδουῖνος Β' βασιλευσάς μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸν Βαλδουῖνον Β' ἐπετρόπευσε κατ' ἀρχάς ὁ Ἰωάννης, κόμης τῆς Βριέννης, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἀπεκρούσθησαν γενναίως οἱ συμμαχήσαντες ἐκ νέου καὶ ἐπιτεθέντες κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἕλληνας καὶ Βούλγαροι, ὁ δὲ Βαλδουῖνος Β' ἔρχας μόνος ἀπὸ τοῦ 1237 μέχρι τοῦ 1261, εἶδε τὰς χειρίστας ἡμέρας τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας. Πιεζόμενος οικονομικῶς καὶ στερούμενος ἐπαρκούς στρατοῦ προσεπάθησε νὰ στερεώσῃ τὸ κράτος διὰ βοήθειαν τῆς Δύσεως, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Τὸ μοιραῖον τέλος τῆς παρανόμως ἰδρυθείσης Λατινικῆς αὐτοκρατορίας παρεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ κράτους τῆς Νικαίας. Τὸ βραχύδιον τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας δεικνύει τὴν ἀνικανότητά των Φράγκων περὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν χωρῶν, ὧν ἤρξαν οἱ Ἕλληνες τόσας ἑκατονταετηρίδας. Πλὴν δὲ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν Φράγκων, ὅστις προεκάλει τὴν ἀντιδράσιν τῶν Ἑλλήνων, σπουδαιότατα συνετέλει εἰς τὴν ἐξασθένειν τῆς αὐτοκρατορίας ἡ ἔλλειψις τῆς ἐνότητος, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, καὶ ἡ παραχώρησις τμημάτων τοῦ κράτους εἰς πολλοὺς τιμαριούχους, καταπολεμοῦντας πολλάκις ἀλλήλους.

3. Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας (1204—1261).

Ὁ Θεόδωρος Α' Λάσκαρις (1204—1222) ἤλθεν, ὡς εἴπομεν, εἰς Νικαίαν, ἔνθα ἐστέφη αὐτοκράτωρ. Μετὰ θερμῆς φιλοπατρίας καὶ θελήσεως ἀνευδύτου κατώρθωσεν ἀγωνιζόμενος διηλεκτικῶς πρὸς ἐσωτερικὰς ἀντιδράσεις καὶ ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς νὰ ἰδρύσῃ

τὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ἔμελλε νὰ συνεχίσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ δύο ἔτι αἰῶνας (1261—1453). Μετὰ μακροῦς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Σελτσουκίδας καὶ τοὺς Φράγκους ἤρ-
ρουν ὁ Λάσκαρις τὸ κράτος μέχρι Σμύρνης ἀφ' ἑνὸς καὶ Φρυγίας ἀφ' ἑτέρου.

Τὸν Θεόδωρον διεδέχθη κατὰ γενικὴν ἀπαίτησιν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας Βατάτσης, στρατηγὸς ἐξαιρετος καὶ διοικητὴς συνετός. Ὁ Βατάτσης παρεσκευάσε στόλον καὶ κατέλαβε μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀπηλλάγη δὲ τελείως τῶν ἐν Ἀσίᾳ Φράγκων, οἵτινες κατεῖχον ὀλίγα παράλια, καὶ διήλθεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοὺς Τούρκους, ἀπειλουμένους ἤδη ὑπὸ τῶν Μογγόλων ἐξ ἀνατολῶν. Ἰνκ δ' ἐκδιώξῃ τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, συνεμάχησε πρὸς τὸν Τσάρον τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην Ἀσάν καὶ προσέβαλον ἀμφότεροι τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ μὲν Ἀσάν ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ δὲ Βατάτσης ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ Ἰωάννης κόμης Βορένης ἀπέκρουσε τὴν ἐπίθεσιν, ἣ δὲ συμμαχία διελύθη καὶ πάλιν ταχέως. Βραδύτερον μάλιστα ἠδυνήθη ὁ Βατάτσης νὰ φειρέσῃ ἀπὸ τῶν Βουλγάρων μέχρι μέρους τῆς Μακεδονίας. Ἐπίσης ἐνίκησεν ὁ Βατάτσης καὶ τὸν αὐτοκράτορα Θεσσαλονίκης Ἰωάννην Ἀγγελον καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ φέρῃ τὴν προσωμίαν τοῦ δεσπότη καὶ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν (1242) αὐτοῦ βραδύτερον (1246) κατέλαβε καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονικὴν μετὰ μεγάλου μέρους τῆς Μακεδονίας. Οὕτω κατορθοῦται κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Βατάτσης, ἣ ἔνωσις τῶν Ἑλληνικῶν κρατῶν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ πλουτισμοῦ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως ἐν γένει τῆς χώρας ἐφρόντισεν ὁ γενναῖος αὐτοκράτωρ προστατεύσας τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν. Θνήσκοντος αὐτοῦ ἐν Ῥωμανίᾳ ἔμενε μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς τοὺς Φράγκους.

Τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάτσην διεδέχθη ὁ υἱὸς του Θεόδωρος Β' Δούκας Λάσκαρις (1254—1258), ὅστις ἐπίσης ἐπολέμησε γενναίως κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἀποθανὼν τῷ 1258 κατέλιπε διάδοχον τὸν ἀγγλικὸν υἱὸν του Λάσκαριν, τούτου δ' ἐπίτροπος κατέστη ὁ στρατηγὸς Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ὁ ἔπειτα καταλύσας τὴν Λατινικὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

4. Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (1261).

Ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἰωάννου Δ' Λασκάρεως Μιχαὴλ Παλαιολόγος ταχέως ἐγένετο συμβασιλεὺς αὐτοῦ καὶ παρὰσκευαζόμενος νὰ κυριεύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν συνέδεσε φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς ἀντιπάλους τῶν Ἑνετῶν Γενοαίτας. Ὅτε δὲ τῷ 1261 ὁ Κεῖσαρ Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος εὕρισκετο ἐν Σηλυβρία μετὰ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, ἀνηγγέλθη εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο εὐχερεστάτη. Ὁ Στρατηγόπουλος τότε ἔσπευσε καὶ εἰσήγαγε διὰ μιᾶς ὑπογείου διόδου πενήτην ἑκατὸν στρατιώτας, οἵτινες ἤνοιξαν τὰς πύλας τοῦ τείχους εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Βοηθούμενοι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν πόλιν οἱ ὀκτακοσίοι ἀνδρες τοῦ Στρατηγοπούλου κατέλαβον αὐτήν, ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ Φραγκικὴ φρουρὰ εὕρισκετο ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰς συνοικίας τῶν Φράγκων ἔθεσαν οἱ Ἕλληνες πῦρ, ὅπερ διηκούλυε τὴν ταχύτεραν κατάληψιν αὐτῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βαλδουῖνος Β' ἐδραπέτευσε τότε εἰς Εὐρώπην προσπαθὼν ματαίως νὰ κινήσῃ τοὺς ἐν τῇ Δύσει εἰς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ εἰδησις τῆς ἀνακτήσεως τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προεκάλεσε χαρὰν ἀνέκφραστον πανταχοῦ τοῦ κράτους. Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ Στρατηγοπούλου ἐν ἀπεριγράπτῳ πομπῇ τῇ 15 Αὐγούστου 1261 καὶ ἐπέστη αὐτοκράτωρ ἐν τῷ νυκτῷ τῆς ἁγίας Σοφίας.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ λατινικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης (1222) καὶ τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1261) παρέμειναν εἰς τοὺς Φράγκους, κυρίως Ἑνετοὺς καὶ Γάλλους, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τοῦ Ἰονίου, ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς. Ἐν ἔτει δὲ 1310 κατέλαβον οἱ ἰππῶται τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Ἱεροσολύμων τὴν Ῥόδον μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων. Οἱ Ἰωαννῖται, ἀφοῦ ὑπερήσπισαν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν σταυροφοριῶν γενναίως τὴν Ἁγίαν Γῆν κατὰ τῶν

Μωαμεθανῶν, ἔφυγον ἐκ τῆς Παλλαιστίνης, ἕτε κατελήφθη αὕτη ὑπὸ τῶν Μωμελούκων τῆς Αἰγύπτου, εἰς Κύπρον, ἐκεῖθεν δ' εἰς Ῥόδον, τὴν ὁποίαν κατακλύβοντες διετήρησαν μέχρι τοῦ 1522. Ἐκ τῆς Ῥόδου, ἀλωθείσης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ἔφυγον εἰς τὴν Μελίτην, ἐξ ἧς ἐκλήθησαν καὶ Μελιταῖοι.

5. Ἑλληνικὰ κράτη ἀνεξάρτητα μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εἵπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ἕγγονος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Κομνηνοῦ, ἴδρυσεν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος ἐπονομασθεὶς Μέγας Κομνηνός. Τὸ κράτος τοῦτο περιελάμβανε κυρίως τὰ παράλια τοῦ Πόντου, ἀπὸ τῆς Ἀμισοῦ μέχρι τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ, καὶ τὰ νότια τῆς Τάυρικῆς χερσονήσου, ἀνεξωγοῖόνησε δὲ καὶ διετήρησε τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας ἐν τῇ ἀνατολικῇ γωνίᾳ τοῦ ἀρχαίου κράτους. Ἡ ἀρχὴ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ Κομνηνοῦ (1461), ὅστις ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τῶν υἱῶν καὶ ἐνὸς αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, διότι ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμὸν.

Ὁ δὲ ἰδρυστὴς τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ Α' Ἀγγελος ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἰλλυρίᾳ καὶ Ἑλλάδι ἀπὸ Νευπάκτου μέχρι Δυρραχίου, ἐβοήθησε δὲ καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτῶν κατὰ τῶν Φράγκων καὶ κατέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σγουροῦ καὶ τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος καὶ τὸ Νκύπλιον. Ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφός τοῦ Μιχαὴλ Θεόδωρος Ἀγγελος νικήσας τοὺς Φράγκους κατέλυσε τὸ Λατινικὸν βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης (1221) καὶ ἐξέτεινε τὰς κτήσεις αὐτοῦ μέχρι Ἀνδριανουπόλεως. Τότε μετήνεγκε τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην, ἔλαβε τὴν πορφυρὰν καὶ τὰ ἐρυθρὰ βασιλικὰ πέδιλα καὶ ἐστέφθη «βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων» ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου «Ἀχρίδος καὶ πάσης Βουλγαρίας» Χωμκιανοῦ, τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ἀρνηθέντος νὰ πράξῃ τοῦτο ὡς ἀναγνωρίζοντος νόμιμον αὐτοκράτορα τὸν ἐν Νικαίᾳ ἐδρεύοντα. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐνίκηθη ὁ φιλόδοξος οὗ-

τος δυνάστης παρὰ τὸν Ἐθρονὸν ὑπὸ τοῦ Τσάρου τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀσάν, ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐτυφλώθη, ἐνῶ μὲγα μέρος τοῦ κράτους κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἡ δὲ Θεσσαλονίκη μετὰ τῆς Μακεδονίας κατελήφθη, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Βατάτση τῷ 1246, τῶν Ἀγγέλων περιορισθέντων εἰς τὰ ἀρχαιότερα ὅρια τοῦ Δεσποτάτου καὶ τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Τούτου δὲ τοῦ ἀρχαίου Δεσποτάτου ἐν τμήμα μὲγα, τὴν Ἠπειρὸν μετὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκχονανίας, διετήρησαν οἱ Ἀγγελοὶ μὲχρι τοῦ 1318, ὅτε ἐξέλιπεν ὁ οἶκος αὐτῶν ἀντικατασταθεὶς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ὑπὸ τῶν διοικούντων ἐν Κεφζλληνίᾳ Ὀρσίνῃ, συγγενῶν τῶν Παλαιολόγων. Ἐν ἄλλο τμήμα τοῦ Δεσποτάτου, ἡ ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάς μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἀπετέλεσεν ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἑλληνικοῦ κλάδου τῶν Ἀγγέλων τὸ δεσποτάτιον τῶν Νέων Πατρῶν (Ἐπάτης), τὸ ὁποῖον βραδύτερον, μετὰ τὸ 1318, κατελήφθη κατὰ μὲγα μέρος ὑπὸ τῶν Καταλάνων τῆς Ἀττικῆς.

6. Τὰ διάφορα Φραγκικὰ κράτη ἐν Ἀνατολῇ.

Ὁ καταλαβὼν τὴν Θεσσαλονικὴν Βονιφάτιος ἐπολέμησε κατὰ τοῦ Λέοντος, ὅστις ἄνευ γενναίας ἀντιστάσεως ὑπεχώρησεν εἰς Ἀκροκόρινθον, τὸν ὁποῖον ὑπερήσπισεν ἐπιμόνω καὶ ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐκρημνίσθη ἀπελπίσας περὶ τῆς νίκης. Αἱ Ἀθηναὶ κατελήφθησαν τότε ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀμαχητεὶ καὶ ἐλεηλατήθησαν βαρβάρως, ὁ δὲ φιλόπατρις ἀρχιεπίσκοπος Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἠναγκάσθη μετ' ἄλλους νὰ ἐγκαταλίπη τὴν προσφιλεῖ του πόλιν καὶ νὰ φύγη εἰς Κέων, ὅπου ἀπέθανε τῷ 1215. Ὁ Βονιφάτιος ἐξεστράτευσεν ἔπειτα κατὰ τοῦ Τσάρου τῶν Βουλγάρων Ἰωαννίτση, κατὰ τοῦ ὁποῖου πολεμῶν ἡρωϊκῶς ἐφρονεύθη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφάτιου τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονικῆς παρήκμασε, τῷ δὲ 1221 ὁ δεσπότης τῆς Ἠπειροῦ Θεόδωρος Ἀγγελος κατέλυσε αὐτό, ὡς εἶπομεν.

Τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μέρος παρεχώρησεν ὁ Βονιφάτιος ὡς τιμᾶριον εἰς τὸν πιστὸν συναγωνιστὴν του, τὸν Γάλλον Ὁθωνα Δελφρός, τοῦ ὁποῖου ὁ διάδοχος Γουίδων ὠνομάσθη δούξ τῶν Ἀθη-

νων, παρὰ δὲ τῶν Ἑλλήνων μέγας κερ, ἦτοι μέγας κύριος. Οἱ Δελαρὸς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς πολλοὺς ἄλλους Φράγκους ἐκυβέρνησαν πατρικῶς τὰς Ἀθήνας καὶ ἠγαπήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἰδρύθη νέον Φραγκικὸν κράτος ἐπὶ Βονιφατίου. Ἰάλλοι ἱππῶται ὑπὸ τὸν Γοδοφρεΐδον Βιλλαρδουΐνον ἐπιστρέφοντες ἐκ τῶν Ἀγίων Τόπων ἀπεβιδάσθησαν εἰς Πελοπόννησον ἀσκόπως. Ἄλλ' ὅτε ὁ Βιλλαρδουΐνος παρετήρησε τὸ ἀπάλειμον τῶν κατοίκων καὶ τὸ εὐπόρητον τῆς χώρας, συνεννοήθη μετὰ τοῦ Βονιφατίου καὶ ἤρχισε τὴν κατάκτησιν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀντέστη κυρίως ὁ Δοξαπατρῆς ἐν Μεσσηνίᾳ, ἀλλ' ἠττήθη. Κάτεκτήθη λοιπὸν τὸ μέγιστον μέρος τῆς Πελοποννήσου—αὶ κτήσεις τοῦ Σγουροῦ εἶχον περιέλθει εἰς τοὺς Ἀγγέλους—καὶ ἀπετέλεσε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Μορέως ἢ τῆς Ἀχαΐας, ἥτις ἀνεπύχθη καὶ ἤκμασε μεγάλως ὑπὸ τοὺς Βιλλαρδουΐνους. Γεναιότατα ἀντέστη εἰς τοὺς Φράγκους ἡ ὀχυρὰ Μονεμβασία ὑπὸ τοὺς ἀνεξαρτήτους ἰδίους ἄρχοντας κατακτηθεῖσα μόλις τῷ 1248.

Οἱ Βιλλαρδουΐνοι ἐκυβέρνησαν ἐν Πελοποννήσῳ ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1278 εἰσαγαγόντες πλῆρες φεουδαλικὸν σύστημα κατὰ τὰ ἐν τῇ Δύσει εἰθισμένα. Οἱ μὲν Ἕλληνες κάτοικοι περιῆλθον εἰς θέσιν δουλοπαροίκων, ἡ δὲ χώρα διηρέθη εἰς βαρωνίας καὶ μικρότερα φέουδα, τὰ ὅποια ὑπερησπίζοντο ὑπὸ πλήθους φρουρίων, ἐν μέρει σωζομένων ἀκόμη μέχρι σήμερον. Οἱ βαρῶνοι καὶ οἱ λοιποὶ τιμαριοῦχοι εἶχον στρατιωτικὰς ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῶν Βιλλαρδουΐνων, ἀπετέλουν δὲ καὶ τὸ συμβούλιον αὐτῶν, εἶδος βουλῆς. Οἱ Φράγκοι ὀργανώθησαν πρᾶγματι ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ἄριστα, ἵνα διατηρήσωσι τὴν ἐχθρικὴν χώραν, μετέδωκαν δὲ βαθμηδὴν τὸ πολεμικὸν μένος καὶ εἰς τοὺς πρόην ἀπολέλους κατοίκους.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Ἐνετοὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὰς νήσους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Κρήτῃ δὲν ἐκυβέρνησαν ἡσύχως, διότι πολὺ ἐνωρὶς οἱ γενναῖοι κάτοικοι ἤρχισαν φοβερὸν ἀγῶνα ἐναντίον αὐτῶν. Ἐν δὲ τῇ Εὐβοίᾳ κατέλαβον κατ' ἀρχὰς τὸ ἐν τρίτον τῆς χώρας, ἔπειτα δὲ ἐμπορικὰ προνόμια εἰς ὅλην τὴν νῆσον καὶ τέλος τὸ

πλειστον τῆς νήσου. Τὰς δὲ μικροτέρας Κυκλάδας ἐπέτρεψεν ἡ Ἐνετία εἰς ιδιώτας νὰ καταλάβωσιν ὡς τιμαριοῦχοι. Οὕτω π. χ. ὁ οἶκος τοῦ Σανούδου, συγγενοῦς τοῦ Δανδόλου, κατέλαβε πολλὰς Κυκλάδας καὶ κρατήσας αὐτὸς τὴν Νάξον μὲ τινὰς ἄλλας μικροτέρας νήσους παρεχώρησε τὰς περισσοτέρας ὡς τιμάρια εἰς ἄλλας οἰκογενείας, ὧν ἀξία σημειώσεως εἶναι ἰδίως ἡ τοῦ Γρίζη ἐν Τήνῳ καὶ βορείοις Σποράσι. Τὸν οἶκον τοῦ Σανούδου ἐν Νάξῳ διεδέχθη ὁ τοῦ Κρίσπη. Καὶ διὰ τῶν Ἐνετῶν λοιπὸν εἰσήχθη τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ κατάληψις δὲ τῶν νήσων καὶ πολλῶν παραλίων ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς τὴν θαλασσοκρατίαν τοῦ Αἰγαίου, τὴν ὁποίαν οὗτοι δὲν ἐχρησιμοποιοῦν μόνον εἰς τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ καὶ εἰς πειρατείας, διὰ τῆς ὁποίας κατεπτόουν τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἠμπόδιζον τὴν δημιουργίαν ἄλλου στόλου ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἡ δ' Ἑλληνικὴ Ἐκκλησίαι κατεδιώχθη καὶ παρεγκωμίσθη ἐν τοῖς Φραγκικοῖς κράτεσι τῆς Ἀνατολῆς. Πλεισταὶ ἐκκλησιαὶ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων, πολλὰχοῦ δὲ διωρίσθησαν Λατῖνοι ἀντὶ Ἑλλήνων ἐπισκόπων. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα κατελήφθησαν κατὰ τὸ πλειστον ὑπὸ τῶν Φράγκων τιμαριοῦχων καὶ διὰ τοῦτο συνεκρούοντο συχνάκις οἱ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ αὐτῶν. Ἀλλὰ παρὰ τὴν μακρὰν καὶ ἐπίμονον ἐργασίαν τοῦ λατινικοῦ κλήρου ἡ προσηλυτιστικὴ του δύναμις ὑπῆρξεν ἐλαχίστη, διότι εἰργάζετο ἐπὶ ξένου καὶ ἐχθρικοῦ ἐδάφους, ἐν μέσῳ πληθυσμοῦ, ὅστις ἐμίσει αὐτὸν καὶ ἠκολούθει τὰ πάτρια εὐλαβῶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΜΩΜΕΘΑΝΙΣΜΟΣ

1. Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι.

Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι εἶναι συγγενεῖς μὲ τοὺς Σελτσούκους Τοῦρκους, ἀλλ' ἀποτελοῦσιν ἰδίαν φυλὴν, τὴν τῶν Οὔζων. Οἱ

Ούζοι δ' οὔτοι ἦσαν μισθοφόροι τοῦ Χοβαρσεμιακοῦ κράτους τῆς Περσίας· ὅτε δ' οἱ Μογγόλοι κατέλυσαν τὸ κράτος τοῦτο, πολλοὶ τῶν Οὔζων ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σουλεϊμάν κατέφυγον εἰς Ἀρμενίαν. Εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Σουλεϊμάν, ὁ Ἐρτογορούλ, ἦλθε καὶ ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν στρατιωτικὴν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Ἰκονίου καὶ ἐβούλησεν αὐτὸν πολεμοῦντα κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀνταμείβων δ' ὁ Σελτσουκὸς Σουλτάνος τὸν Ἐρτογορούλ διὰ τὰς ὑπηρεσίας του προσήνεγκεν εἰς αὐτὸν ἐν Βιθυνίᾳ ἐν τιμάριον ἐπὶ τῷ ὄρφνῳ φυλάττη τὰ ὄρια τοῦ κράτους κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ τιμάριον τοῦτο κατέστη ὁ πυρὴν τοῦ ἔπειτα μεγάλου ὀθωμανικοῦ κράτους. Τὸν Ἐρτογορούλ διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀσμάν ἢ Ὄθμάν, ἐξ οὗ ἐκλήθησαν οἱ Τούρκοι οὔτοι τῆς φυλῆς τῶν Οὔζων Ὀσμανοὶ ἢ Ὄθωμανοί. Ὁ Ὀσμάν ἐξέτεινε τὸ τιμάριον αὐτοῦ νικῆσας τοὺς Ἕλληνας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὅτε δὲ τὸ Σελτσουκιδὸν κράτος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων καὶ αἱ ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι αὐτοῦ κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῶν, τὸ δυτικὸν τμήμα κατέστη ἀνεξάρτητον· πολλαὶ ἐπαρχίαι τούτου ἔλαβον τότε τὰ ὀνόματα τῶν τυχόντων διοικητῶν αὐτῶν, Αἰδίν, Καραμάν καὶ ἄλλων. Τότε ἐγένετο καὶ ὁ Ὀσμάν ἀπὸ ὑποτελοῦς ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν, κατέλαβε δὲ καὶ τὴν Προῦσαν (1326) καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Ἀπέθανε δὲ ἐν Προύσῃ τῷ 1326 καὶ ἐτάφη ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς πόλεως, μεταβληθέντι κατὰ διαταγὴν του εἰς τζαμίον.

2. Ὀρχάν (1326—1359).

Στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Γενίτσαροι.

Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ὄσμάν, τοῦ Ὀρχάν, κηρύχθη τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος μεγάλως, ὀργανώθη δὲ κάλλιον στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς. Ἦδη πρὸ τοῦ Ὀρχάν ὑπῆρχε στρατιωτικὴ τις ὀργάνωσις, διότι πᾶς πολεμιστὴς ὑπηρετήσας τὸ κράτος πολεμικῶς ἐλάμβανε μικρὸν τμήμα γῆς καὶ ἐγένετο τρόπον τινὰ τιμαριούχος, εἶχε δὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοπλίῃ ὅλους τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὄπλα κατοίκους τοῦ τιμαρίου του. Ὁ Ὀρχάν

ὅμως κατέστησε τὸ κράτος ἔτι μᾶλλον στρατιωτικὸν διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ φοβεροῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων, ἧτοι τοῦ νέου τάγματος. Τὸ τάγμα τοῦτο ἰδρύθη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Βυζαντικοῦ τάγματος τῶν Τουρκοπώλων, ἧτοι μισθοφόρων Τούρκων ἐχριστιανισθέντων, οἵτινες ὅμως δὲν εἶχον τὴν πολεμικὴν δύναμιν τῶν Γενιτσάρων οὔτε τὴν πειθαρχίαν. Συνεκρότουσιν λοιπὸν τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων Χριστιανοὶ ἀπαχθέντες καὶ ἐξισλαμισθέντες ἐκ μικρᾶς ἡλικίας· πᾶσα γὰρ δηλαδὴ κατακλιμακνομένη ὑπὸ Ὀθωμανῶν ὑπερχεοῦτο νὰ δίδῃ κατ' ἔτος ὠρισμένον ἀριθμὸν παιδῶν εὐτραφῶν Χριστιανῶν ἡλικίας ἐπτὰ ἕως δεκαπέντε ἐτῶν, οἵτινες ἀποσπώμενοὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἐξισλαμίζοντο καὶ ἀνετρέφοντο κατ' ὁμάδας εἰς τοὺς στρατῶνας ἐν μεγίστῃ πειθαρχίᾳ. Οἱ Γενιτσάροι ἔμενον ἄγαμοι, ἐγνώριζον δ' ὡς πατέρα αὐτῶν τὸν Σουλτᾶνον, οὔτινος ἀπετέλουσιν τὴν σωματοφυλακίαν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι διηνεκῆς διατριβὴ εἰς στρατῶνας καθίστα τοὺς φανατικούς ἀρησιθρήσκους φοβεροὺς στρατιώτας. Διὰ τοῦ ἵππικοῦ καὶ διὰ τοῦ στρατοῦ τῶν Γενιτσάρων ἐφάνησαν οἱ Τούρκοι ὑπέρτεροι τῶν ἀντιπάλων των Χριστιανῶν καὶ ἐνίκησαν αὐτοὺς ἐπανειλημμένως.

Ἡ ἀπαισίαι δ' αὕτη στρατολογία τῶν χριστιανῶν, ἧτις ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐκλήθη βραδύτερον παιδομάζωμα, διεκόπη τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα· τὸ δὲ σῶμα τῶν Γενιτσάρων ὑφίστατο μὲν καὶ ἀπληρτίζετο ἐκ μόνων Μωαμεθανῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν πειθαρχίαν τῶν πλαισιωτέρων χρόνων καὶ διὰ τοῦτο ἐπεδιώκετο ὑπὸ τῶν Σουλτᾶνων ἢ διάλυσις του, ἧτις κατωρθώθη μόλις τῷ 1826. Διὰ τοῦ παιδομαζώματος τῶν πρώτων Ὀθωμανικῶν χρόνων ἡλαττοῦτο μὲν ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς, ἠδύνατο δὲ ὁ Μωαμεθανικὸς καὶ ὑπηρετεῖτο τὸ κράτος δι' εὐρώστων χριστιανικῶν δυνάμεων. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἠναγκάζετο νὰ σπαράσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν. Πλὴν τοῦ παιδομαζώματος ἠῦξησε πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν Μωαμεθανῶν τὸ πλῆθος τῶν ἐξισλαμισθέντων Ἑλλήνων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κυρίως, ἔπειτα δὲ Σλαβῶν καὶ Ἀλβανῶν. Τόσοι ἦσαν οἱ ἐξισλαμισθέντες βίαι ἢ διὰ πείναν ἢ δι' ἐλπίδα καταλήψεως ἀξιομάτων ἐν τῷ κράτει — πράγματι οἱ ἐκ Χριστιανῶν μουσουλμᾶνοι κκτεῖχον ὅλα σχεδὸν τὰ ἀνώτε-

ρα αξιωματικῶν— ὥστε ὁ μογγολικὸς τύπος τῆς τουρκικῆς φυλῆς
μὲ τὸ μικρὸν ἀνάστημα καὶ τὰ προβεβληκότα μῆλα δὲν διακρίνε-
ται πλέον σήμερον εὐκρινῶς. Ἡ ἐξισλάμισις τῶν Χριστιανῶν
προεχώρησε πολὺ δυσκολώτερον ἐκεῖ, ὅπου ὑπῆρχον μοναστήρια,
τῶν ὁποίων ὁ χριστιανικὸς βίος ἐθέρμαινε τοὺς Χριστιανοὺς καὶ
ἐκράτει αὐτοὺς πιστοὺς εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων. Ἀλγεινή
διὰ τὸν ἑλληνισμὸν ἰδιαζόντως εἶναι ἡ ἐξισλάμισις ὑπὸ τῶν Σελδ-
τσούκων καὶ ἔπειτα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων καὶ ἐπομένως
ἀπώλεια τοῦ μεγίστου μέρους τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας,
ἣτις διὰ τοῦ στρατοῦ τῆς καὶ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν πολιτικῶν
καὶ τῶν βασιλικῶν δυναστειῶν ἔδιδεν ὅλην τὴν θαυμασίην ζωτι-
κὴν δύναμιν εἰς τὸ Βυζαντικὸν κράτος.

Ὁ Ὅρχαν ἐξέτεινε τὸ ὀθωμανικὸν κράτος μέχρι Βοσπόρου,
διέβη δὲ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κατέλαβε τὴν Καλλίπολιν
τῷ 1354.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ (1261—1453)

1. Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος (1261—1282).

Τὸ ἀνασυσταθὲν ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου κράτος
ἦτο ἀσθενέστατον· ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ κατακτήσεις τῶν Φράγκων,
Βουλγάρων, Σελδτσούκων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἀνεξάρτητα ἑλλη-
νικὰ κράτη τῆς Τραπεζοῦντος καὶ Ἡπείρου εἶχον περιορίσει σπου-
δαίως τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως τὸ κράτος τοῦτο, ὅπερ τὸ
ἑλληνικὸν ἔθνος διὰ μεγίστης ἐντάσεως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ
ἀνασυνέστησεν, ἦτο καθαρῶς ἑλληνικόν. Οἱ ἐν τῷ κράτει ξένοι
εἶχον ἀποχωρισθῆ.

Νέοι ἔχθροὶ ἐξωτερικοὶ δὲν ἔλειψαν καὶ τότε. Οἱ Σέρβοι κα-
τέλαβον ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τὴν ἄνω Μακεδονίαν.
Εἶχον δ' οὗτοι ἀπαλλαγῆ τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ ἡγε-
μόνος αὐτῶν Στεφάνου Νεμάνια, ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν

Νεμκανιδῶν, περὶ τὸ τέλος τῆς δωδεκάτης ἑκκτονταετηρίδος. Ὁ υἱὸς τοῦ Στεφάνου Νεμάνια ἀνηγορεύθη τῷ 1220 Κράλης, ἦτοι βασιλεὺς τῆς Σερβίας.

Πρὸς τὸν ἐπιτροπευόμενον Ἰωάννην Λάσκαριν δὲν προσηέχθη τιμίως ὁ Μιχαήλ, διότι ἐτύφλωσεν αὐτόν, ἵνα τὸν καταστήσῃ ἀνίκανον εἰς τὸ βασιλεύειν. Ἡ ἀνάνδρος αὕτη πράξις προεκάλεσε τὸν ἀφορισμὸν τοῦ αὐστηροῦ Πατριάρχου Ἀρσενίου Αὐτωρειανοῦ, τὸν ὅποιον ὁ Μιχαήλ μόλις μετὰ πολυετῆ ἀγῶνα κατώρθωσε νὰ καθαιρέσῃ.

Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Νυμφαίου (1261) παρεχώρησεν ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἐλεύθερον ἐμπόριον εἰς τοὺς Γενοάτας, τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ἑνετῶν, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰναλλάξωσι πόλεμον ἐναντίον αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς συνθήκης ταύτης ἀρχεταὶ ἢ ἀκμὴ τῶν Γενοατῶν ἐν Ἀνατολῇ. Ἀπεικίει ἐπετράπησαν αὐτοῖς ἐν Λέσβῳ, ἐν Χίῳ καὶ ἐν Γαλατῆ. Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι οἱ Παλαιολόγοι δὲν ἠκολούθησαν τὴν πολιτικὴν τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας, οἵτινες πρὸ παντὸς ἐζήτουν τὰς ἰδίας στρατιωτικὰς δυνάμεις νὰ ἀναπτύξωσιν, ὀλίγην δ' ἐμπιστοσύνην εἶχον πρὸς τοὺς ξένους.

Εὐτυχῆς ὑπῆρξεν ὁ Μιχαήλ Η' εἰς τὸν κατὰ τῶν Βιλλαρδουίνων τῆς Ἀχαΐας πόλεμον αὐτοῦ. Ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Πελαγονίας ἐν Μκεδονίᾳ ἐνικήθη ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀχαΐας Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος μετὰ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μιχαήλ Β' Ἀγγέλου, δεσπότη τοῦ Ἡπείρου, ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Μιχαήλ Η', Ἀλεξίου Στρατηγοπούλου καὶ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος ἠχμαλωτίσθη, πρὸς ἐλευθέρωσιν δ' αὐτοῦ ἐζητήθησαν ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Η' ἡ Μονεμβασία, ὁ Μυστράς καὶ ἡ Μάνη. Τὰ φρούρια ταῦτα πράγματι παρεχωρήθησαν μετὰ τὴν ἔγκρισιν τοῦ συνεδρίου τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Φράγκων βαρῶνων καὶ λοιπῶν τιμαριούχων, οὗτω δ' ἐτέθη ὁ πυρὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἑλληνικοῦ κράτους, τοῦ «δεσποτάτου τοῦ Μυστρά», τὸ ὅποιον βαθμηδὸν ἐξέβαλε τοὺς Φράγκους ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Παλαιολόγος παρεχώρησεν εἰς

τοὺς Μονεμβασιώτας τὰ προνόμια αὐτοδιοικήσεως, τὰ ὅποια εἶχον πρὶν ὑποταγῶσιν εἰς τοὺς Βιλλαρδουίνους (1248).

Νέος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς διὰ τὸ κράτος ἀνεφάνη ἐκ Δύσεως. Ὁ Κάρολος Ἀθηναϊκός, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Θ', κατέλαβε τὸ Νορμαννικὸν κράτος τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ ἠγόρασε παρὰ τοῦ ἐκπτώτου Βαλδουίνου τὰ ἐπὶ τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους δικαιώματα τούτου καὶ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἀχαΐας. Ὁ Κάρολος ἤρχισε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἀπὸ τῆς Κερκύρας, τὴν ὅποιαν κατέλαβεν. Ὁ Μιχαὴλ Η' ἐφοβήθη πολὺ τὸν νέον ἐχθρὸν καὶ ἐζήτησε διὰ τοῦτο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Πάπαν τὴν ἔνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐλπίζων ὅτι οὕτω θάπομακρύνῃ τὸν ἐκ Δυσμῶν κίνδυνον. Ἡ ἔνωσις πράγματι ἀποφασίσθη ἐν Συνόδῳ τινὶ τοῦ Λουγδούνου (Λυὼν) παρόντος καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Ἀκροπολίτου ὡς ἀπεσταλμένου τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαὸς ἀκούσας τὸ πρᾶγμα ἐξάνεστη καὶ ἐμαρτύρωσεν αὐτήν. Ὁ Κάρολος ἐν τούτοις ἠμποδίσθη ἀπὸ τῶν κατακτητικῶν αὐτοῦ σχεδίων διὰ τοῦ λεγομένου Σικελικοῦ ἔσπεριου, ἧτοι τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Γάλλων καὶ σφαγῆς αὐτῶν ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας ἐν μιᾷ ἑσπέρᾳ τοῦ 1282. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἡ Βυζαντικὴ διπλωματία εἶχεν ἀναμειχθῆ διὰ χρημάτων εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σικελίας. Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ Κάρολος, τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας ἐν Ἰσπανίᾳ.

2. Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος (1282—1328).

Ἀνδρόνικος Γ' (1328—1341).

Ὁ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου Ἀνδρόνικος Β' ἔσπευσε νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὸν ὀρθόδοξον κληρὸν ἀκυρώσας τὸ διάταγμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περὶ ἐνώσεως τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς Δυτικῆς. Ἄλλ' αἱ ἀνόητοι τιμωροί, τὰς ὁποίας ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κληρικοὺς τοὺς ὑπακούσαντας εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ πατρὸς αὐτοῦ,

ἐξήψαν τὰ πάθη καὶ προσεκάλεσαν ἔριδας ἀκαίρους, καθ' ἣν στιγμήν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ ἦσαν ἐπικινδυνότατοι. Δυστυχῶς ὁ Ἄνδρόνικος παρημέλησε τὴν στρατιωτικὴν παρασκευὴν τοῦ κράτους καὶ κατεγίνετο τοῦναντίον εἰς ἀσκόπους θεωρητικὰς συζητήσεις.

Ἐπὶ τοῦ Ἄνδρόνικου Β' προσέβηλον τὴν ἑλληνικὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπὸ τὸν Ὄσμάν. Ὁ Ἄνδρόνικος, στερούμενος ἰθαγενεῦς στρατοῦ, προσέλαβε μισθοφόρους διὰ τὸν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν πόλεμον ἐξακισχιλίους Καταλάνους ἐξ Ἰσπανίας ὑπὸ τὸν τολμηρὸν ἀρχηγὸν Ρογέρον Δεφλῶρ. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπολέμησαν οἱ Καταλᾶνοι γενναίως κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἠλευθέρωσαν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὴν σπουδαιοτάτην τότε Φιλαδέλφειαν, ἀλλὰ ταχέως ἀπέβησαν τὰ ἀνυπότακτα ταῦτα στίφη ἢ μάστιξ τοῦ κράτους· ἀντὶ τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμου ἤρχισαν τὴν ληστείαν, ἐπέστρεψαν δ' εἰς Θράκην ἐγκαταλιπόντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὅτε δ' ἐδολορονήθη ὁ Δεφλῶρ, τότε πλέον οἱ Καταλᾶνοι ὑποπεύσαντες ὅτι ἡ δολοφονία ἐγένετο παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐξετράπησαν εἰς ἀνηκούστους σφαγὰς καὶ λεηλασίας, προσεκάλεσαν δὲ καὶ τοὺς Τούρκους εἰς Εὐρώπην. Ἐπὶ δύο ἔτη ἐξηκολούθουν αἱ βρβαρότητες τῶν Καταλάνων προχωρούντων διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς Ἑλλάδα. Τῷ 1311 συνεκρούσθησαν παρὰ τὴν Κωπαΐδα τῆς Βοιωτίας πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Ἀττικῆς Βάλθερον Βριέννιον ἄγοντα πολυάριθμον ἵππικὸν καὶ πεζικὸν Γάλλων καὶ ἄλλων Φράγκων. Οἱ Καταλᾶνοι, οἵτινες ἦσαν κατὰ τὸ ἥμισυ περὶ τοῦ ὀλιγαριθμότερου τῶν Γάλλων ἐξέλεξαν ἐλώδη τόπον ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ἐστάθησαν. Ὁ ὀρμητικὸς Βριέννιος ὤρμησε μὲ τὸ ὑπερήφανον ἵππικὸν του ἀπροσέκτως, ἀλλὰ τότε ἐνέπεσον εἰς τὸ ἔλος καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν. Οἱ δὲ Καταλᾶνοι εὐκόλως πλέον, βελόντες θανασίμως καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Βριεννίου, κατέστρεψαν τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἀρχηγῶν καὶ κατέλαβον τὴν Ἀττικὴν. Οἱ Γάλλοι ἐξεδιώχθησαν, μεθ' ὅσης εὐκολίας κατέλαβον αὐτήν, ἀλλ' ἡ φιλόανθρωπος κυβέρνησις των διετηρεῖτο ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν μνήμην τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Οἱ δὲ Καταλᾶνοι μετὰ τὴν νίκην των ἐζήτησαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ βα-

σιλέως τῆς Ἀραγωνίας, ὑπὸ τὸν ὅποιον ὑπηρετοῦν ἐν Σικελίᾳ πρὶν ἔλθουν εἰς Ἀνατολήν.

Μεγάλως ἐξήντηλησαν τὸ κράτος οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ Ἀνδρονίκου Β' καὶ τοῦ ἐγγόνου του Ἀνδρονίκου Γ' ζητοῦντος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ', ὅστις εἶχεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ βοηθὸν ἀφωσιωμένον τὸν συγγενῆ του Ἰωάννην Καντακουζηνόν, τὸν βραδύτερον γενόμενον αὐτοκράτορα, προσέλαβε συμμαχοὺς τοὺς Βουλγάρους, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ὁ Γέρον τὸς Σέρβους. Τῷ 1328 ὑπερίσχυσε ὁ Ἀνδρόνικος Γ' καὶ κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος Β' ἀπεχώρησε μετ' ὀλίγον τῆς ἀρχῆς καὶ ἔγινε μοναχός. Κατὰ τὸν ἐμφύλιόν τοῦτον πόλεμον οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι ἐξέτειναν τὰς κτήσεις των ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ κατέλαβον (1326) τὴν Προῦσαν. Βραδύτερον (1330) κατέλαβον καὶ τὴν Νίκαιαν καὶ μετ' αὐτῆς τὰ λείψανα τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἐν Ἀσίᾳ. Μόνον ἡ Φιλαδέλφεια ἔμεινε Ἑλληνική.

Ἐῖπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Σέρβοι ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου κατέλαβον τὴν ἄνω Μακεδονίαν, ἔκτοτε δ' ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Νεμανιδῶν, Τῷ 1330 ἐνίκησαν καὶ τοὺς Βουλγάρους καὶ κατέλυσαν τὴν δύναμιν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ μέγιστος Κράλης, ἦτοι ἡγεμὼν τῶν Σέρβων, εἶναι ὁ Στέφανος Δουσάν (1331—1355), ὅστις προεχώρησε πολὺ πρὸς νότον καὶ κατέλαβε τὸ μέγιστον μέρος τῆς Μακεδονίας μέχρι Νέστου καὶ Σερρών καὶ τὴν Ἠπειρον μέχρι Ἰωαννίνων, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Οὗτος ἰδρύσε καὶ τὸ Σερβικὸν Πατριαρχεῖον τοῦ Ἰπέκ (Πέτες), ἐπωνομάσθη δὲ «τσάρος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Σέρβων, Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν» Ὁ φοβερός οὗτος κατακτητὴς ἐδείχθη μετριοπαθὴς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπηκόους του. Ὁ Δουσάν ἠτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ καὶ ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ δὲν προέλαβε, διότι ἀπέθανε τῷ 1355. Ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἐκτίσθησαν τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ μονατήρια τῶν Μετεώρων, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἡγούμενος ἦτο Σέρβος.

Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἠδυνήθη μόνον ν' ἀποκρούσῃ τὸν Ὀρχάν

ἀποπειρώμενον νὰ μεταφέρει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς Εὐρώπην. Ἐπίσης κατέλαβε τὰς νήσους Χίον καὶ Λέσβον ἀφαιρέσας αὐτὰς ἀπὸ τῶν Γενοατῶν, οἵτινες βραχύτερον ἀνέκτησαν αὐτάς.

3. Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος (1341—1391)

Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός (1341—1355).

Ὁ Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιολόγος ἀφῆκε διάδοχον τὸν ἀνήλικον υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Ε' καὶ ἐπίτροπόν τούτου τὸν Ἰωάννην Καντακουζηνόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐπιτροπείαν ἤθελε νὰ ἔχη καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ἰωάννου Ε' Ἄννα, ἐγεννήθησαν ἐμφύλιοι ἔριδες καὶ πόλεμοι. Ὁ Καντακουζηνός βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν ἐκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ. Οἱ δύο αὐτοκράτορες καὶ οἱ φίλοι των ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους συμμαχοῦντες ἐναλλάξ πρὸς τοὺς διαφόρους ἐχθροὺς τοῦ κράτους Τούρκους, Βουλγάρους, Σέρβους. Ὅτε δ' ἡ Ἄννα ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν Σουλτᾶνον τῶν Ὀθωμανῶν Ὀρχάν, ὁ Καντακουζηνός ἔδωκε τὴν νεκρὰν θυγατέρα του εἰς τὸν γηραιὸν Τοῦρκο καὶ ἠμποδίσεν οὕτω τὴν εἰς τὴν Ἄνναν ἐρχομένην βοήθειαν. Ἀλλὰ βραχύτερον προέκλεσεν αὐτὸς ὁ Καντακουζηνός τὸν Ὀρχάν κατὰ τῶν Παλαιολόγων καὶ τότε οἱ Ὀθωμανοὶ εὗρον ἀφορμὴν νὰ καταλάβωσι τὴν Καλλίπολιν (1354) καὶ ἔχωσι ταύτην ὡς ὀρμητήριον τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐπιχειρήσεών των. Ὁ Καντακουζηνός ἐπὶ τέλους ἀπεχώρησε (1355) τῆς ἀρχῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς μοναστήριον, ἔνθα ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν του. Ἀπέθανε δὲ καὶ ἐτάφη τῷ 1383 ἐν Μυστρᾷ πλησίον τῶν υἱῶν του ἀρχόντων ἐκεῖ. Οὕτω λοιπὸν τῷ 1355 ἔμεινε μονοκράτωρ ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος, ὅστις ἔδωκε τὴν νῆσον Λέσβον εἰς τὸν Γενοατὴν Γατελουζόν συναγωνισθέντα κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Οὕτως ἔληξαν οἱ ἐπιβλαβέστατοι οὗτοι ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Ἡ δὲ παρακμὴ αὐτῆ τοῦ Βυζαντιτικοῦ κράτους, ὡς καὶ ὁ κατακερματισμὸς τοῦ Σερβικοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουσάν (1355), πηλόλυναν τεραστίως τὴν πρόσodon τῶν Ὀθωμανῶν. Τῷ 1365 ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ Α' κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ

κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἔπειτα δὲ προεχώρησεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν νικῶν πανταχοῦ Αἰ νίκαι δ' αὐταὶ ὀφειλόμεναι κατὰ πολὺ εἰς τὸ τάγμα τῶν Γε-νιτσάρων, προσεκάλουν τὴν κατάπληξιν τῶν συγχρόνων, οἵτινες δὲν διέγνωσαν ἐγκαίρως τὴν ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὁ Παλαιολόγος μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ὁρμὴν τῶν Ὀθωμανῶν ἠθέλησε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως. Πρὸς τοῦτο μετέβη εἰς τὴν Ἑσπερίαν Εὐρώπην καὶ ὠρίσθη εἰς τὴν πῖστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας κηρύσσων οὕτω τὴν ἔνωσιν. Ἄλλ' ἀντὶ πάσης βοήθειας στρατιωτικῆς ὁ Πάπας ἔδωκεν εἰς τὸν Ἰωάννην εὐλογίας πολλὰς καὶ συστατικὰς ἐπιστολάς πρὸς διαφόρους ἡγεμόνας. Καὶ περιῆλθε μὲν διαφόρους αὐτὰς ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ἀνωφελῶς. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψε διὰ Βενετίας, ἐκρατήθη ἐκεῖ, διότι δὲν εἶχε νὰ πληρώσῃ τὰ χρήματα, ὅσα ἐδανείσθη παρὰ τῶν τραπεζιτῶν τῆς Βενετίας διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ταξίδιον. Ἐνῶ δ' ὁ ἀντιβασιλεύων υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος ἤρνεϊτο νὰ πληρώσῃ τὸ χρέος τοῦ πατρὸς, ὁ ἐξκρίστος Μκνουήλ, ὁ νεώτερος υἱὸς, κατώρθωσε νὰ στείλῃ χρήματα καὶ ἐλευθερώσῃ τὸν πατέρα. Ὁ Ἰωάννης ἐπανελθὼν κατέστησε τότε διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν Μκνουήλ ἀντὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅστις διὰ τοῦτο ἐπανεστάτησε συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μουράτ. Τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην κατέβηλεν αὐτὸς ὁ Μουράτ.

Ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἦτο τηλικύτη, ὅστις τῷ 1370 ὁ Ἰωάννης Ε' ἐγένετο διὰ συνθήκης ὑποτελῆς φόρου εἰς τὸν Μουράτ. Τῷ 1391 ἀπέθανεν ὁ μικρὸν ἀλλ' ἀδόξως βασιλεύσας Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος.

4. Μουράτ (1359—1389).

Τὸν Ὁρχὰν διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μουράτ Α', ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἔλαβε μεγίστην ἔκτασιν. Οὗτος τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ διέβη εἰς Θράκην καὶ κατέλαβε τὸ πλεῖστον αὐτῆς μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω. Ἀκολούθως προεχώρησε καὶ ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν

Σέρβων μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας. Τῷ 1388 υπέταξεν ὁ Μουράτ τὴν Βουλγαρίαν καὶ κατέλυσε τὸν δυναστικὸν αὐτοῦ οἶκον ἐκμωκμεθανισθέντα ἔπειτα. Ἡ κατάκτησις τῆς Βουλγαρίας ἐφόβησε τοὺς παρχδουκτικούς χριστιανούς, ἰδίως τοὺς Σέρβους, οἵτινες βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ὁμόρων Βουλγάρων ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ Μουράτ τῷ 1389 ἐν Κοσσυφοπεδίῳ τῆς Μακεδονίας. Ὁ Μουράτ ἐνίκησεν ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ μάχῃ, ἀλλ' ἐφρονεῦθη ὑπὸ γενναίου Σέρβου, ὅστις κατέκειτο τραυματίας μεταξύ τῶν νεκρῶν, τοὺς ὁποίους περιεοργάζετο μετὰ τὴν μάχην ὁ Μουράτ. Πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Μουράτ προέλαβε νὰ διατάξῃ τὸν θάνατον τοῦ αἰχμαλωτισθέντος βασιλέως τῆς Σερβίας Λαζάρου καὶ νὰ ἴδῃ αὐτὸν φονευόμενον. Τὰ δημῶδη ἔσματα τῶν Σέρβων ὑμνησαν τὴν ἀνδρείαν διαφόρων ἡρώων τῆς μάχης τοῦ Κοσσυφοπεδίου.

5. Βαγιαζήτ (1389 — 1403).

Τὸν Μουράτ διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Βαγιαζήτ ὁ ἐπικαλούμενος Κεραυνὸς διὰ τὴν ὀρμητικότητά καὶ ὀξύτητα αὐτοῦ. Ὁ Βαγιαζήτ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου ἔσπευσε εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνθα υπέταξε διαφόρους ἐπαναστάτας Τούρκους ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μουράτ εἶχε καταστήσει φόρου ὑποταλεῖς, Ἐπιστρέψας δ' εἰς Εὐρώπην εἰσέβαλεν εἰς Βλαχίαν, υπέταξεν αὐτὴν καὶ ἠπειλεῖ πλέον καὶ τὴν Οὐγγαρίαν. Οἱ Χριστιανοὶ διαγνόντες τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον παρεσκεύασαν, κατόπιν συνεννοήσεως καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, μεγάλην σταυροφορίαν, τῆς ὁποίας μετέσχον κυρίως Οὐγγροὶ, ἀλλὰ καὶ Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἱππῶται ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδον. Οὗτος προεχώρησεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ ἐξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἐπολιόρησε τὴν Νικόπολιν—μεταξὺ τοῦ Αἴμου καὶ τοῦ Δανουβίου. Ἄλλ' ὁ Βαγιαζήτ ἐπελθὼν μετὰ ἑκατὸν χιλιάδων ἀνδρῶν κατενίκησε τοὺς γενναίως ἀγωνισθέντας Χριστιανούς (1396), τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἔσφαξεν ἢ ἠχμαλώτισε. Μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην ὁ Βαγιαζήτ κατέλαβε διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα μέχρις Ἀθηνῶν, ἐδῆρσε δὲ καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐπειτα ἐπεχείρησε σοβαρὰν

πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν καὶ πρότερον εἶχε πολιορκήσει χωρὶς νὰ λάβῃ τὸν καιρὸν νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκπόρθησιν αὐτῆς. Εὐτυχῶς καὶ νῦν ἀπεσπάρθη ὁ Βαγιαζήτ ἀπὸ τῆς πολιορκίας ὑπὸ τοῦ Ταμερλάνου, νέου φοβεροῦ ἐχθροῦ ἐρχομένου ἐξ Ἀνατολῆς. Οὕτως ἀνεβλήθη ἀκόμη ἐπ' ὀλίγας δεκαετηρίδας ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

6. Ταμερλᾶνος.

Ὁ Ταμερλᾶνος, ἀπόγονος τοῦ Ζιγγίς-Χάν, ἦτο ἀνὴρ πολεμικὸς καὶ αἰμοχαρής, ἠδυνήθη δὲ νὰ δώσῃ τεραστίαν ἔκτασιν εἰς τὸ Μογγολικὸν κράτος, τὸ ὅποτον πρὸ αὐτοῦ ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κασπίας θηλάσσης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σαμαρκάνδην.

Εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἐπῆλθε μετὰ ὀκτακοσίων χιλιάδων ποικίλων βερβάρων κατὰ τοῦ Βαγιαζήτ, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος καὶ πολλῶν Τούρκων ἡγεμόνων, νικηθέντων ὑπὸ τοῦ Βαγιαζήτ. Ὁ Βαγιαζήτ ἀντεπεξῆλθε μετὰ διακοσίων πενήκοντα χιλιάδων, ἐν αἷς καὶ πολλοὶ Χριστιανοί, ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος (1402) παρὰ τὴν Ἀγκυραν, συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ἀπέθανε μετὰ ἓν ἔτος ἐν τῇ αἰχμαλωσίῃ. Ὁ δὲ Ταμερλᾶνος προεχώρησε μέχρι Σμύρνης, τὴν ὁποίαν κατεχομένην ὑπὸ Ῥοδίων ἵπποτων ἐκυρίευσε καὶ ἐλεηλάτησεν Ἡ θυελλώδης διάβασις τοῦ Ταμερλάνου διὰ Μικρᾶς Ἀσίας ἐπήνεγκεν ἀνυπολόγιστους ζημίας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην χώραν. Τότε ἐξηφανίσθησαν ἱστορικώταται πόλεις, ὡς ἡ Νίκαια, Ἐφεσος καὶ ἄλλαι. Ὁ Ταμερλᾶνος ἀπέθανεν, ἐνῶ ἐπέστρεφεν εἰς Σαμαρκάνδην, ἵνα ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς ἄλλης ἅκρας τῆς Ἀσίας, τῆς Κίνας, οἱ δὲ Τούρκοι ἀνέκτησαν πάλιν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ μικρὸν.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἠττης τοῦ Βαγιαζήτ ὑπῆρξε παροδικὴ ἀποσύνθεσις τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ταύτης παράτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα.

7. Οι διάδοχοι του Βαγιαζήτ.

Μωάμεθ Α' (1413—1421).

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτ ἐξεργάγη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἰδρυσάντων διάφορα κράτη. Ταῦτα ἡδυνήθη μετὰ πολυετεῖς ἀγῶνας νὰ ἐνώσῃ εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζήτ, ὁ Μωάμεθ Α'. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐμφυλίων πολέμων τῶν Τούρκων ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μανουήλ διὰ συμμαχιῶν μετὰ τῶν ἐριζόντων ἀδελφῶν ἐξησφάλισε πλεονεκτικὰ τινὰ λαθῶν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Θράκης πρὸς τὸν Εὐξείνιον. Τὸν πλεῖστον χρόνον συνεμάχει μετὰ τοῦ Μωάμεθ, ὅστις, ἀφοῦ ἐγένετο μονοκράτωρ, διετέλεσε πιστὸς φίλος τοῦ Μανουήλ. Ὁ Μωάμεθ ἐτελεύτησεν τῷ 1421 ἐν ἡλικίᾳ μόλις τριάκοντα ἐτῶν.

8. Μανουήλ Β' Παλαιολόγος (1391—1423).

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Ε' κατέλαβε τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανουήλ, ὅστις εὕρισκόμενος πρὸς τῷ Βαγιαζήτ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Φιλαδέλφειας ἔπεισε νὰ ἐπνέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Μένει πνέων διὰ τοῦτο κατὰ τοῦ Μανουήλ ὁ Βαγιαζήτ ἐπολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ δικιόψῃ τὴν πολιορκίαν καὶ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Οὐγγρων εἰς Νικόπολιν.

Ἐπὶ Μανουήλ κατελύθη τὸ Βουλγαρικὸν Πατριαρχεῖον, ἡ δὲ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία ὑπήχθη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως,

Μετὰ τὴν νίκην τῆς Νικοπόλεως ὁ Βαγιαζήτ ἐπίσπε δεινῶς τὸ κράτος τοῦ Μανουήλ, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δύσιν πρὸς ἐπίκλησιν χριστιανικῆς βοήθειας. Ἠκολούθησε δηλ. καὶ ὁ Μανουήλ τὴν συνήθειαν τῶν Παλαιολόγων νὰ ἀποδίδωσι πολλὴν σημασίαν εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως, ἐν ᾧ παρεμέλουν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς ἰδίας χώρας. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας τοῦ Μανουήλ ἀντιβασιλεὺς ἐν Κωνσταντι-

νουπόλει ἔμεινεν ὀλιγοήμερος τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννης Ζ', ὅστις ἦλθεν εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Βαγιαζήτ καὶ ἐδέχθη Τούρκον καθῆν καὶ τὴν Ἰδρυσιν τζαμίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Μανουὴλ ἐπα-
νελθὼν μετὰ μικρᾶς δυνάμεως Γάλλων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξώρισε διὰ τούτων τὸν Ἰωάννην Ζ' καὶ ἐκαθάρισε τὴν περιοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν Τούρκων. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτ (1403) ἔπαυσε νὰ πληρῶνῃ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὸν φόρον τῆς ὑποτελείας, εἰς τὸν ὅποιον εἶχεν ὑποβληθῆ τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων τοῦ Βαγιαζήτ ὁ Μανουὴλ ἠύξησε τὰς κτήσεις αὐτοῦ δι' εἰρηνικῆς πολιτικῆς. Διὰ πολέμου θὰ ὠφελεῖτο ἴσως πολὺ περισσύτερον. Ὁ Μανουὴλ παρηκολούθει μετὰ στοργῆς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεαροῦ Ἑλληνικοῦ κρατειδίου τῆς Πελοποννήσου, τὸ ὅποιον ἐπεσκέφθη δις γενόμενος ὠφέλιμος εἰς αὐτὸ διὰ τῶν συμβουλῶν του καὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ τείχους τοῦ Ἰσθμοῦ.

Ὅτε ὁ διάδοχος τοῦ Μωάμεθ Α' Μουράτ Β' ἐπολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1422), ὁ Μανουὴλ ἀπέκρουσε γενναίως τὴν ἔφοδον καὶ ἐκυρίευσεν μάλιστα καὶ τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς τῶν Τούρκων. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μανουὴλ ὑπέθαλψεν ἐπανάστασιν ἐν Ἀσίᾳ, ἣτις ἠνάγκασε τὸν Μουράτ Β' νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ σπεύσῃ ἐκεῖσε. Τῷ 1423 ἠναγκάσθη ὁ πολυπειρος αὐτοκράτωρ νὰ ποχωρήσῃ τοῦ θρόνου δι' ἀσθένειαν.

9. Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος (1423—1448).

Ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἰωάννης Η' συνῆψεν εἰρήνην πρὸς τοὺς Τούρκους, διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρει εἰς τὸν Μουράτ Β' μέρος τῶν ἐπὶ Μωάμεθ Α' δοθεισῶν εἰς τὸν Μανουὴλ χωρῶν. Τῷ 1430 ἐκυρίευσεν ὁ Μουράτ Β' καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν σφάξας τοὺς ἀντιστάνας κατοίκους αὐτῆς καὶ τὰ Ἰωάννεια, ἅτινα παρεδόθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ διὰ τοῦτο ἔτυχον προνομίων πολλῶν παρὰ τοῦ Σουλτάνου.

Τὸν Μουράτ Β' ἠμποδίζον νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ πόλεμοι αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἀλβανῶν Σκεντέρμπεην καὶ τοὺς Οὐγγυοὺς. Τούτους ἐπωφελού-

μενος ὁ Ἰωάννης προσεπάθησε νὰ ἐνώσῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τῆς Δυτικῆς, ἵνα ἔχῃ τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἀφῆσας λοιπὸν ἀντιβασιλέα ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον μετέβη εἰς Φλωρεντίαν ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ πολλῶν ἄλλων διαπρεπῶν ἱεραρχῶν καὶ λογίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξεῖχον ὁ Νικαίας Βησσαρίων, ὁ Ἐφέσου Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ὁ Γεώργιος Σχολάριος καὶ ἄλλοι. Ἐν τῇ Συνόδῳ τῇ συγκροτηθείσῃ ἐν Φλωρεντίᾳ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἐγένετο τὸ πρακτικὸν τῆς Ἐνώσεως ὑπογραφέν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος— ἐν ἀντίγραφον δικηρεῖται μέχρι σήμερον ἐν Φλωρεντίᾳ— καὶ τῶν ἄλλων ἱεραρχῶν πλὴν τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξύ, καὶ τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ. Τὸ πρακτικὸν δὲ τοῦτο, ὅπερ καλεῖται Ὅρος, ἐχρησίμευσε βραδύτερον ὡς βάσις πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐν Αὐστρίᾳ Ῥουθῆνων καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων μετὰ τοῦ Πάπα.

Ὁ Πάπας εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς Φλωρεντίας ἀνέλαβε νὰ προτρέψῃ τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Οἱ Οὐγγῆροι πρῶτοι ἔσπευσαν καὶ πάλιν κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐν Βάρνη ἠττήθησαν ὀλοσχερῶς (1444). Οἱ δ' ἐπικιελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἐνωτικοὶ εὗρον μεγάλην ἀντίδρῶσιν παρὰ τῷ λαῷ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀρνηθῶσι τὴν συνκίνησιν των εἰς τὴν ἔνωσιν. Ὁ ἐπίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων ἐπέστρεψε διὰ τοῦτο πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνθα ἐγένετο καρδινάλιος καὶ ὡς τοιοῦτος ὑπεστήριξε καὶ ἐβοήθει πάσῃ δυνάμει τοὺς Ἕλληνας τοὺς σπουδάζοντας ἐν Ἰταλίᾳ· εἰργάσθη δὲ καὶ εὐρύτερον ὑπὲρ ἐκστρατείας τῶν χριστιανῶν τῆς Δώσεως κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ δεσπότης τοῦ Μυσταῖ Κωνσταντῖνος, ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννου, ὀρμώμενος ἐκ τῆς Πελοποννήσου κατέστησε φόρου ὑποτελῆ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀθηνῶν Νέριον Β' Ἀτσαϊώλην καὶ προήλασε νικηφόρος εἰς Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἠλπίζεν ὅτι θὰ δυναθῇ μετὰ τοῦ Σκεντέρμπεη, ἴσως καὶ τῶν Οὐγγῶν, νὰ πλῆξῃ καιρίως τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μουράτ Β' ἐνίκησε τοὺς

Ούγγρους παρὰ τὴν Βάρναν (1444) καὶ ἐπῆλθε ταχὺς κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις δὲν ἦτο ἀκόμη παρεσκευασμένος δι' ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων· καὶ ὑπερήσπισε μὲν τὸ τεῖχος τοῦ Ἴσθμου, ἀλλ' ἠναγκάσθη διὰ τὰς ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ του νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Μυστρὰν συνθηκολογῶν πρὸς τὸν Μουράτ καὶ γινόμενος φόρου ὑποτελὴς εἰς αὐτόν.

Οἱ δὲ Τούρκοι προεχώρησαν μέχρι Πατρῶν καὶ ἀπαγαγόντες ἐξήκοντα χιλιάδας αἰχμαλώτων ἐπέστρεψαν ἐκεῖθεν.

Ὅτε ἀπέθηνεν ὁ Ἰωάννης τῷ 1448, ὅλοι ἔστρεψαν τὰ βλέμματα πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, τὸν ἄριστον ὄλων τῶν Ηκλειολόγων. Οὗτος ἦλθε τῷ 1449 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφῆσας ἐν Πελοποννήσῳ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ Θωμᾶν καὶ Δημήτριον.

10. Μουράτ Β' (1421—1451).

Σκεντέρμπεης, Οὐνιάδης.

Ὁ διάδοχος τοῦ Μωάμεθ Α' Μουράτ Β' ἐπῆλθε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1422 μετὰ ὀγδοήκοντα χιλιάδων μαχητῶν· κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν χρῆσις πυροβόλων. Ὁ Μουράτ ἠναγκάσθη, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω, νὰ δικλύσῃ τὴν πολιορκίαν ταύτην, δὲν ἠδυνήθη δὲ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπανεέλθῃ ἐμποδισθεὶς ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ πολέμων τοῦ Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ ἐπικληθέντος Σκεντέρμπεη, καὶ τοῦ Οὔγγρου Ἰωάννου Οὐνιάδου.

Ὁ Γεώργιος Καστριώτης, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καστριώτου, ἡγεμόνος τῆς παρὰ τὴν Κρούαν Ἀλβανικῆς χώρας, ἐδόθη ὡς ἄμφορος ὑπὸ τοῦ πατρός του μετ' ἄλλων ἀδελφῶν εἰς τὸν Μουράτ, ὅτε οὗτος ἐξεστράτευσε τὸ πρῶτον εἰς Ἀλβανίαν. Ὁ Μουράτ ἐτίμα μεγάλως τὸν Γεώργιον διὰ τὰ ἔκτακτα στρατιωτικὰ αὐτοῦ προτερήματα καὶ τὴν δεξιότητα καὶ ἐπωνόμασεν αὐτὸν Σκεντέρμπεην, ἥτοι Ἀλέξανδρον βένν.

Ἄλλ' ὅμως ὁ Καστριώτης δὲν ἐλησμόνει τὴν πατρίδα του καὶ διὰ τοῦτο αἰτιμαὶ τοῦ Μουράτ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐλαττώσωσι τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδὲ ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ

ὁ γενναῖος στρατιώτης ὅτι ἐβιάσθη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν, ὅτε ἐδόθη ὄμηρος ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ. Ζητῶν λοιπὸν εὐκαιρίαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του κατώσθωσεν τοῦτο τῷ 1443· κρατῶν δηλαδὴ τὸ ξίφος εἰς τὴν χεῖρα ἠδυνήθη νὰποσπάσῃ παρὰ τοῦ γραμματέως τοῦ Μουράτ διαταγὴν μετὰ τὴν βασιλικὴν σφραγίδά, διὰ τῆς ὁποίας διετάσσετο ὁ διοικητὴς Κρούϊας νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὸν φέροντα τὴν διαταγὴν. Φονεύσας δ' ἔπειτα τὸν γραμματέα ἀπῆλθε μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Κρούϊαν, ἔνθα ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτὸς ὡς σωτὴρ. Ἐκ τῆς Κρούϊας ὁρμώμενος ὁ Γεώργιος Καστριώτης ἐκυρίευσεν τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐκήρυξεν μακρὸν καὶ ἄγριον πόλεμον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Μουράτ ἐξεστράτευσε τρεῖς ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας. ἀλλ' ἄνευ σπουδαίου ἀποτελέσματος.

Ὁ δὲ Οὐγγρος στρατηγὸς Ἰωάννης Οὐνούδης, προτρεπόμενος ὑπὸ τοῦ Πάπα, θέλοντος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου, ἐπεχείρησεν τῷ 1443 τὴν λεγομένην μακρὰν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων. Νικήσας ἐπανειλημμένως τοὺς Τούρκους ἀπετέφρωσεν τὴν Σόφιαν τῆς Βουλγαρίας καὶ προεχώρησεν μέχρι τοῦ Αἴμου. Ὁ Μουράτ, ἔκπληκτος πρὸ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Οὐνούδου, συνωμολόγησεν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας περιορίζετο εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῆς Αἴμου χώραν. Ἀλλ' ὁ Πάπας καὶ ὁ Ἰωάννης, ἐλπίζοντες τελείαν καὶ ταχεῖαν τὴν καταστροφὴν τῶν Τούρκων, ἔπεισαν τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βλαδίσλαον νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν μετὰ τοῦ Οὐνούδου. Γενοῦνται καὶ ἔνετοί συνεφώνησαν νὰ διαβιβάσωσι τὸν στρατὸν τῶν Οὐγγρων εἰς Ἀσίαν, ἔνθα διέμενον ὁ Μουράτ, ἀλλὰ παρασπονδήσαντες διεπόρθμευσαν ἐπὶ ἄδροᾷ πληρωμῇ τὸν στρατὸν τοῦ Μουράτ εἰς Εὐρώπην, οὐχὶ μακρὰν τῆς Βάρνης, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Οὐγγροι. Ἐνταῦθα συνεκροτήθη μάχη μεγάλη (1444), καθ' ἣν ἠττήθησαν οἱ Χριστιανοί, διότι δὲν εἶχον ἔλθει ἀκόμη ἐπικουρίαι πολλαὶ ἐκ τῆς Δύσεως· ἐν τῇ μάχῃ ἐφονεύθη καὶ ὁ ἥρωϊκὸς Βλαδίσλαος. Ὀλίγα ἔτη βραχυτέρον (1447) ἐπῆλθεν ὁ Οὐνούδης ἐκ νέου ἐξ Οὐγγαρίας διὰ τῆς Σερβίας ἐναντίον τοῦ Μουράτ. Ἐν Κοσσυφοπεδίῳ συνεκροτήθη πάλιν ἡ κρίσιμος μάχη, καθ' ἣν ἠττήθησαν

πάλιν οί ὀλιγοριθμότεροι Οὐγγροι κίπερ γενναϊότατα ἀγωνισθέντες. Δυστυχῶς ἡ συνένωσις τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων τῶν Οὐγγρων, τοῦ Σκεντέρμπεη καὶ τοῦ Κωνσταντίνου δὲν κατορθώθη καὶ διὰ τοῦτο ἐνίκων οἱ Τούρκοι. Ὁ Μουράτ ἀπέθανε τῷ 1451 κατακλιπὼν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μωάμεθ Β'.

11. Ἱστορία τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τῆς ἡγεμονίας Πελοποννήσου καὶ τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Β' Ἀγγέλου (1271) ἐδιχάσθη τὸ δεσποτάτον Ἡπείρου εἰς δύο κράτη, τὸ τῆς Ἡπείρου μετὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας καὶ τὸ τῆς Ὑπάτης (Νέων Πατρῶν) ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι Παρνασσοῦ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Στερεῇ Ἑλλάδι. Ἀμφότερα τὰ ἑλληνικὰ ταῦτα κράτη διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1318, Ἀκολούθως τὸ μὲν κράτος τῶν Νέων Πατρῶν περιήλθεν εἰς τοὺς Καταλάνους κατὰ μέγα μέρος, τὸ δὲ τῆς Ἡπείρου διαδοχικῶς εἰς τοὺς Σέρβους καταλαμβάνοντας καὶ τὰ Ἰωάννινα καὶ τοὺς Ἀλβανούς ιδρύσαντας τὸ πρῶτον κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἴδια κράτη. Ἐκ τῶν δυναστικῶν οἴκων τῶν Ἀλβανῶν γνωστότεροι εἶναι οἱ τοῦ Σπάτχ, Λιώσα καὶ Τόπιχ. Εἶναι δ' ἄξιον σημειώσεως ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς τῆς ἰδρύσεως ἀλβανικῆς ἀρχῆς κατῆλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν καὶ Πελοπόννησον πολυάριθμοι χιλιάδες Ἀλβανῶν, γεωργῶν πρὸ πάντων, φευγόντων τὴν πενίαν τῆς ἰδίας χώρας καὶ ζητούντων καλυτέραν τύχην. Ἄλλ' ἡ ἀλβανικὴ ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μόλις ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ περὶ τὰ ἐξήκοντα ἔτη. Τῷ 1418 ἡ οἰκογένεια τῶν Τόκκων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ Νεαπόλεως καὶ ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐν Ἀθήναις, Ἀτσαϊωλῶν, κατέλαβε τὴν Ἡπειρον μετὰ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Κάρολος Τόκκος ἤδρευεν ἄλλοτε ἐν Ἄρτῃ, ἄλλοτε ἐν Ἰωαννίνοις καὶ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν «δεσπότης Ῥωμίων». Ἡ ἀρχὴ τῶν Τόκκων κατελύθη μετ' ὀλίγα ἔτη ὑπὸ τῶν Τούρκων, καταλαμβάνοντων τῷ 1430 τὰ Ἰωάννινα, ἕτινα παρέμειναν ἔσχατος ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνας.

Ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ διετηρήθησαν οἱ Βιλλαρδουῖνοι ἀπὸ τοῦ 1204 μέχρι τοῦ 1278 κατακτῆσαντες βαθμηδὸν ὅλην τὴν

χώρων πλὴν τῶν ἐνετικῶν πόλεων Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίου. Τὴν μεγίστην ἀντίστασιν εὗρον ἐν Μονεμβασίᾳ, ἣτις ἀντέστη εἰς τὴν πολιορκίαν αὐτῶν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ διετήρησε μετὰ τὴν ὑποταγὴν ἀσυδοσίαν καὶ τὰ παλαιὰ τῆς προνομία αὐτοδικοῦ ἔθους. Ὑπῆρξαν δ' οἱ Βιλλαρδουῖνοι ὄχι μόνον πολεμικοὶ ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ δεξιοὶ πολιτικοὶ κυβερνήσαντες ἐν Πελοποννήσῳ πατρικῶς, ὅπως καὶ οἱ Γάλλοι τῆς Ἀττικῆς. Ἐπὶ τῶν Βιλλαρδουῖνων ἤρχισαν καὶ οἱ τέως ἀνάσκητοι Ἕλληνας νὰ μετέχῳσι τῶν πολεμικῶν ἀγῶνων αὐτῶν καὶ νὰ ἀσκῶνται βραχυμῶν εἰς τὰ πολεμικὰ γενόμενοι διὰ τοῦ χρόνου, περὶ τὸ τέλος τῆς Φραγκοκρατίας, πολεμικώτατοι. Τῷ 1259 ἠττήθησαν οἱ Βιλλαρδουῖνοι μετὰ τῶν Ἀγγέλων ἐν Μακεδονίᾳ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ὡς εἶπομεν ἀλλαχοῦ, καὶ τότε κατελήφθησαν ἐν Πελοποννήσῳ ἡ Μάνη, ἡ Μονεμβασία καὶ ὁ Μυστράς ὡς πυρὴν τοῦ μέλλοντος ἑλληνικοῦ κράτους ἐν αὐτῇ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου Βιλλαρδουῖνου (1278) παρήκμασεν ἡ Φραγκικὴ ἀκμὴ ἐν Πελοποννήσῳ. Καὶ διεδέχθησαν μὲν τοὺς Βιλλαρδουῖνους ἐπίσης Γάλλοι, οἱ συγγενεῖς καὶ κληρονόμοι αὐτῶν Ἀνθηγαυοί, ἀλλ' ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ αἱ ἐμφύλιοι ταραχαὶ τῶν Φράγκων ἐξησθένησαν πολὺ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μισθοφόροι Ἰσπανοὶ Ναβαρραῖοι, οἵτινες ἀπετέλουν στρατιωτικὴν ἐταιρείαν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν Καταλάνων, ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν κυρίων αὐτῶν μέρος τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου γινόμενοι ἀνεξάρτητοι. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ Ἕλληνας δεσπότες τοῦ Μυστρά ἤρσαν ἐπὶ τῶν Ἀνθηγαυῶν μεγάλως τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν Πελοποννήσῳ. Καὶ οἱ Ἀρχόνιοι, οἱ διαδεχθέντες ἐν Σικελίᾳ τοὺς Ἀνθηγαυοὺς κατέλαβον δι' ἐπιγαμιῶν καὶ κληρονομιῶν, κατὰ τὴν τότε συνθήκην, μέρη τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε δὲ ἐξέλιπον οἱ Ἀνθηγαυοὶ ἐν αὐτῇ (1331), κατέλαβον καὶ οἱ Ἀτσαϊῶλαι, πλουσιώτατοι τραπεζῖται τῆς Φλωρεντίας, τιμάρια δοθέντα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν Ἀνθηγαυῶν ἀπέναντι δανείων. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ἡ Κόρινθος.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν τοῦ Μυστρά, τῶν Καντακουζηνῶν ἐν πρώτοις, ἀξιολογώτατος εἶναι ὁ συνετὸς καὶ εὐθύς Μα-

νουήλ Καντακουζηνός, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, τοῦ ὁποίου ἄλλως καὶ ὁ πατὴρ ἐκυβέρνησεν ἐν Μυστρᾷ. Ὁ Μανουήλ συνεμάχησε μετὰ τῶν Φράγκων καὶ κατέστρεψε πειρατικὸν στόλον τῶν Τούρκων ἐν τῷ Σαρωνικῷ, ἐγκατέστησε δὲ καὶ πολλοὺς γεωργοὺς Ἀλβανοὺς πρὸς καλλιέργειαν τῆς χώρας, ἐρημωθείσης πολλαχοῦ διὰ τῶν ἀτελευτήτων πολέμων τῶν Φράγκων. Πλὴν τῶν Καντακουζηνῶν ἐκυβέρνησαν ἐν Μυστρᾷ καὶ Παλαιολόγοι, ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ Παλαιολόγου. Τούτων ὁ σπουδαιότατος εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὅστις ἐξεδίωξε τελείως τοὺς Φράγκους ἐκ τῆς Πελοποννήσου πλὴν τῶν ἐνετικῶν πόλεων Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίου. Ἀξία ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῆς πόλεως Πατρῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσῆλθεν ὁ Κωνσταντῖνος πανηγυρικῶς ῥαινόμενος μετ' ἄνθη ὑπὸ τῶν κατοίκων.

Κατέστη δ' ὁ Μυστρᾷς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων δεσποτῶν καὶ κέντρον ἑλληνικῶν γραμμάτων· ἐκεῖ ἤκμασε καὶ ὁ περίφημος πλατωνικὸς φιλόσοφος Γεμιστός, ὁ μετονομασθεὶς Πλήθων. Σώζονται δ' ἐν Μυστρᾷ μέχρι σήμερον ἐκκλησίαι καὶ ἀνάκτορα τῶν χρόνων τῶν Καντακουζηνῶν καὶ Παλαιολόγων.

Ἐν δὲ τῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέθανε τῷ 1308 ὁ τελευταῖος δουξ ἐκ τῆς γαλλικῆς οἰκογενείας Δελαρός, ἧτις εἶχε κυβερνήσει πατριωτάτα τὴν χώραν. Τοὺς Δελαροὺς διεδέχθη ὁ συγγενῆς αὐτῶν Βαλθέρους Βριέννιος, ὅστις ἐκυβέρνησεν ἐπίσης καλῶς μέχρι τοῦ 1311, ὅτε ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν Καταλάνων καὶ ἀπώλεσε τὸ δουκάτον. Οἱ καταλαβόντες τὴν Ἀττικὴν μετὰ τῶν Ἀθηνῶν Καταλάνοι ἦσαν μὲν πολλοὶ μικροὶ ἄνδρες, ἀλλ' ἀδέξιοι πολιτικῶς καὶ διὰ τοῦτο ἐκυβέρνησαν κακῶς τὴν χώραν καὶ ἐμισήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐτέθησαν δ' ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀραγωνίων βασιλέων καὶ λαβόντες ἐπικουρίαν παρ' ἐκείνων κατέκτησαν καὶ μέρος τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Στερεᾶς καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἐπὶ τῶν Καταλάνων ἐγκατέστησαν πολλοὶ Ἀλβανοὶ ἐν Ἀττικῇ, τῶν ὁποίων οἱ ἀπόγονοι σφίζονται ἐν μέρει μέχρι σήμερον.

Τοὺς Καταλάνους ἐνίκησε καὶ ἐξεδίωξεν ἐξ Ἀττικῆς ὁ Νέριος Ἀτσαϊώλης, συγγενῆς τοῦ Νικολάου Ἀτσαϊώλη, τοῦ λα-

βόντος παρά τῶν Ἀνδηγαυῶν τὴν Κόρινθον. Τῷ 1388 κατείχεν ὁ Νέριος καὶ τὸ τελευταῖον προπύργιον τῶν Καταλάνων, τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐκυβέρνησαν δ' οἱ Ἀτσαϊῶλαι πολιτικώτατα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Καταλάνους, μετεχειρίζοντο τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἐπίσημον καὶ ἐπέτρεψαν τὴν ἐκλογὴν Ἑλλήνων Μητροπολίτου, τοῦ ὁποίου ἡ ἔδρα ἔμενε κενὴ ἀπὸ πολλοῦ. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχὴ τῶν Ἀτσαϊῶλων κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἔλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

12. Μωάμεθ Β' (1451 — 1480). Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος (1449—1453).

Ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, ἔχων δὲ συνείδησιν τῆς μεγάλης εὐθύνης, ἣν ἀνέλαβεν, ἦτο ἔτοιμος νὰ πῆσῃ ἐντίμως ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἥς ἐγένετο βασιλεύς. Ἄμα ἀναλαβὼν τὴν βασιλείαν ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχισε νὰ ἐπισκευάζῃ τὰ τεῖχη, νὰ ἐφωδιάζῃ τὴν πόλιν μὲ σῖτον ἐπαρκῆ καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐξασφαλίσῃ συμμάχους ἐν τῷ ἐπικειμένῳ ἀγῶνι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν δύσκολα διὰ τὸν Κωνσταντῖνον. Χρήματα δὲν ὑπῆρχον καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς ἄλλοτε ποτε ὁ Ἡράκλειος, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δυνηθῇ πλέον νὰ τὰ ἀνταποδώσῃ, ὡς ἔπραξεν ἐκεῖνος. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εἶχεν ἄλλοτε ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας χιλιάδας κατοίκων, ἡλαττώθη νῦν εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας, τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἔφυγον πρὸ τῆς πολιορκίας, οἱ δὲ λοιποὶ, ἀνάσκητοι καὶ ἀπόλεμοι ὄντες, δὲν παρέσχον καμμίαν βοήθειαν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Κωνσταντῖνος ἔπρεπε νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ διὰ τῆς διαλλακτικότητός του νὰ καθησυχάζῃ τοὺς Γενοάτας καὶ Ἑνετούς, ἐρίζοντας ἐξ ἀντιζηλίας καὶ κατηγοροῦντας ἀλλήλους ἐπὶ προδοσίᾳ.

Μετὰ τὸν Μουράτ Β' ἐγένετο Σουλτᾶνος ὁ Μωάμεθ Β'. Οὗτος ἦτο ὀξύς καὶ ἀκάθεκτος ἐν τῇ ὀρμῇ του, κατείχετο δ' ὑπὸ

φλογεράς επιθυμίας να καταλάβη την Κωνσταντινούπολιν. ἤρ-
χισε λοιπὸν ταχέως, εὐθύς ὡς παρέλαβε τὸν θρόνον, νὰ προπα-
ρασκευάζεται εἰς μεγάλην πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
Καὶ πρῶτον μὲν ἔκτισεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου
τὸ φρούριον Ῥούμελη Χισσάρ, ἵνα ἐμποδίζῃ τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς
Κωνσταντινουπόλεως ἐξ Εὐξείνου πόντου, δεύτερον δ' ἔστειλε
στρατὸν εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν Τουραχὰν πασᾶν, ἵνα ἐμπο-
δίσῃ νὰ ἔλθῃ ἐκεῖθεν βοήθεια εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἡ ἐπιδρομὴ
αὕτη τοῦ Τουραχὰν ἐπήνεγκε νέαν αἰχμαλωσίαν καὶ δῆωσιν ἐν
Πελοποννήσῳ καὶ ἠμπόδισε πράγματι τὴν ἀποστολὴν εἰς τὸν
Κωνσταντῖνον βοήθειας παρὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἀδελφῶν του.
Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι γνώρισμα τῶν τουρκικῶν κατακτή-
σεων καὶ ἐπιδρομῶν ἦσαν ἡ δῆωσις, ἡ αἰχμαλωσία καὶ πώλη-
σις τῶν κατοίκων, ἡ σφαγὴ καὶ ὁ ἐξοικισμὸς ἐτι αὐτῶν.

Τὴν 17ην Ἀπριλίου τοῦ 1453 ἤρχισεν ὁ Μωάμεθ Β' μετὰ
διακοσίων χιλιάδων ἀνδρῶν περίπου, πυροβολικοῦ καὶ στόλου τὴν
πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις διήρκεσε μέχρι τῆς 29
Μαΐου, ἤτοι ἡμέρας πενήντα δύο. Αὐτοπροσώπως διηύθυνεν
ὁ Σουλτᾶνος τὴν πολιορκίαν ἀπὸ τῶν χερσαίων τειχῶν, ἀπέναντι
δ' αὐτῶν ἔστησε καὶ τὸ πυροβολικόν του. Ὁ δὲ πολυάριθμος
στόλος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν Βουλγάρου ἀρνησιθρήσκου κατέ-
λαβε κατ' ἀρχὰς τὸ στόμιον τοῦ Κερατίου κόλπου μὴ δυνάμενος
νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτόν, διότι ἐφράσσετο ἡ εἴσοδος ὑπὸ σιδηρᾶς
ἀλύσεως. Τότε συνέβη καὶ ἐνδιαφέρουσα ἑλληνοτουρκικὴ ναυμα-
χία, προάγγελος τῶν νεωτέρων ναυτικῶν κατορθωμάτων τοῦ
ἔθνους. Τέσσαρα πλοῖα, κομίζοντα τροφὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν,
συνεκρούσθησαν ἔξω τοῦ Κερατίου πρὸς ὀλόκληρον τὸν τουρκικόν
στόλον. Ἡ γενναϊότης τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν καὶ τὸ ὕψος πῦρ
ἀπέκρουσαν τὸν στόλον τοῦ Βουλγάρου, ἔκασαν πλεῖστα πλοῖα
καὶ ἐφόνευσαν χιλιάδας Τούρκων πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ λυσσα-
λέου ἐξ ὀργῆς Μωάμεθ Β' καὶ τῶν ἐπευφημούντων Ἑλλήνων κα-
τοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ τέσσαρα ἑλληνικὰ πλοῖα
εἰσῆλθον ἔπειτα ἀσφαλῶς εἰς τὸν Κεράτιον. Ὁ Σουλτᾶνος ἐν
τούτοις ἠδυνήθη ἔπειτα τῇ ὀδηγίᾳ τῶν Γενοατῶν νὰ ὑπερνεωλ-

κήση, ἤτοι μεταβιβάση ἑβδομήκοντα περίπου πλοῖα ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸν Κεράτιον ἐπὶ σκιαιωτῆς ὁδοῦ ἀλληλιμμένης διὰ λιπκρῶν οὐσιῶν. Ἡ πολιορκία ἤρχισε τοιοῦτοτρόπως καὶ ἀπὸ θκλάσσης. Αἱ προσπάθειαι τῶν πολιορκουμένων νὰ καύσωσι τὸν στόλον τοῦ Κερατίου ἀπέτυχον ταύτην τὴν φεράν πρὸ τῶν προφυλάξεων τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ δὲ στρατὸς τοῦ Κωνσταντίνου ἀπετελεῖτο ἐξ ἑννέα μόλις χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ ξένων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θεοδώρου Πικλαιολόγου, τοῦ Θεοδώρου Καρυστινοῦ καὶ τοῦ Γενοάτου Ἰουστινιάνη. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ μεγάλη ἔκτασις τῶν φρουρίων καὶ πύργων ἐφρουρεῖτο ἀριεστάτα.

Αἱ ἐφοδοὶ τῶν Τούρκων ἤρχισαν λυσσώδεις καὶ ἀλλεπάλληλοι, ἀλλ' ἀπεκρούοντο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἀπὸ τῶν τειχῶν μετ' ἀπωλειῶν τῶν ἐχθρῶν μεγίστων. Προηγουμένως ὁ Σουλτᾶνος ἐζήτησε διὰ κήρυκος παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν παράδοσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἔλαβε τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν· «τὸ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι οὐκ ἐμὸν ἐστίν οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐνταῦθα· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθναύομεν μὴ φειδόμενοι τῆς ζωῆς ἡμῶν». Ἐξηκολούθησαν λοιπὸν αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, οἵτινες καὶ δι' ὑπονόμων προσεπάθησαν νὰ κρημίσωσι πύργους καὶ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Πόλιν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ἀφοῦ δὲ τὸ πυροβολικὸν καὶ αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τοῦ ἐχθροῦ ἔβλαψαν οὐσιωδῶς τὰ τείχη τῆς Πόλεως, ἀπεφάσισεν ὁ Μωάμεθ τὴν γενικὴν ἐφοδὸν, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε ὡς οἶόν τε τελείως καὶ ὤρισε διὰ τὴν 29 Μαΐου.

Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ἤκουσε τὴν τελευταίαν λειτουργίαν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ μετέλαβε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἀπηύθυνε τοὺς ὑστάτους λόγους αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολιορκουμένους συνιστῶν αὐτοῖς τὴν μετὰ γενναϊότητος ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς «χαρᾶς πάντων τῶν Ἑλλήνων», καὶ ἤλθεν εἰς τὸν τόπον τοῦ καθήκοντος, πλησίον τῆς πύλης τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ. Αἱ πρῶται ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἀπεκρούσθησαν, ἀλλὰ περὶ τὴν πρώτην τῆς Τρίτης, 29 Μαΐου, ἐν τάγμα Γενιτσάρων κατώρθωσε νὰ ἀναρριχηθῇ εἰς τὰ τείχη, ἐν ἄλλο δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πό-

λιν διὰ μικρᾶς πυλίδος, τῆς Ευλοπόρτας, ἀφεθείσης ἀνοικτῆς κατὰ λάθος. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰσῆλθε κατόπιν καὶ ὁ Μωάμεθ εἰς τὴν πόλιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνδρείως μαχόμενος ἀπέθανε τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος. Ἡ φρουρὰ ἐσφάγη, περὶ τὰς ἐξήκοντα δὲ χιλιάδας κατοίκων ἠχμαλωτίσθησαν καὶ ἐπωλήθησαν εἰς τὰ πέρατα τοῦ κράτους. Αἱ λεηλασίαι καὶ ἀνοσιουργίαι τοῦ εἰσελθόντος εἰς τὴν πόλιν φανατικοῦ στρατοῦ εἶναι ἀπερίγραπτοι.

Ὁ Μωάμεθ ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἀνεγνώρισθη μετὰ τῶν πτωμάτων ἐκ τῶν ἐρυθρῶν ἀετοφόρων πεδίλων. Ὁ Μωάμεθ διέταξε τότε τὴν μὲν κεφαλὴν τοῦ Κωνσταντίνου νὰ κρατήσωσι πρὸς ἐπίδειξιν, τὸν δὲ κορμὸν νὰ θάψωσι μετὰ βασιλικῶν τιμῶν. "Ἄγνωστον ποῦ ἐτάφη ὁ Κωνσταντῖνος, ὅσως, ὡς ὑπετέθη τελευταῖον, ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας (Γκιουλ-τζαμί), ὅστις ἐώρταζε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως. Τὴν ἀγίαν Σοφίαν μετέβηκεν ὁ Μωάμεθ εἰς τζαμίον, ὡς καὶ πολλὰς ἄλλας τῶν Βυζαντιακῶν ἐκκλησιῶν.

Βραδύτερον ὁ Σουλτᾶνος βλέπων τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐρημουμένην καὶ θέλων νὰ προσελκύσῃ τοὺς Χριστιανούς ἐκάλεσεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Γεώργιον Σχολάριον ἢ Γεννάδιον, τὸν ἄσπονδον ἐχθρὸν τῶν Λατίνων, καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ προνόμια αὐτῆς. "Ἰνα δ' αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔφερεν ἐκ τῶν κυριευόμενων πόλεων τῶν ἐπαρχιῶν πολλὰς χιλιάδας κατοίκων εἰς αὐτήν. Ἄλλὰ παρ' ὅλας τὰς προσπάθειάς τοῦ Μωάμεθ, θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον, πλεῖστοι Ἕλληνες, μάλιστα λόγιοι, μὴ δυνάμενοι νὰ φέρωσι τὸν ζυγόν, ἔφυγον εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα διέδωκαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐγένοντο αἴτιοι τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς μελέτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐκόλως πλέον ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους ὅσα τμήματα τῆς Ἀνατολῆς διέτελουν ἐλεύθερα ὑπὸ χριστιανούς ἄρχοντας. Αὐτὸς ὁ Μωάμεθ κατέλυσε τὸ δεσποτικὸν τῆς Πελοποννήσου τῷ 1460 ἐπωφεληθεὶς

τάς ἐριδας τῶν δύο ἀδελφῶν δεσποτῶν Θωμᾶ καὶ Δημητρίου Παλαιολόγου. Μόνον ἡ Μονεμβασία καὶ αἱ Ἑνετικάι πόλεις παρέμειναν ἀκόμη ἐλεύθεραι χρησιμεύουσαι μάλιστα ὡς καταφύγιον τῶν φευγόντων τὴν τουρκικὴν δουλείαν Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου πλῆθος πολὺ ἐξέφυγεν ὁ Σουλτᾶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἄλλους δὲ κτέταξεν εἰς τὸ τάγμα τῶν Γενιτσάρων. Τοῦ Δημητρίου Παλαιολόγου τὴν θυγατέρα παρέλαβεν εἰς τὸ χαρέμι του δώσας εἰς αὐτὸν πρὸς ζωάρεϊαν τὰς νήσους Λήμον, Ἰμβρον, Σαμοθράκη καὶ Θάσον. Τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου μία θυγάτηρ, ἡ Σοφία, ἔλαβε σύζυγον τὸν ἡγεμόνα τῆς Ῥωσίας Ἰβάν Γ', ἄλλοι δὲ συγγενεῖς ἐνουμφεύθησαν ἀλλαγῆς τῆς Εὐρώπης, τινὲς δὲ καὶ ἐγένοντο Μουσουλμᾶνοι. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῶν Παλαιολόγων.

Τὴν δ' αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος κατέλυσε ὁ Μωάμεθ τῷ 1461, ὡς εἴπομεν ἀλλαγῆς, τὸ δὲ Φραγκικὸν δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν ἐν ἔτος πρότερον (1460). Τὰς Ἀθήνας ἐπεσκέφθη καὶ περιειργάσθη ὁ Μωάμεθ παραχωρήσας καὶ αὐτὸς προνομία τινα, κυρίως ἀπλλαγῆν φόρων. Ὁ Παρθενὼν μετεβλήθη τότε εἰς τζαμίον. Δέκα ἔτη βραδύτερον (1470) κατέλαβεν ὁ Μωάμεθ τὴν Εὐβοίαν μετὰ γεννησιότατην ἀντίστασιν τῶν Ἑνετῶν ἐν Χαλκίδι, ἧτις ἠρημώθη διὰ τοῦτο, τῶν κατοίκων σφαγέντων ἢ σταλέντων εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὀνομαστὴ ἐγένετο ἡ ἄλωσις τῆς νήσου Λήμου διὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων καὶ ἰδίᾳ κόρης ἐξόχου, τῆς Μαρρούλας, ἧτις συνήθως ὀνομάζεται «ἡ κόρη τῆς Λήμου». Αὕτη ἰδοῦσα τὸν πατέρα τῆς φονευθέντα, ἐνῶ ὑπερήσπιζεν εἰσυδὸν τινα τοῦ φρουρίου, ἤρπασε τὸ ξίφος αὐτοῦ καὶ ὤρμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ θαρρύνασα οὕτω τὴν πτοηθεῖσαν φρουράν. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων μεγαλυτέρων νήσων ἡ μὲν Ῥόδος κατελήφθη τῷ 1522 ἐπὶ τοῦ Σουλτᾶνου Σουλεϊμᾶν Β', ἡ δὲ Κύπρος τῷ 1570 ἐπὶ τοῦ Σελήμ Β'. Τὰς δὲ Κυκλάδας, κατὰ τὸ πλεῖστον Ἑνετικάς, κατέλαβον οἱ Τούρκοι διὰ τοῦ ναυάρχου Χαιρεδὶν Βαρθαρόσσα· ἡ κατάκτησις συνωδεύετο, ὡς πάντοτε, μὲ σφαγὰς, ἀνδραποδισμοὺς καὶ ἐξοικισμοὺς τῶν κατοίκων, ἐφ' ὅσον οἱ Ἑνετοὶ ἀνθίσταντο. Αἱ

υποτάσσόμενοι έκουσίως νήσοι ἐλάμβανον προνομία τινα. Καὶ εἰς τὰς ὀλίγας Πελοποννησιακὰς τῶν πόλεις ἀντέστησαν γενναίως οἱ Ἐνετοὶ χρησιμοποιοῦσαντες καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὺς ὡς φιλοὺς ἰππεῖς. Οὗτοι ἐγένοντο φοβεροὶ στρατιῶται (stradioti) καὶ περίφημοι ἔπειτα ὡς μισθοφόροι εἰς τὴν Εὐρώπην μέχρι Σκωτίας. Τελευταία χώρα ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπῆρξεν ἡ Κρήτη (1669). Ὁ πόλεμος τῆς Κρήτης διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ἐγένετο ὀνομαστός διὰ τὴν ἐκατέρωθεν ἐπιδειχθεῖσαν ἀνδρείαν. Τῶν δὲ ἑπτὰ Ἰονίων νήσων οὐδεμία ὑπετάγη διαρκῶς εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 395—408 Ἀρχάδιος.
- 408—450 Θεοδόσιος ὁ Μικρός.
- 409 Ὁ Ἀλάριχος κυριεύει τὴν Ῥώμην.
- 429 Οἱ Βυζαντινοὶ κτίζουσι τὴν νέαν Κωνσταντινούπολιν ἐν τῇ Ἀφρικῇ.
- 431 Τρίτη Οἰκουμένη Σύνδος.
- 450—457 Μαρκιανὸς καὶ Πουλχερία.
- 451 Τετάρτη Οἰκουμένη Σύνδος.
- 451 Ὁ Ἀττίλας ἡττᾶται ἐν ταῖς Καταλαυνηκοῖς πεδίοις.
- 455 Οἱ Βυζαντινοὶ λεηλατοῦσι τὴν Ῥώμην.
- 457—474 Λέων Α΄.
- 474—491 Ζήνων.
- 476 Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.
- 481—511 Χλωδοβίκος.
- 491—518 Ἀναστάσιος Α΄.
- 518—527 Ἰουστίνος Α΄.
- 527—565 Ἰουστινιανὸς Α΄.
- 534 Καταστροφή τοῦ κράτους τῶν Βυζαντινῶν ὑπὸ Βελισαρίου.
- 555 Καταστροφή τοῦ κράτους τῶν Ὄστρογόθων ὑπὸ Ναρσῆ.
- 565—578 Ἰουστίνος Β΄.
- 568 Οἱ Λογγοβάρδοι καταλύουσι τὴν Βυζαντινικὴν ἀρχὴν ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ.
- 578—582 Τιβέριος Α΄.
- 582—602 Μαυρίκιος.
- 602—610 Φωκάς.
- 571—632 Μωάμεθ.

- 622 Φυγή τοῦ Μωάμεθ εἰς Μεδίαν.
- 637 Οἱ Ἀραβες καταλαμβάνουσι τὰ Ἱεροσόλυμα.
- 610—641 Ἡράκλειος.
- 626 Οἱ Ἀβάροι πολιορκοῦσι τὴν Κωνσταντινούπολιν.
- 627 Ὁ Ἡράκλειος νικᾷ παρὰ τὴν Νινευὶ τοὺς Πέρσας.
- 661—750 Δυναστεία τῶν Οὐμμεισάδων ἐν τῷ Ἀραβικῷ κράτει.
- 641—668 Κώνστας.
- 668—685 Κωνσταντῖνος Πρωγωνάτος.
- 672—679 Ἐπταετής πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 681 Ἐκτη Οἰκουμένη Σύνοδος.
- 685—695, 705—711 Ἰουστινιανὸς Β΄ ὁ Ῥινόμητος.
- 717—741 Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρος.
- 718 Δευτέρα πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
- 726 Ἀπαγόρευσις τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων διὰ διατάγματος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.
- 732 Ὁ Κάρολος Μαρτέλλος νικᾷ τοὺς Ἀραβὰς ἐν Γαλλίᾳ.
- 740 Λέων Γ΄ ὁ Ἰσαυρος νικᾷ τοὺς Ἀραβὰς ἐν Ἀκροῖνφ τῆς Φρυγίας.
- 741—775 Κωνσταντῖνος Ε΄.
- 762 Ὁ Κωνσταντῖνος νικᾷ τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὴν Ἀγχίλον.
- 775—780 Λέων Δ΄ ὁ Χάζαρος.
- 768—814 Κάρολος ὁ Μέγας.
- 780—803 Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος ΣΤ΄.
- 787 Ἐβδόμη Οἰκουμένη Σύνοδος.
- 803—811 Νικηφόρος Α΄.
- 813—820 Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος.
- 814 Μάχη τῆς Μεσημβρίας μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων.
- 820—829 Μιχαὴλ Β΄ ὁ Τραυλός.
- 825—826 Οἱ Ἀραβες γίνονται κύριοι τῆς Κρήτης.
- 829—842 Θεόφιλος.

- 842—867 Μιχαήλ Γ' ὁ Μέθυσος.
843 Συνθήκη τοῦ Βεροδούνου.
867—886 Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών.
886—912 Λέων ΣΤ' ὁ Σοφός.
904 Ἐκβολὴ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
912—959 Κωνσταντῖνος Ζ' ὁ Πορφυρογέννητος (919—944
μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ).
959—964 Ῥωμανὸς Β'.
936—972 Ὁθων Α' ὁ Μέγας.
961 Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ.
964—969 Νικηφόρος Β' Φωκᾶς.
969—976 Ἰωάννης Τζιμισκῆς.
971 Ὁ Τζιμισκῆς νικᾷ τοὺς Ῥώσους ἐν Δορυστόλῳ.
975--1025 Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος.
1019 Ὁ Βασίλειος εἰσέρχεται νικηφόρος εἰς Ἀχρίδα.
1025-1081 Παρακμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.
1067-1071 Ῥωμανὸς Δ' ὁ Διογένης.
1071 Ὁ Ῥωμανὸς ἀιχμαλωτίζεται ὑπὸ τοῦ Ἄλπ-
Ἄρσλάν.
1096-1099 Πρώτη Σταυροφορία.
1147-1149 Δευτέρα Σταυροφορία.
1189-1191 Τρίτη Σταυροφορία.
1081-1118 Ἀλέξιος Α' Κομνηνός.
1118-1143 Ἰωάννης Β' Κομνηνός.
1143-1180 Μανουήλ Α' Κομνηνός.
1176 Ἡττα τοῦ Μανουήλ παρὰ τὸ Μυριοκέφαλον.
1180-1185 Ἀλέξιος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Β'.
1185-1195 Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος.
1195-1203 Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος.
1204 Ἐκβολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγ-
κων.
1204-1261 Λατινικὴ αὐτοκρατορία Κωνσταντινουπόλεως.
1221 Κατὰλυσις τοῦ Λατινικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλο-
νίκης.

- 1204-1261 Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας.
1204-1222 Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρις.
1222-1254 Ἰωάννης Γ΄ Δούκας Βατάτζης.
1254-1258 Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρις.
1261 Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.
1261-1282 Μιχαὴλ Παλαιολόγος αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως.
1282-1328 Ἀνδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος.
1328-1341 Ἀνδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος.
1309 Οἱ ἱππῶται τοῦ τάγματος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καταλαμβάνουσι τὴν Ῥόδον.
1311 Οἱ Καταλάνοι νικῶσι τοὺς Γάλλους τῆς Ἀττικῆς παρὰ τὴν Κωπαΐδα.
1326-1359 Ὅραγαν ὁ ὀργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.
1341-1355 Ἰωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός.
1341-1391 Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος.
1331-1355 Στέφανος Δουσάν Κράλης τῆς Σερβίας.
1365 Οἱ Τοῦρκοι καθιστῶσι πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τῶν τὴν Ἀδριανούπολιν.
1359-1389 Μουράτ Α΄.
1389 Οἱ Τοῦρκοι νικῶσι τοὺς Σέρβους ἐν Κοσσυφοπεδίῳ.
1389-1403 Βαγιαζήτ.
1396 Ὁ Βαγιαζήτ νικᾷ τοὺς Οὐγγρους ἐν Νικοπόλει.
1402 Ὁ Ταμερλᾶνος νικᾷ τὸν Βαγιαζήτ παρὰ τὴν Ἁγκυραν.
1413-1421 Μωάμεθ Α΄.
1422 Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1391-1423 Μανουὴλ Παλαιολόγος.
1423-1448 Ἰωάννης Α΄ Παλαιολόγος.
1439 Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ἡ ἔνωσις τῶν ἐκκλησιῶν.
1421-1451 Μουράτ Β΄.

- 1430 Ὁ Μουράτ κυριεύει Θεσσαλονίκην καὶ Ἰωάννινα.
1444 Οἱ Οὐγγροὶ ἠττῶνται παρὰ τὴν Βάρναν ὑπὸ
Μουράτ Β΄.
1449-1453 Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.
1453 Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωάμεθ Β΄.
1460 Κατάλυσις τοῦ δεσποτάτου Πελοποννήσου καὶ τοῦ
δουκάτου Ἀθηνῶν.
1461 Κατάλυσις τῆς αὐτοκρατορίας Τραπεζοῦντος.
1522 Ἀλωσις Ῥόδου.
1570 Ἀλωσις Κύπρου.
1669 Ἀλωσις Κρήτης.
-

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Α

- Ἄβχοι σελ. 22, 23, 26.
Ἄβχσιδαί σ. 33, 71.
Ἄβου-Βέκρης σ. 30.
Ἄβουλαβέζας σ. 32.
Ἄγγλοι σ. 13.
Ἄετιος σ. 10, 48.
Ἄθηναῖς σ. 8.
Ἄλμαννοὶ σ. 13, 75.
Ἄλκνοι σ. 13.
Ἄλκιχος σ. 6, 13.
Ἄλέξιος Α΄ Κομνηνός σ. 86.
Ἄλέξιος Γ΄ Ἄγγελος σ. 98.
Ἄλέξιος Στρατηγόπουλος σ. 106
Ἄλῃς σ. 31.
Ἄλπ-Ἄρσλάν σ. 69.
Ἄμροῦ σ. 31.
Ἄναστάσιος Α΄. 16.
Ἄνδηγαυοὶ σ. 128.
Ἄνδρόνικος Α΄ Κομνηνός σ. 94.
Ἄνδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος σ.
115.
Ἄνθιμιος Τσαλλιανός σ. 20.
Ἄραβες σ. 28, 34, 37, 40, 42,
48, 50, 53, 55, 57, 60,
63, 70.
Ἄραχώνιοι σ. 128.
Ἄρχάδιος σ. 5.
Ἄρουν-ελ-Ρασίδ σ. 42, 71.

Ἄτσακίωλοι σ. 127.

Ἄττίλας σ. 9.

Β

- Βαγιαζήτ σ. 120.
Βαλδουῖνος σ. 99, 101.
Βανδῆλοι σ. 10, 12, 15.
Βάρδας σ. 49.
Βασίλειος Α΄ Μακεδών σ. 53.
Βασίλειος Β΄ Βουλγαροκτόνος σ.
63.
Βελισάριος σ. 18.
Βησσαρίων σ. 124.
Βησιγότθοι σ. 6, 9, 74.
Βιλλαρδουῖνοι σ. 109, 127.
Βιτίκινδος σ. 78.
Βλαδίμηρος σ. 65.
Βλαδίσλαος σ. 126.
Βοημοῦνδος σ. 87, 89.
Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός σ.
99, 101.
Βούλγαροι σ. 35, 39, 44, 51,
56, 62, 64, 96, 105.
Βουργούδιοι σ. 13.

Γ

- Γενίτσαροι σ. 112.
Γενοῦται σ. 114.

Γεώργιος Μανιάκης σ. 68.
Γεώργιος Σκεντέρμπεης σ. 125.
Γήπαιδες σ. 22.

Δ

Δάνδολος σ. 99.
Δημήτριος Χωματιανός σ. 107.

Ε

Ειρήνη σ. 41, 91.
Ένετοι σ. 10, 87, 99, 101,
109.
Έρρίκος αυτοκράτωρ Κωνσταν-
τινουπόλεως σ. 103.
Έρρίκος Δ' αυτοκράτωρ Γερμα-
νίας σ. 81.

Ζ

Ζήνων σ. 12.
Ζιγγίς-Χάν σ. 73.

Η

Ήρακλειος σ. 24.

Θ

Θεοδόσιος ο Μικρός σ. 7.
Θεοδώρα σ. 17.
Θεοδώριχος σ. 15.
Θεόδωρος Α' Λάσκαρις σ. 104.
Θεόδωρος Στουδίτης σ. 46.
Θεοφανώ σ. 59, 61.
Θεόφιλος σ. 47.
Θωμάς Καππαδόκης σ. 47.
Θωμάς Μοροζίνης σ. 102.

Ι

Ίβηρες σ. 66.
Ίγνάτιος σ. 51, 53.
Ίγώρ σ. 57.
Ίννοκέντιος Γ' σ. 99.
Ίουστινιανός Α' σ. 16.
Ίουστινιανός Β' σ. 36.
Ίουστίνος Β' σ. 22.
Ίσαάκιος Α' Κομνηνός σ. 69.
Ίσαάκιος Β' Άγγελος σ. 96.
Ίωάννης Δαμασκηνός σ. 38.
Ίωάννης Δούκας Βατάτζης σ.
105.
Ίωάννης Καντακουζηνός σ. 118.
Ίωάννης Κομνηνός σ. 91.
Ίωάννης ο Νηστευτής, 24.
Ίωάννης Ούνυάδης σ. 125.
Ίωάννης Τζιμισαής σ. 61.
Ίωαννίται σ. 84, 106.
Ίωαννίτσης σ. 103.

Κ

Καλλίνικος σ. 34.
Κάρολος ο Άνδηγαυικός σ. 115.
Κάρολος ο Μέγας σ. 78.
Κάρολος Μαρτέλλος σ. 77.
Κασιανή σ. 48.
Καταλάνοι σ. 116, 129.
Κομάνοι σ. 88.
Κοντοστέφανος σ. 93.
Κόπται σ. 31.
Κουρκούας σ. 57, 62.
Κροϋμμος σ. 44.
Κωνσταντίνος Δ' Πωγωνάτος σ.
34.
Κωνσταντίνος Ε' Κοπρώνυμος
σ. 39.
Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος
σ. 56.

Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος σ.
129, 130.
Κώνστας σ. 33.

Λ

Λέων Α' ὁ Θραξ σ. 11.
Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος σ. 36.
Λέων Δ' ὁ Χάζαρος σελ. 41.
Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος σ. 45.
Λέων ΣΤ' ὁ σοφὸς σ. 54.
Λέων Σγουρός σ. 102.
Λογγοβάρδοι σ. 22.
Λουιτπράνδος σ. 60.

Μ

Μαμουν σ. 71.
Μανιάται σ. 54.
Μανουήλ Α' Κομνηνὸς σ. 92.
Μανουήλ Β' Παλαιολόγος σ.
104.
Μαρκιανὸς σ. 10.
Μαυρίκιος σ. 10.
Μαυρίκιος σ. 23.
Μιχαήλ Β' Τραυλὸς σ. 47.
Μιχαήλ Η' ὁ Παλαιολόγος σ.
106.
Μιχαήλ Ἄγγελος σ. 102, 107.
Μιχαήλ Κυρουλάριος σ. 68.
Μιχαήλ Ψελλὸς σ. 70.
Μογγόλοι σ. 72, 111.
Μονοθελεῖται σ. 35.
Μονοφυσίται σ. 11, 21.
Μοτασσέμ σ. 72.
Μουράτ Α' σ. 119.
Μουράτ Β' σ. 125.
Μυριοκέφαλον σ. 94.
Μωαβιῆς σ. 32.

Μωάμεθ Α' σ. 122.
Μωάμεθ Β' σ. 130.

Ν

Ναβαραῖοι σ. 128.
Ναρσής σ. 19.
Νέαι Πάτριαι σ. 108.
Νεστόριος σ. 8.
Νικηφόρος Βοτανειάτης σ. 70.
Νικηφόρος Λογοθέτης σ. 43.
Νικηφόρος Φωκῆς σ. 59.
Νικηφόρος Ξιφίας σ. 64.
Νικηφόρος Οὐρανὸς σ. 64.
Νικόλαος Μυστικὸς σ. 55.
Νορμαννοὶ σ. 68, 87, 89, 95.

Ο

Ὀδόακρος σ. 15.
Ὀθωμαννοὶ σ. 110.
Ὀθων βασιλεὺς Γερμανίας σ. 60.
Ὀθων Δελαρὸς σ. 108.
Ὀλγα σ. 58.
Ὀνώριος σ. 5, 13.
Ὀρχάν σ. 111.
Ὀσμάν σ. 111.
Οὐγγροὶ σ. 56.
Οὐζοὶ σ. 110.
Οὐμμειάδαι σ. 31, 70.
Ὄννοι σ. 9.

Π

Πάρσοι σ. 31.
Πατζινάκοι σ. 57.
Πέρσαι σ. 8, 18, 19, 22, 25.
Πέτρος Κουρτεναίης σ. 103.
Πιπίνος ὁ Μικρὸς σ. 77.
Πισᾶται σ. 88.

Πολύευκτος πατριάρχης σ. 59.
Πουλχερία σ. 10.

P

Ψοβέρτος Γυσκάρδος σ. 87.
Ψολάνδος σ. 79.
Ψωμανός Λακαπηνός σ. 56.
Ψωμανός Β' σ. 58.
Ψωμανός Δ' ὁ Διαγένης σ. 69.
Ψωμύλος Αὐγουστύλος σ. 15.
Ψώς σ. 50.

Σ

Σαλαδίνος σ. 97.
Σαμουήλ σ. 64.
Σαουῦδος σ. 110.
Σάξονες σ. 79.
Σβιατσλαῦος σ. 62.
Σελτσουκίδαι σ. 73.
Σείται σ. 32.
Σέρβοι σ. 113, 117.
Σέρργιος σ. 25.
Σιγισμουῦνδος σ. 120.
Σλαῦοι σ. 23.
Σουῆβοι σ. 13.
Σουννίται σ. 32.
Σπάτας σ. 127.
Σταυροφόροι σ. 85, 89.
Στελίγων σ. 6.
Στέφανος Δουσάν σ. 117.
Συμεών σ. 56, 57.
Συνέσιος σ. 7.
Σωφρόνιος σ. 30.

T

Ταμερλᾶνος σ. 121.
Τεύτονες σ. 84.
Τιβέριος σ. 22.
Τόκκοι σ. 127.
Τόπιαι σ. 127.
Τοῦοκοι σ. 26, 72, 110.
Τριβωνιανός σ. 20.
Τωτίλας σ. 19.

Υ

Υπάτη σ. 127.
Υπατίαι σ. 7.
Υπάτιος σ. 17.

Φ

Φατιμίδαι σ. 72.
Φιλιππικός σ. 36.
Φράγκοι σ. 74, 76.
Φρειδερίκος Βαρβαρόσσας σ. 97.
Φωκῆς σ. 24.
Φώτιος σ. 51.

X

Χάζαροι σ. 26, 41.
Χαιρεδδίν Βαρβαρόσσας σ. 134.
Χακήμ σ. 71.
Χοβχρόσμοι σ. 73.
Χλωδοβίκος σ. 76.

Ω

Ωμάρ σ. 30.
Ωορύφας σ. 53.

Ἀριθ. { Πρωτ. 31607
Διεκπ.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 20 Αὐγούστου 1918.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς
τὸν κ. Κωνστ. Ἀμαντὸν
συγγραφέα διδακτικῶν βιβλίων.

Γνωστὸν ποιούμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῆ 7 τοῦ Ἰσταμένου μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῆ 11 τοῦ αὐτοῦ καταχωρισθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 57 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως ἐπετράπη, ἀποφάσει τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, ἡ κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1918—1919 χρῆσις διὰ τὴν Γ' τάξιν τῶν Γυμνασίων καὶ τὴν ἀντίστοιχον τάξιν τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τῆς *Ἑλληνικῆς Ἱστορίας* ὑμῶν, τῆς ἐγκεκριμένης πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ταύτης διὰ τὴν τετραετίαν 1914—1918, ὑποχρεούμενος ὅπως πρὸ τῆς ἐκτύπωσως καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ βιβλίου συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου.

Ὁ Ὑπουργὸς
ΔΗΜ. ΔΙΓΚΑΣ